IA 126737

อภินันทนาการ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร

ประวัติเมืองด่านซ้ายและวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองด่านซ้าย

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
0443
30 SEP 2006

วิทยานิพนธ์

ของ

จันทนา พานิชอัตรา

DS 568.L61
จ246ป
2536

คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร
วันลงทะเบียน 30 SEP 2006
เลขทะเบียน 0443
เลขเรียกหนังสือ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตร์บัณฑิต
ตุลาคม 2536

127

อาจารย์ที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตร์บัณฑิตของมหาวิทยาลัยนเรศวร

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์สุรีย์ พงษ์จันทร์)

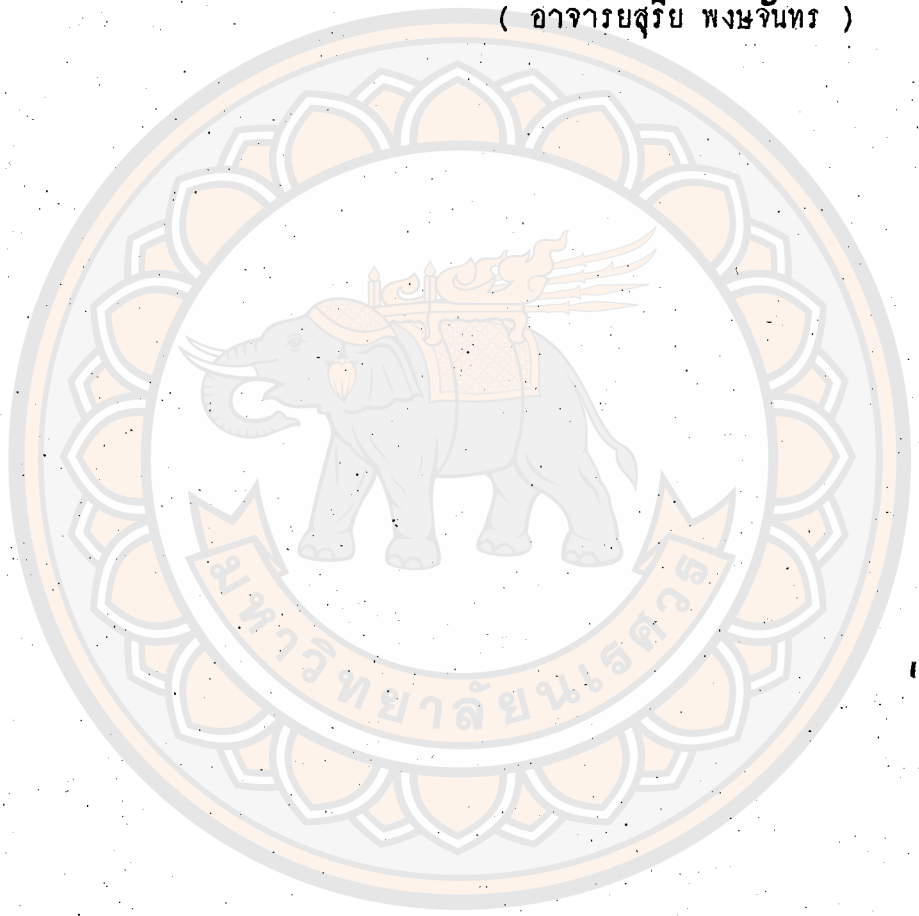

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องด้วยความกรุณาเป็นอย่างสูง จาก อาจารย์ สุรีย์ พงษ์จันทร์ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้ช่วยกรุณาแนะนำความรู้ อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า ตรวจและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตลอดจนได้ ช่วยชักเกลาสำนวนภาษาตลอดมา ขอกราบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณท่าน อาจารย์ชวัญเมือง จันทโรจนี หอสมุดมหาวิทยาลัยเรศวร หอสมุดสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม พิษณุโลก ที่กรุณาแนะแนวทางและเอื้อเฟื้อให้การ บริการเอกสารแก่ผู้เขียนเป็นอย่างดี

ท้ายนี้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องจากบิดา มารดา พี่สาว น้องสาว เป็นผู้ให้กำลังใจและเป็นผู้สนับสนุนทางคุณทรัพย์ตลอดมา พระคุณของทุกท่าน ดิฉันขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วยความเคารพอย่างสูง

จันทนา พานิชอัศรา

สารบัญ

บทที่		หน้า
บทนำ		ก-ค
	1. ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	ข
	2. ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	ข-ค
	3. ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	ค
	4. วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า	ค
	5. ข้อสมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า	ค
	6. แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ	ค
1	สภาพทั่วไปของเมืองด่านซ้าย	1-16
	1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์	1
	1.2 สภาพทางการปกครอง	6
	1.3 สภาพทางด้านเศรษฐกิจ	7
	1.4 สภาพทางสังคม	9
2	ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์	17-27
	2.1 เมืองด่านซ้ายในสมัยโบราณ-กรุงศรีอยุธยา	17
	2.2 เมืองด่านซ้ายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	20
	2.3 เมืองด่านซ้ายในสมัยปรับปรุงประเทศ-พ.ศ. 2475	22
	2.4 เมืองด่านซ้ายหลัง พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน	26
3	วัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองด่านซ้าย	28-58
	3.1 งานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก	32
	3.2 งานบุญพระเวส	42
	3.3 งานประเพณีปุริมเข้าพรรษา	48
	3.4 งานประเพณีบุญข้าวประดับดิน	49
	3.5 งานประเพณีเลี้ยงหอ	49
บทสรุป		59-60
บรรณานุกรม		61-64

บทที่	หน้า
ภาคผนวก ก.	65-71
ภาคผนวก ข.	72-73
บทคัดย่อ	74-75
ประวัติผู้นิพนธ์	76

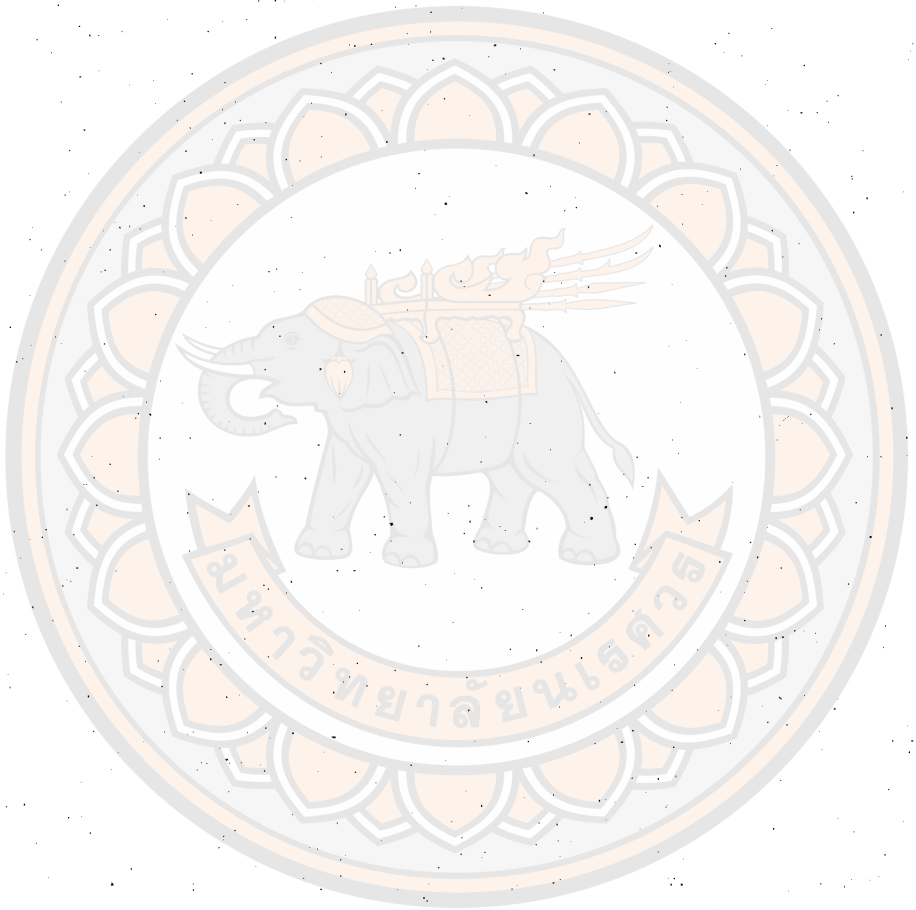

สารบัญแผนที่

แผนที่		หน้า
1.	แผนที่จังหวัดเลย	15
2.	แผนที่เส้นทางคมนาคมเมืองด่านซ้าย	16
3.	แผนที่ประวัติอาณาเขตไทย	27

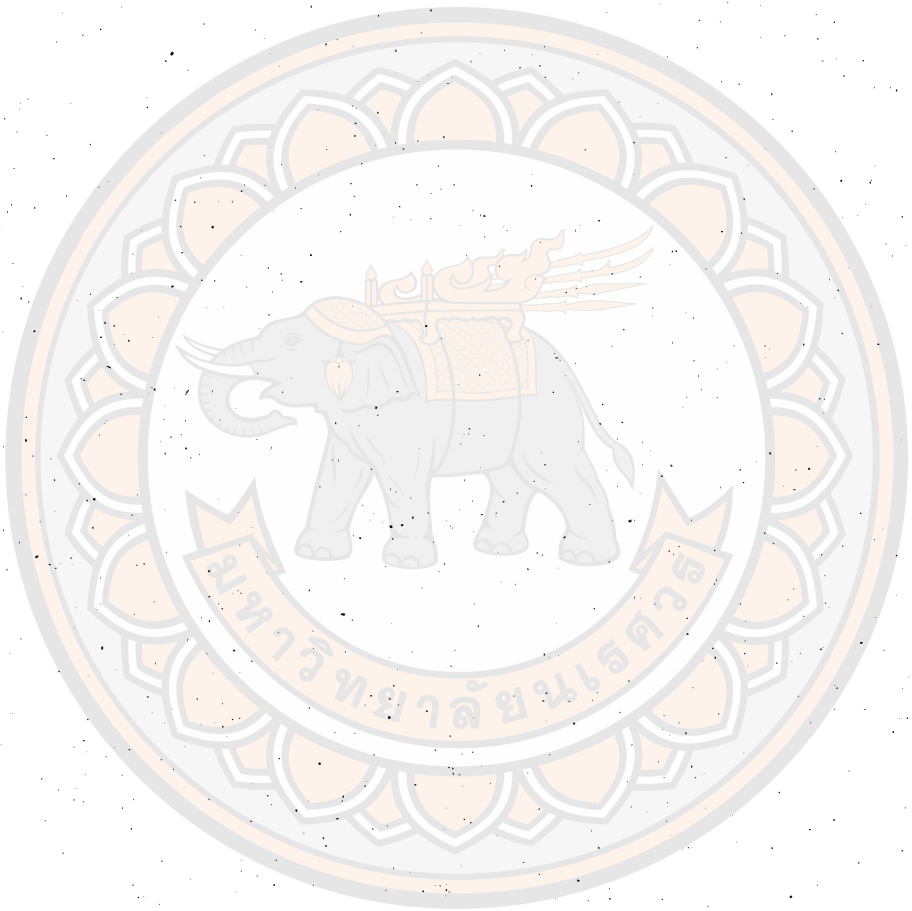

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.	ที่ว่าการอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย	1
2.	การแต่งกายของประชาชนฝ่ายหญิงเมืองด่านซ้าย	12
3.	การแต่งกายของประชาชนชายเมืองด่านซ้าย	13
4.	ภาพถ่ายหน้าโรงเรียนสตรีบ้านด่านซ้าย	14
5.	วัดพระธาตุศรีสองรัก	28
6.	บันไดทางขึ้นวัดพระธาตุศรีสองรัก	29
7.	แผ่นศิลาจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก	30
8.	แผ่นศิลาจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก	31
9.	เจดีย์พระธาตุศรีสองรัก	37
10.	เครื่องพิธีบวชนาค	41
11.	การละเล่นผีตาโขน ที่วัดโพนชัย	43
12.	ขบวนแห่ผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย	45
13.	เจ้าคุณถาวร เชื้อบุญมี	51

บทนำ

เมืองด่านช้ายเป็นเมืองหน้าด่านและเป็นเมืองเขตแดนระหว่างอาณาจักรกรุงศรีอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง(กรุงศรีสัตนาคนหุต) เป็นเมืองที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์แห่งกรุงศรีอยุธยากับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต ได้ทำสัตยาบันและได้ทำสนธิสัญญากันและยังได้สร้างพระธาตุศรีสองรักไว้เป็นอนุสรณ์และได้ใช้เป็นหลักแบ่งเขตแดนของสองอาณาจักรในสมัยนั้น

คำว่าเมือง "ด่านช้าย" เป็นชื่อเมืองที่เรียกกันมานานแล้ว เพราะว่าเมืองด่านช้ายเป็นเมืองหน้าด่านและอยู่ทางช้ายของนครบางยาง(อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก) และอีกทางหนึ่งมาจากคำว่า "ด่านช้าง" ที่มีชื่อว่าด่านช้างเนื่องมาจากที่ตั้งของเมืองด่านช้างนี้อยู่ต่อเขตแดนอาณาจักรล้านช้างซึ่งมีช้างอาศัยท่องเที่ยวไปมาและที่ตั้งของเมืองก็มีช้างลงมากินโป่งอยู่ก่อนแล้วจึงชื่อว่าเมืองด่านช้าง[1] ต่อมาเมื่อเป็นเมืองหน้าด่านในสมัยของพ่อขุนบางกลางหาวเมืองด่านช้างจึงเปลี่ยนมาเป็น "เมืองด่านช้าย"

เมืองด่านช้ายในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และตลอดมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองด่านช้ายเป็นหัวเมืองชั้นตรี ขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นหัวเมืองชั้นเอก จนกระทั่งโอนมาขึ้นในเขตการปกครองของจังหวัดเลยเมื่อ พ.ศ. 2450 ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยลง วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2450 และยังคงขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเลยมาจนถึงปัจจุบันนี้[2]

เมืองด่านช้ายเป็นเมืองหน้าด่านระหว่างสองอาณาจักรซึ่งได้ทำสัตยาบันและเชื่อมสัมพันธไมตรีโดยสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นไว้ ณ เมืองด่านช้าย จังหวัดเลย เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เมืองด่านช้ายเป็นเมืองที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างจากวัฒนธรรมทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเราะเมืองด่านช้ายได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจาก

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. ตำนานพระธาตุศรีสองรักและประวัติเมืองด่านช้าย. หน้า 52.
[2]เดิม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน.หน้า 321.

หลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ เช่น ภาษาพูดซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากหลวงพระบาง ซึ่งภาษานี้สืบทอดมาจากเผ่าไทยโบราณ มีสำเนียงการพูดคล้ายประชาชนในเขตอำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์ สำเนียงการพูดของประชาชนเมืองด่านซ้ายมีสำเนียงการพูดและการออกเสียงคล้ายสำเนียงการพูดของประชาชนทางจังหวัดภาคใต้ มีเสียงไพเราะนุ่มนวลคล้ายการพูดของประชาชนทางภาคเหนือ[1] และเมืองด่านซ้ายยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของเมืองด่านซ้าย เช่น งานบุญพระเวส งานประเพณีไหว้พระธาตุศรีสองรัก งานบุญพระธาตุศรีสองรักเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มาก เพราะพระธาตุศรีสองรักเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวอำเภอด่านซ้ายและจังหวัดใกล้เคียงรวมถึงประชาชนลาวที่ข้ามแม่น้ำโขงมาเพื่อที่จะนมัสการพระธาตุศรีสองรักด้วย ดังนั้นพระธาตุศรีสองรักจึงเป็นปูชนียสถานและเป็นโบราณสถานที่สำคัญแห่งประวัติศาสตร์ของชาวเมืองด่านซ้าย จังหวัดเลย ทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน

2. <u>ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า</u>

2.1 เพื่อศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของเมืองด่านซ้ายตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

2.2 เพื่อศึกษาถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของเมืองด่านซ้าย

2.3 เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของเมืองด่านซ้ายที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง

3. <u>ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า</u>

3.1 ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของเมืองด่านซ้ายในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

3.2 ทำให้ทราบถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของเมืองด่านซ้าย

3.3 ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของเมืองด่านซ้ายกับ

---

[1]คนุพล ไชยสินธุ์. <u>มรดกไทเลย</u>.หน้า 16.

กับวัฒนธรรมล้านช้าง

4. ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

4.1 ประวัติความเป็นมาของหัวเมืองด่านซ้ายในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4.2 ศึกษาถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของหัวเมืองด่านซ้าย

4.3 ศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีระหว่างหัวเมืองด่านซ้ายและวัฒนธรรมล้านช้าง

5. วิธีการดำเนินการในการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าประวัติเมืองด่านซ้ายศึกษาในกรณีวัฒนธรรมของเมืองด่านซ้าย ผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และในการเสนอรายงานผู้ศึกษาใช้แบบพรรณาวิเคราะห์ (Analytical Description) ส่วนข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้านั้นเป็นเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรองและข้อมูลสนาม

6. ข้อสมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า

อำเภอด่านซ้ายมีวัฒนธรรมที่หลากหลายมีโบราณสถานที่มีความสำคัญของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มาจนถึงทุกวันนี้

7. แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ

7.1 หอวัฒนกลางจังหวัดเลย และศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย

7.2 ที่ว่าการอำเภอด่านซ้าย

7.3 หอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร

7.4 ห้องสมุดสถาบันราชภัฏพิษณุโลก

7.5 หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

7.6 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

7.7 บทสัมภาษณ์

ที่ว่าการอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

บทที่ 1

สภาพทั่วไปของเมืองด่านซ้าย

สภาพทางภูมิศาสตร์

1. ที่ตั้งและอาณาเขต อำเภอด่านซ้ายเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเลย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของทิศที่ตั้งจังหวัดเลย ที่ตั้งอำเภอด่านซ้ายห่างจากที่ตั้งจังหวัดเลยประมาณ 82 กิโลเมตร ที่ว่าการอำเภอด่านซ้ายตั้งอยู่ถนนแก้วอาษา หมู่ที่ 1 ตำบลด่านซ้าย เดิมเมืองด่านซ้ายมีอาณาเขตกว้างขวางคือ มีพื้นที่รวมทั้งอำเภอภูเรือ ซึ่งแยกจากอำเภอด่านซ้ายเมื่อ วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2517 รวมทั้งอำเภอนาแห้ว ซึ่งแยกจากอำเภอด่านซ้ายเมื่อ วันที่ 8 กันยายน 2519 และรวมทั้งหมู่บ้านกกกอกและบ้านเลยวังไสย ซึ่งขึ้นอยู่กับอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ปัจจุบันอำเภอด่านซ้ายมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับแขวงเมืองบ่อแตน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีลำน้ำเหืองเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอท่าลี่ อำเภอภูเรือ และอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย และอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

อำเภอด่านซ้ายมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,734 ตารางกิโลเมตร

2. ภูมิประเทศ พื้นที่ประกอบไปด้วยภูเขาสลับซับซ้อนมีที่ราบระหว่างหุบเขาบางแห่งเป็นที่ราบสูง ลุ่ม ๆ ดอน ๆ โดยเฉพาะที่ตั้งอำเภอเป็นที่ราบ มีภูเขาขนาบอยู่สามด้าน และมีที่ราบแคบ ๆ ยาวไปทางทิศเหนือ ซึ่งมีเทือกเขาอยู่ทั้งสองข้าง ทางทิศตะวันออก ทิศใต้ และทิศตะวันตกมีภูเขามาก เฉลี่ยแล้วมีพื้นที่ราบประมาณ 20 % ของพื้นที่ทั้งหมด ระหว่างหุบเขามีที่ราบสำหรับทำนา ส่วนตามเชิงเขาเป็นที่ราบเหมาะสำหรับทำไร่ ปลูกพืชต่าง ๆ เช่น ไร่ข้าวโพด ไร่ข้าว ถั่วลิสง ถั่วเขียว

ถั่วแดง ฝ้าย ฯลฯ พื้นดินเป็นดินร่วน และเป็นดินปนทราย ตามภูเขามีป่าเบญจพรรณอยู่ทั่วไป

3. เส้นทางคมนาคม

3.1 ถนนสายด่านซ้าย - เลย เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างอำเภอด่านซ้ายกับที่ตั้งจังหวัดเลย ระยะทางประมาณ 82 ตารางกิโลเมตร ใช้ได้ทุกฤดูกาล เพราะเป็นถนนลาดยาง

3.2 ถนนสายด่านซ้าย - หล่มสัก เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างอำเภอด่านซ้ายกับอำเภอหล่มสัก และอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ระยะทางถึงอำเภอหล่มสัก ประมาณ 64 กิโลเมตร ใช้ได้ทุกฤดูกาล

3.3 ถนนสายด่านซ้าย - นาแห้ว เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างอำเภอด่านซ้ายกับอำเภอนาแห้ว ผ่านภูเขามาก ระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร ใช้ได้ทุกฤดูกาลเพราะเป็นถนนลาดยาง และเส้นทางนี้ยังเป็นเส้นทางที่ใช้ติดต่อกับจังหวัดอุตรดิตถ์

3.4 ถนนสายด่านซ้าย - นครไทย เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างอำเภอด่านซ้ายกับอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ผ่านภูเขาสูง ระยะทางประมาณ 45 กิโลเมตร

3.5 ถนนสายด่านซ้าย - นาข่า เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างอำเภอด่านซ้ายกับหมู่บ้านนาข่า ตำบลปากหมัน ซึ่งอยู่ติดต่อเขตแดนประเทศสาธารณรัฐ-ประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นถนนลูกรัง ระยะทางประมาณ 28 กิโลเมตร ในฤดูฝนการเดินทางค่อนข้างลำบาก ขณะนี้กำลังลาดยาง[1]

นอกจากนี้มีเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านคือ

1) สายบ้านโคกงาม - บ้านนาข่า เป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างบ้านโคกงามกับบ้านนาข่า ระยะทางประมาณ 22 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยางใช้ได้ทุกฤดูกาล

2) สายบ้านแก่งม่วง - บ้านแก่วคาว เป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่าง

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. ตำนานพระธาตุศรีสองรักและประวัติเมืองด่านซ้าย. หน้า 63.

บ้านแก่งม่วงกับบ้านแก่วตาว ตำบลนาดี ระยะทางประมาณ 5.5 กิโลเมตร ถนนใช้ได้ตลอดทุกฤดูกาล

3) สายบ้านวังบอน - บ้านถ้ำพระ เป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างบ้านวังบอนกับบ้านถ้ำพระ ตำบลอิปุ่ม สร้างโดยเงินกู้ธนาคารโลก ระยะทางประมาณ 5.5 กิโลเมตร ถนนนี้ใช้ได้ทุกฤดูกาล

4) สายบ้านน้ำพุง - บ้านห้วยมุ่น เป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างบ้านน้ำพุง ตำบลโป่งกับบ้านห้วยมุ่น ตำบลกกสะทอน ระยะทาง 22 กิโลเมตร ใช้ได้ทุกฤดูกาล

นอกจากนี้เส้นทางที่กล่าวมาแล้วยังมีเส้นทางที่ติดต่อระหว่างหมู่บ้านตำบลต่าง ๆ ยังติดต่อได้ลำบากมาก เพราะพื้นที่ของอำเภอด่านซ้ายนั้นเต็มไปด้วยภูเขา

4. <u>แม่น้ำลำธาร</u> เมืองด่านซ้ายมีแม่น้ำลำธารสายสั้น ๆ ไม่สามารถใช้ในการเดินทางโดยทางเรือและการคมนาคมได้นอกจากใช้บริโภคและใช้ในการเกษตรกรรมเท่านั้น ซึ่งลำน้ำที่สำคัญได้แก่

4.1 ลำน้ำหมัน เกิดจากภูเขาลมโล ตำบลกกสะทอนทางทิศใต้ของอำเภอด่านซ้าย ไหลไปทางเหนือ ผ่านตำบลด่านซ้าย ตำบลนาหอ ตำบลนาดี และตำบลปากหมัน ไหลบรรจบลำน้ำเหือง ยาวประมาณ 66 กิโลเมตร

4.2 ลำน้ำป่าสัก เกิดจากภูเขาใหญ่และภูเขาขวางในตำบลอิปุ่ม ตำบลวังยาว ผ่านเข้าเขตอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ไปบรรจบที่แม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4.3 ลำน้ำพุง เกิดจากภูเขาทุ่งแทน ตำบลโป่ง ไหลผ่านตำบลโป่งเข้าเขตอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ไปบรรจบแม่น้ำป่าสัก

5. <u>ภูเขาที่สำคัญของเมืองด่านซ้าย</u>

5.1 ภูแปก ตั้งอยู่ในเขตตำบลโพนสูงและคาบเกี่ยวกับพื้นที่ปลาบ่า อำเภอภูเรือ เป็นภูเขาที่มีไม้สน และไม้หายากรวมทั้งสัตว์ป่าที่ชุกชุม เช่นเดียวกับภูหลวง ซึ่งอำเภอด่านซ้ายได้มีโครงการจัดสงวนป่าและสัตว์ป่าไว้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว และ

ภูแปกนี้ยังเป็นภูเขาที่มีอากาศหนาวที่สุดในอำเภอด่านซ้าย ซึ่งบางปีจะมี "คนิง" คือเกล็ดน้ำแข็งคล้ายหิมะเกาะอยู่ตามยอดหญ้าเวลาเช้าในฤดูหนาว

5.2 ภูลมโล ตั้งอยู่ในเขตตำบลกกสะทอนเป็นแนวกั้นเขตแดนระหว่างอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยกับอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในอดีตเป็นแหล่งซ่องสุมของผู้ก่อการร้ายชาวม้ง และเป็นที่ปลูกฝิ่นแซ่ล่งใหญ่มาก ซึ่งปัจจุบันจากการปราบปรามของเจ้าหน้าที่และหน่วยงานต่าง ๆ ของอำเภอด่านซ้าย การปลูกฝิ่นจึงลดน้อยลงและมีการส่งเสริมให้พวกชาวเขาเหล่านี้หันมาปลูกพืชเมืองหนาว เช่น ลูกท้อ สตรอเบอรรี่ แคนตาลูปและอโวคาโด ได้เป็นอย่างดี

5.3 ภูหินร่องกล้า ตั้งอยู่ในเขตตำบลกกสะทอน เป็นแนวกั้นเขตแดนระหว่างอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยกับอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เป็นอุทยานแห่งชาติที่มีธรรมชาติสวยงามมีลักษณะเป็นอนุสรณ์สถานจากการตั้งฐานสู้รบของหน่วยทหารฝ่ายรัฐบาลกับผู้ก่อการร้าย มีพื้นที่ทั้งหมด 191,875 ตารางกิโลเมตร

5.4 ภูแผงม้า เป็นภูเขายาวเยียดไปติดต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเริ่มจากเขตตำบลโป่ง มีต้นไม้เขียวชะอุ่ม ลักษณะเส้นคล้ายแผงคอม้า

5.5 ภูทุ่งแทน เป็นภูเขาที่สูงชันเหมือนขึ้นไปยอดเขาตามเส้นทางด่านซ้าย-หล่มสัก สามารถมองเห็นตัวอำเภอด่านซ้าย และหมู่บ้านโป่งชี ลักษณะเส้นเขาทอดยาวจากทิศตะวันออกมาตั้งแต่บ้านโพนสูง ตำบลโพนสูง มาทางทิศตะวันตก เปรียบเสมือนกำแพงทางทิศใต้ของที่ตั้งที่ว่าการอำเภอด่านซ้าย

5.6 ภูอังลัง อยู่ทางทิศตะวันออกของทิศที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ มีลักษณะเป็นหน้าผาสูงชันสูงประมาณ 400 - 800 เมตร มีความยาวเริ่มต้นตั้งแต่บ้านห้วยตาดตำบลโคกงาม รวมทั้งถ้ำหลายแห่ง หมู่บ้านบริเวณใกล้เคียงใช้แหล่งน้ำบนภูเขาแห่งนี้เพื่อจัดทำประปาน้ำซับในหมู่บ้าน

5.7 ภูผาผึ้งหรือภูสระผังเรือ เป็นภูเขาที่มีหน้าผาสูงชันทอดเป็นแนวยาวเป็นแนวกั้นระหว่างตำบลกกสะทอน อำเภอด่านซ้ายกับอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก มีต้นไม้น้อยใหญ่และมีหินระเกะระกะสวยงาม

5.8 ภูน้ำอุ่น เป็นภูเขาเล็กติดกับภูเขาทุ่งแทน มีป่าไม้และแหล่งน้ำ ซึ่งสุขาภิบาลอำเภอด่านซ้ายได้ใช้แหล่งน้ำจากภูเขาแห่งนี้ทำประปาน้ำซับของสุขาภิบาล

อำเภอด่านซ้าย

6. <u>สภาพดินฟ้าอากาศ</u> เนื่องจากเมืองด่านซ้ายตั้งอยู่บนที่สูงในระดับเฉลี่ย 400-800 เมตรจากระดับน้ำทะเลทำให้ฤดูหนาวมีอากาศหนาวเย็นมากกว่าเกือบทุกอำเภอในจังหวัดเลย และมากกว่าทุกหวัดในภูมิภาคนี้ ในเลาเช้าจะมีหมอกหนา ส่วนในฤดูร้อนอากาศจะร้อนมาก บริเวณที่ราบตลอดแนวลำน้ำหมันและอบอุ่นบริเวณหุบเขา ในฤดูฝนจะมีฝนตกซึ่งจะแบ่งออกเป็นสองช่วง คือ ช่วงแรกเริ่มตั้งแต่เดือนเมษายน - กรกฎาคม เป็นฝนเนื่องจากอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ฝนช่วงที่สองเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม - ปลายเดือนตุลาคม เป็นฝนเนื่องมาจากพายุดีเปรชั่น พายุโซนร้อน พายุไต้ฝุ่นในทะเลจีนใต้มักเกิดฝนทั้งช่วงระหว่างเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม และอุณหภูมิเฉลี่ย 36° ต่ำสุด 2° [1]

<u>สภาพทางการปกครอง</u>

อำเภอด่านซ้ายเดิมเป็นเมืองหน้าด่านของหัวเมืองฝ่ายเหนือซึ่งขึ้นตรงกับมณฑลพิษณุโลก ต่อมาเมืองทางราชการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแบบเดิมเป็นแบบเทศาภิบาล แบ่งท้องที่ออกเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน แล้วเมืองด่านซ้ายก็เปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอด่านซ้าย โดยขั้นแรกยังคงขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเลยเมื่อ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2450 และยังคงขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเลยมาจนถึงทุกวันนี้

อำเภอด่านซ้ายในปัจจุบันนี้ได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 ตำบล 95 หมู่บ้านซึ่งมีการปกครองดังนี้

1. ตำบลด่านซ้าย มี 15 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านด่านซ้าย บ้านเหนือ บ้านนาหว้า บ้านก้างปลา บ้านน้ำพุ บ้านหนามแท่งบ้านนาอุ่มฝ้าย บ้านนาเวียง บ้านนาสีเทียน บ้านนาทุ่ม บ้านเหินงา บ้านห้วยอ้อย บ้านหัวนายูง และบ้านศาลาน้อย

2. ตำบลนาดี มี 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาดี บ้านหมู่มน บ้านห้วยปลาฝา บ้านหนองทุ่ม บ้านกกแหน บ้านแก่วตาว บ้านแคมจง บ้านห้วยลาดและบ้านกกแหนใหม่

---

[1] สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. <u>อ.ด.</u> หน้า 7 -8 .

3. ตำบลนาหอ มี 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านบุ่งกุ่ม บ้านนาหอ บ้านหนองผือ บ้านนาน้ำท่วม บ้านเก่า บ้านนาฮี บ้านนาเบี้ย บ้านโพนหนอง และบ้านหัวนาแหลม

4. ตำบลปากหมัน มี 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาทอง บ้านเครือคู้ บ้านห้วยน้ำมี บ้านปากหมัน บ้านนาข่า บ้านปากโป่ง และบ้านห้วยน้ำมี

5. ตำบลกกสะทอน มี 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านน้ำหมัน บ้านน้ำเย็น บ้านตูบต้อ บ้านฉาหว้าน้อย บ้านห้วยหมากแข้ง บ้านห้วยมุ่น บ้านกกจาน บ้านแก่งครก และบ้านหัวนา

6. ตำบลโป่ง มี 10 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโป่ง บ้านด่านคู่ บ้านน้ำพุง บ้านกกจำปา บ้านทุ่งเทิง บ้านวังกุ่ม บ้านทุ่งน้ำใส บ้านปางดอม บ้านโป่งชี และบ้านกกกระบาก

7. ตำบลอิปุ่ม มี 13 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านตาดเสี้ยว บ้านวังบอน บ้านผักเน่า บ้านหินแลบ บ้านป่าม่วง บ้านห้วยลาด บ้านถ้ำพระ บ้านวังเป่ง บ้านทับกี่ บ้านป่าสะแข บ้านแก่วตาว บ้านห้วยไผ่ และบ้านนา

8. ตำบลวังยาว มี 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนากวย บ้านผึ้ง บ้านวังยาว บ้านปากแดง บ้านกกสะตี บ้านวังเวิน และบ้านโพนสว่าง

9. ตำบลโคกงาม มี 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโคกงาม บ้านห้วยตาด บ้านนาเจียง บ้านหนองหลวง บ้านซั่งสี บ้านหนองแซง และบ้านหนองสนุ่น

10. ตำบลโพนสูง มี 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโพนสูง บ้านห้วยฝาย บ้านห้วยทอง บ้านนกโพธิ์วังกำ บ้านกกเหียน บ้านหนองอุ่มลัว บ้านนาหิน บ้านหางนา และบ้านนาลานข้าว

นอกจากนี้อำเภอด่านซ้ายยังมีสุขาภิบาลอีก 1 แห่งคือ สุขาภิบาลด่านซ้าย[1]

ในการปกครองอำเภอด่านซ้ายได้มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 41,028 คน โดยแบ่งเป็นชาย 21,383 คน เป็นหญิง 19,645 คน[2]

<u>สภาพทางด้านเศรษฐกิจ</u>

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. ล.ค. หน้า 65 - 66.

[2]สำนักงานจังหวัดเลย. บรรยายสรุปข้อราชการจังหวัดเลย พ.ศ. 2535. หน้า 3.

ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีป่าไม้เบญจพรรณได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ตะเคียน ไม้ยาง ไม้มะค่า ไม้ชิงชัน ไม้ตะแบก และไม้อื่น ๆ อีกหลายชนิด และมีของป่าที่เป็นสินค้าได้แก่ หวาย ชัน หัวยาข้าวเย็น อบเชย และแก่นคูน เป็นต้น ส่วนแร่ธาตุเคยมีกรมทรัพยากรธรณีมาสำรวจ แต่ไม่ได้เปิดเผย

อาชีพที่สำคัญของประชาชนเมืองด่านซ้าย

1. เกษตรกรรม ประชากรร้อยละ 80 % ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และอำเภอด่านซ้ายพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วยภูเขาและลาดชันมาก ส่วนพื้นที่ราบมีเพียงเล็กน้อย เกษตรกรนิยมปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ฝ้าย ข้าวไร่ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วเขียว เป็นต้น สำหรับข้าวนาจะทำบริเวณที่ราบริมน้ำหมันเพียงเพื่อการบริโภคเท่านั้น

ประชากรเมืองด่านซ้ายเป็นไทยที่สืบเชื้อสายมาจากเผ่าไทยดั้งเดิม แล้วยังมีชาวไทยภูเขาเผ่าม้งซึ่งอาศัยอยู่หมู่บ้านตูบค้อ ตำบลกกสะทอน มีประมาณ 300 คน 103 ครัวเรือน[1] ซึ่งส่วนมากมีอาชีพเกษตรกรรมและทางอำเภอด่านซ้ายได้มีโครงการเพาะปลูกพืชเมืองหนาวที่สำคัญได้แก่ ลูกท้อ สตรอเบอรรี่ ลิ้นจี่ อโวคาโด เป็นต้น และเมืองด่านซ้ายยังมีผลิตผลทางการเกษตรที่ทำรายได้ให้แก่ประชาชนเมืองด่านซ้ายคือ หน่อไม้หวาน มะขามหวาน มะขามเปรี้ยว และพักหอม เป็นต้น

2. การปศุสัตว์ เนื่องจากมีทุ่งหญ้าอยู่มาก ประชาชนเมืองด่านซ้ายจึงนิยมเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้งานเช่น กระบือ โค สุกร และปัจจุบันนี้ได้หันมาเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้ามาขึ้น สำหรับสัตว์เลี้ยงขนาดเล็กได้แก่ ไก่ เป็ด ฯลฯ นิยมเลี้ยงเพื่อใช้เป็นอาหาร ขณะนี้ได้มีการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งธนาคารโค กระบือ แล้วทุกตำบล

3. อุตสาหกรรม ในพื้นที่อำเภอด่านซ้าย มีอุตสาหกรรมขนาดกลาง 1 แห่ง นอกจากนั้นเป็นอุตสาหกรรมขนาดครอบครัวที่สำคัญได้แก่ การทอผ้า การทำไม้กวาด เป็นต้น

5. ด้านพาณิชยกรรม ส่วนใหญ่ผลผลิตที่ได้รับจะถูกซื้อจากพ่อค้าในจังหวัดเพชรบูรณ์ ทำให้กิจกรรมทางด้านพาณิชยกรรมในอำเภอด่านซ้ายเป็นการค้าขนาดเล็ก เช่น โรงสีข้าวขนาดเล็ก ร้านค้าย่อยจำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ด สำหรับธุรกิจทาง

---

[1] สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. ล.ด. หน้า 23.

ด้านโรงแรมอีก 2 แห่ง

6. สถาบันทางการเงินและสวัสดิการ ในอำเภอด่านซ้ายมีสถาบันทางการเงินอยู่ 3 แห่ง คือ ธนาคารกสิกรไทย สาขาด่านซ้าย ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2534 และเมื่อ พ.ศ. 2533 มีการตั้งธนาคารออมสิน และตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สาขาเลย โดยมีลูกค้าทั้งสิ้น 3,210 คน

สำหรับสหกรณ์การเกษตรอำเภอด่านซ้ายมี 1 แห่ง มีจำนวนสมาชิก 765 รายทุน เรือนหุ้น 1,539,530 บาท ดำเนินธุรกิจเฉพาะให้สมาชิกกู้ยืมเงินเพื่อการเกษตร กลุ่มเกษตร 37 กลุ่ม

นอกจากนี้ยังมีร้านค้าสวัสดิการข้าราชการและอ.ส. รวม 1 แห่ง มีจำนวนสมาชิก 598 รายทุน เรือนหุ้น 57,900 บาท สำหรับร้านค้าสวัสดิการต่าง ๆ ได้แก่การจัดตั้งธนาคารของกรมพัฒนาชุมชน 1 แห่ง และโครงการพระราชดำริอีก 2 แห่ง[1]

*สภาพทางสังคม

ประชาชนเมืองด่านซ้ายสำรวจเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2534 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 41,028 คน แบ่งเป็นชาย 21,383 คน เป็นหญิง 19,645 คน มี 8,303 ครัวเรือน ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีความเคารพผู้อาวุโสมากกว่าข้าราชการทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิ และมีวัฒนธรรมคล้ายคนไทยภาคอีสาน คือ ประเพณีเข้าพรรษา บุญประเพณีออกพรรษา บุญข้าวประดับดิน การนับถือฮีตสิบสองคลองสิบสี่ รวมทั้งกิจกรรมทางพิธีพราหมณ์ต่าง ๆ เช่นเดียวกับคนในภาคอีสานทั่ว ๆ ไป[2] ลักษณะการพูดของคนด่านซ้ายจะแตกต่างจากคนอีสานทั่วไป เนื่องมาจากว่าเมืองด่านซ้ายได้รับอิทธิพลทางด้านการพูดมาจากประชาชนเมืองหลวงพระบาง เมื่อสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทำสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต ทำให้ประชาชนเมืองด่านซ้ายมีภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว สำเนียงการพูดของประชาชนเมืองด่านซ้ายจะอ่อนหวานคล้ายคนไทยภาคเหนือ และ

---

[1] สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. ล.ด.หน้า 10 - 11.

[2] สาร สาระทีศนานนท์. ล.ด.หน้า 64.

ประเพณีของชาวเมืองด่านซ้ายที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่บ่งบอกให้ทราบถึงการเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของไทย ประเพณีที่แตกต่างจากประเพณีทางภาคอีสานหลายอย่างคือ

1. งานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งจะจัดขึ้นในระหว่างวันขึ้น 12–15ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี นอกจากจะมีการสักการะและฉลองสมโภชตามปรกติแล้ว ยังมีขบวนแห่ปราสาทผึ้งถวายและมีการบูชาดินธาตุไว้สักการะด้วยเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว[1]

2. งานบุญหลวงหรืองานบุญพระเวสสันดร จะจัดหลังงานนมัสการพระธาตุ–ศรีสองรักก่อนวันเข้าพรรษา โดยเจ้ากวนจะทรงเป็นผู้กำหนด งานประเพณีบุญพระเวสที่เมืองด่านซ้ายมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากที่อื่น ๆ ในภาคอีสานคือ "การละเล่น–ผีตาโขน" ซึ่งมีที่เดียวในประเทศไทยที่มีการละเล่นแบบนี้ และยังมีการละเล่น "ถั้งบั้ง" คือ การละเล่นบุญบั้งไฟซึ่งจะจัดในบุญพระเวสนี้

3. การละเล่นเสงกลอง โดยมีการแข่งขันการทำเสงกลองคือ กลองที่ทำด้วยหนัง มีลักษณะคล้ายลูกชมพู่ ตีที่ด้านหน้าซึ่งใหญ่กว่าด้านล่าง การแข็งขันเสงกลองจะแข็งขันกันโดยการตีแข่งกันว่าหมู่บ้านไหนตีเสียงดัง ไพเราะหมู่บ้านนั้นก็จะเป็นผู้ชนะ

4. การสักลาย โดยเฉพาะผู้สูงอายุในเขตอำเภอด่านซ้าย นิยมสักลายตามตัว โดยเฉาะที่เรียกว่า ขาลายมอม และลายกอม[2]

ลักษณะการตั้งชุมชนของประชาชนเมืองด่านซ้าย เนื่องจากเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่ตั้งมานานแล้วตามที่กล่าวจึงแบ่งเมืองออกเป็น 2 ลักษณะ โดยในชุมชนที่เป็นบ้านที่ตั้งมานานแล้วจะตั้งบริเวณริมน้ำหมันจะมีลักษณะหนาแน่น ส่วนบริเวณนอกเมืองด่านซ้ายจะอยู่แบบกระจัดกระจายแต่จะอยู่แบบลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่เหมือนคนไทยทั่วไป

ลักษณะเผ่าพันธุ์ของประชาชนเมืองด่านซ้ายมีลักษณะเช่นเดียวกับการตั้งชุมชน จะมีลักษณะพิเศษเช่นเดียวกับอำเภอทางแถบชายแดน จะมีการอพยพจากลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอด่านซ้าย ลักษณะหน้าตา ผิวเหลืองเหมือนคนเอเชีย หน้าแบนจมูกแบน ปากบาง รูปร่างกระทัดรัด ผมตรง ตาสีดำ การแต่งกาย ผู้ชายนุ่งโจงเหรุะเบน

---

[1] สัมภาษณ์ เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี, 22 กรกฎาคม 2536,

[2] สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. ล.ด.หน้า 14.

หรือนุ่งโสร่งมีผ้าขาวม้าคาดพุง ไม่นิยมสวมเสื้อ นอกจากจะมีเทศกาลพิเศษต่าง ๆ เช่น วันพระ จะต้องสวมเสื้อขาวหรือสีต่าง ๆ แล้วแต่ผู้ใส่นิยม ส่วนผู้หญิง จะนุ่งผ้าถุงมัดหมี่ ถ้าเป็นชาวบ้านที่ยากจนมาก ๆ ก็นุ่งผ้าถุงฝ้ายธรรมดา จะสวมเสื้อแขนกระบอก มีผ้าสะใบห่ม แต่การแต่งกายสมัยปัจจุบันนี้จะแต่งตามสมัยนิยม มีแต่คนแก่เท่านั้นที่แต่งแบบดั้งเดิมทั้งผู้หญิงผู้ชาย[1]

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ประชาชนเมืองด่านซ้ายยึดมั่นขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา เช่น นับถือและเชื่อฟังเจ้ากวนและนางเทียม คือ บุคคลทั้งสองนี้เป็นบุคคลที่พระเสื้อเมืองคือเจ้าขมีย่องด่านซ้ายขปีนผู้เลือกให้เป็นตัวแทนของพระเสื้อเมืองและเป็นผู้ที่เข้าทรงเพื่อจะบอกถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปีนั้น ๆ ให้ประชาชนรับทราบและปฏิบัติตาม เปรียบเสมือนเป็นข้อบังคับให้คนด่านซ้ายปฏิบัติตามคำพูดของพระเสื้อเมือง เพราะพระเสื้อเมืองจะบอกให้ชาวด่านซ้ายให้ประพฤติตนเป็นคนดี เมื่อประพฤติตนเป็นคนดีเจ้าเมืองก็จะคุ้มครอง

เมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่เก่าแก่และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไทยมาช้านานและปัจจุบันอำเภอด่านซ้ายซึ่งเป็นเมืองที่กั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จึงนับว่าเป็นอำเภอที่สำคัญในด้านความปลอดภัยของประเทศ[2]

---

[1] สัมภาษณ์ เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี , 22 กรกฎาคม 2536.

[2] สัมภาษณ์ นายไสว โพธิ์คำดี , 22 กรกฎาคม 2536.

<u>การแต่งกายของประชาชนฝ่ายหญิงเมืองด่านซ้าย</u>

การแต่งกายของประชาชนฝ่ายหญิงเมืองด่านซ้ายนั้นเหมือนการแต่งกายของคนภาคอีสานทั่วไปถ้ามีพิธีต่าง ๆ ที่สำคัญจะนุ่งโจงกระเบน หรือผ้าถุงยาวกอมเท้า เสื้อแขนยาวมีการห่มสะไบ

การแต่งกายของประชาชนชายเมืองด่านซ้าย

ประชาชนเมืองด่านซ้ายแต่งกายเหมือนประชาชนทางภาคอีสานของไทยและเหมือนประชาชนทางหลวงพระบาง เพราะจะนุ่งผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้าคาดเอว สวมเสื้อบางครั้งก็ไม่ใส่เสื้อ

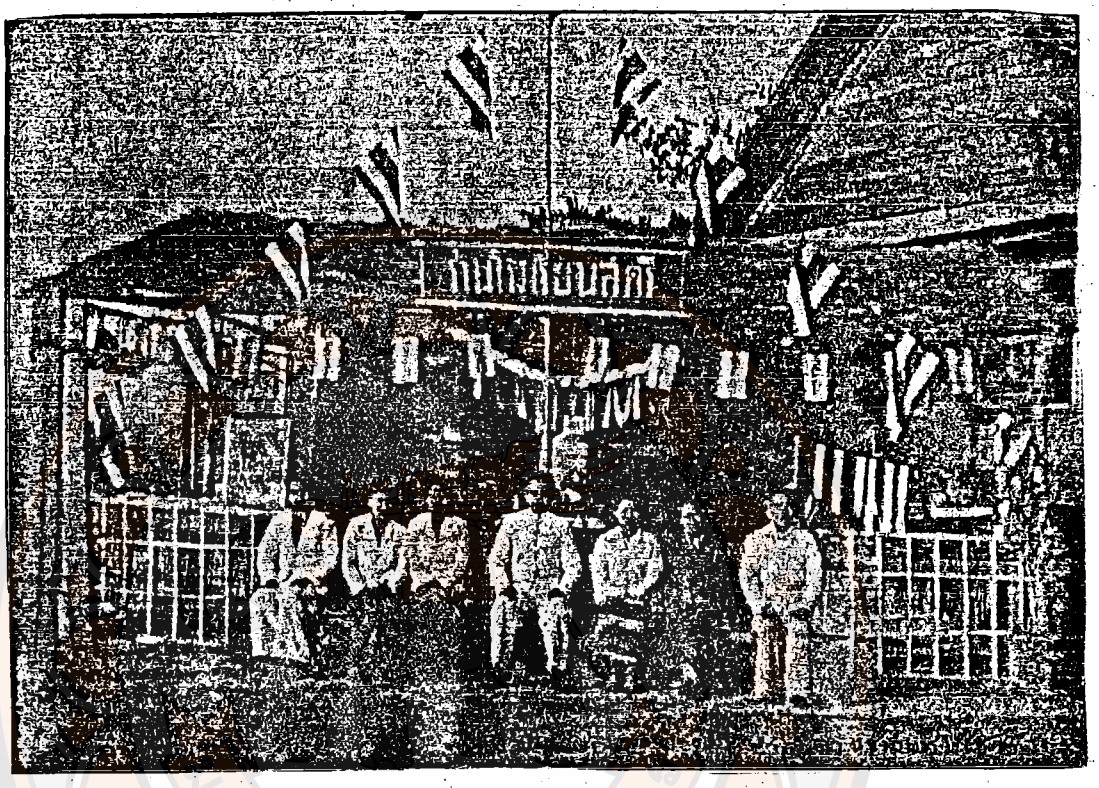

ภาพถ่ายหน้าร้านโรงเรียนสตรีบ้านด่านซ้าย

ภาพถ่ายโรงเรียนสตรีบ้านด่านซ้าย ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2483 ที่อำเภอด่านซ้าย ซึ่งครั้งนั้น นายสาร สาระทัศนานันท์ เป็นครูใหญ่โรงเรียนสตรีบ้านด่านซ้าย

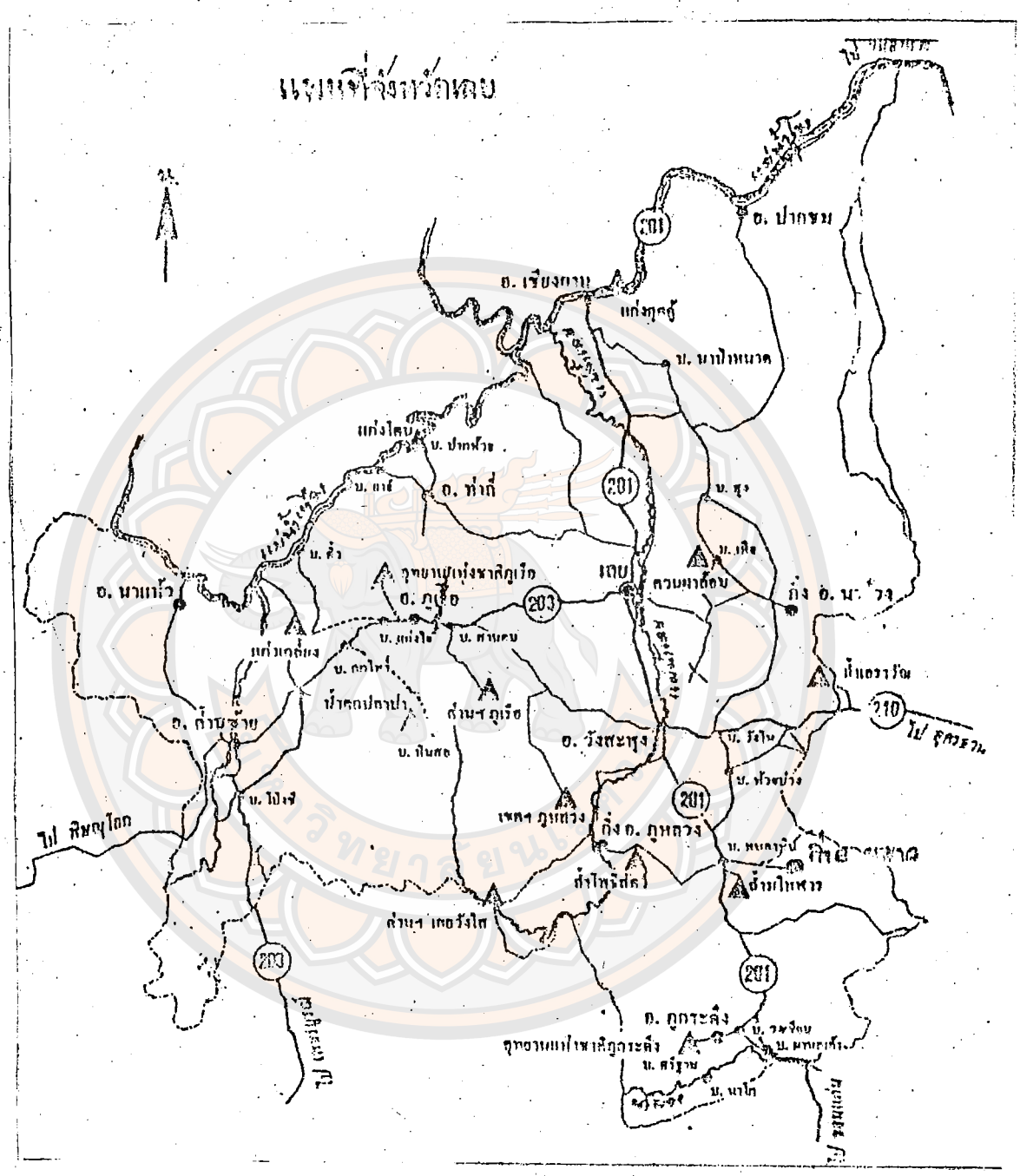
แผนที่จังหวัดเลย
201
อ. ปากชม
อ. เชียงคาน
แก่งคุดู้
บ. นาไหนาด
แก่งไคบ
บ. ปากหวัย
บ. ผาอ
อ. ท่าลี่
201
บ. ชุ
บ. เหล่
บ. ค้อ
อ. นาแห้ว
ภูขาแผ่นเพ่งชาลีภูเรือ
อ. ภูเรือ
203
เขา
ควนผาต่อบ
กิ่ง อ. นา
บ. แก่งไฮ
บ. ห้วยบง
แก่งเกลี้ยง
น้ำแอราวัณ
บ. กกไหล่
210
ไป อุดรธานี
ป่าดงปลาปา
ด่านฯ ภูเรือ
อ. ด่านซ้าย
อ. วังสะพุง
บ. ปินสอ
บ. วังใน
บ. ห้วยบ่าง
201
ไป สิงห์โลก
บ. โป่งชี
เขตฯ ภูหลวง
กิ่ง อ. ภูหลวง
บ. หนองบัว
ด่านไทยงาม
ด่านฯ เขาหลวง
201
203
อ. ภูกระดึง
บ. วังยาว
ทุ่งดอกไม้เขาสลีภูกระดึง
บ. ผาหมอน
บ. ศรีฐาน
บ. นาไร่
ไป เพชรบูรณ์

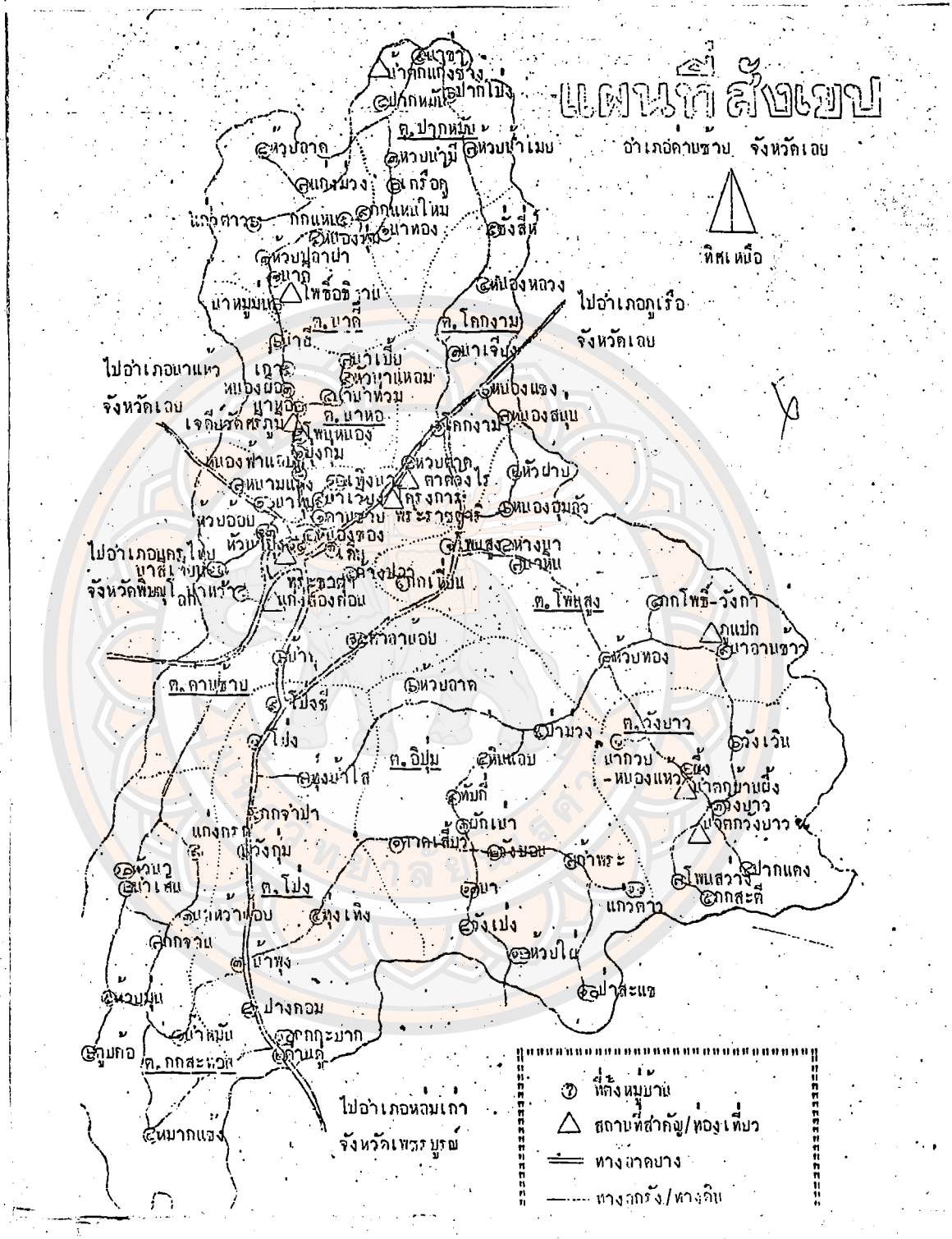

แผนที่เส้นทางคมนาคมของอำเภอด่านซ้าย

บทที่ 2

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

เมืองด่านซ้ายในสมัยโบราณ – กรุงศรีอยุธยา

เมื่อคนไทยอพยพมาจากดินแดนทางตอนใต้ของประเทศจีน มาตามลุ่มแม่น้ำสาลวิน ทางหนึ่งโดยตั้งอาณาจักรล้านนาขึ้น และอีกทางหนึ่งมาตามลุ่มแม่น้ำโขง และได้ตั้งอาณาจักรล้านช้างขึ้น ซึ่งแต่เดิมแคว้นสุวรรณภูมิอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยเป็นที่อาศัยของชนชาติ ขอม มอญ ละว้า ซึ่งเมื่อคนไทยอพยพเข้ามานั้นขอมได้แผ่อาณาเขตการปกครองเข้าสู่แคว้นสุวรรณภูมิไว้ทั้งหมด เมื่อคนไทยอพยพเข้ามาจึงต้องอยู่ภายใต้การปกครองของขอม[1]

ชาวไทยที่มาอยู่เมืองด่านซ้ายครั้งแรกเป็นชาวไทยที่อพยพมาตามลุ่มแม่น้ำโขง คือ อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้าง โดยมีพ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองเป็นหัวหน้า โดยอพยพผ่านมาทางเมืองปากลาย และวกมาทางที่ตั้งที่บ้านนากอก บ้านเมืองลำ และเมืองบ่อแตน ซึ่งหมู่บ้านที่กล่าวมาในปัจจุบันอยู่ในแขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองได้พาไพร่พลข้ามลำน้ำเหืองแล้วเดินทางมาตามลำน้ำหมันจนถึงบริเวณที่ราบกว้างใหญ่ จึงหยุดพักและตั้งชุมชนขึ้นที่บ้านเก่าซึ่งขณะนี้เป็นหมู่บ้านอยู่ในตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้ายก่อน แล้วพ่อขุนผาเมืองได้พาไพร่พลไปตั้งเมืองด่านขวาขึ้น ซึ่งขณะนั้นยังเป็นเมืองร้างอยู่ระหว่างหมู่บ้านหัวนาแหลมและบ้านนาเบี้ย ตำบลนาหอ มีปรากฏซากวัดเก่าให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน ส่วนพ่อขุนบางกลางหาวได้มาตั้งเมืองด่านซ้ายอยู่ที่บ้านนาหอ แล้วจึงมาตั้งเมืองด่านซ้ายอยู่ที่บ้านหนองคูหรือบ้านด่านซ้ายในปัจจุบัน[2]

ต่อมา เมื่อพ่อขุนผาเมืองได้พาไพร่พลอพยพจากเมืองด่านขวาไปสร้างเมืองเป็นการชั่วคราวอีกหลายแห่ง[3] แต่เมืองเหล่านี้พ่อขุนผาเมืองได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ไม่เหมาะ

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. ตำนานพระธาตุศรีสองรักและประวัติเมืองด่านซ้าย. หน้า 49.

[2]คนุพล ไชยสินธุ์. มรดกไทเลย. หน้า 17 – 18.

[3]สาร สาระทัศนานันท์. ล.ค. หน้า 50.

ที่จะให้คนจำนวนมากอยู่อาศัยได้อย่างมั่นคงถาวรได้ เพราะสิ่งแวดล้อมไม่อำนวย จึงได้พาไพร่พลอพยพไปทางทิศใต้ ในที่สุดได้ไปสร้างเมืองใหม่และเป็นเมืองสุดท้าย คือ เมืองราด ซึ่งเชื่อว่าเป็นเมืองศรีเทพในเขตท้องที่อำเภอศรีเทพและอำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ เมืองด่านขวาจึงเป็นเมืองร้างตั้งแต่นั้นมา

ต่อมา เมื่อพ่อขุนบางกลางหาวได้ตั้งเมืองด่านซ้ายขึ้นแล้วจึงได้พาไพร่พลอพยพจากเมืองด่านซ้ายไปตั้งเมืองใหม่ที่เมืองบางยาง ปัจจุบันคืออำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ส่วนเมืองด่านซ้ายหลังจากที่พ่อขุนบางกลางหาวอพยพไปอยู่ที่เมืองบางยางแล้ว เมืองด่านซ้ายก็ยังคงเป็นเมืองตลอดมา

ก่อน พ.ศ. 1800 พ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยางได้ชักชวนสมัครพรรคพวกและรวบรวมกำลังคนและอาวุธได้มากขึ้น เมื่อพร้อมแล้วจึงพร้อมด้วยพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราดร่วมกันทำการรบกับขอมจนมีชัยชนะ ยึดเอาแคว้นสุวรรณภูมิจากหัวหน้าขอม ที่ชื่อว่า "โขลนทำโพง" ได้ แล้วตั้งราชอาณาจักรไทยขึ้นในดินแดนซึ่งเป็นประเทศไทยในขณะนี้ และได้ตั้งอาณาจักรสุโขทัยเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 1800 เมื่อได้ครองราชย์แล้ว พ่อขุนบางกลางหาวจึงได้เปลี่ยนพระนามมาเป็น "พ่อขุนศรีอินทราทิตย์" ปฐมกษัตริย์ผู้ครองกรุงสุโขทัย

เมื่อพ่อขุนบางกลางหาวตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ที่นครบางยางได้ตั้งเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองหน้าด่านทางด้านตะวันออกแบบราชธานีของไทยสมัยโบราณ จะต้องมีเมืองอยู่ทั้งสี่ทิศ เพราะว่าเมืองด่านซ้ายอยู่ไม่ไกลจากนครบางยางมากนัก เมืองด่านซ้ายคงตั้งเป็นเมืองหน้าด่านเพื่อประชิดดินแดนขอม แต่เนื่องจากสภาพภูมิประเทศประกอบด้วยภูเขาและมีพื้นที่ราบจำกัด เมืองด่านซ้ายจึงเป็นเมืองเล็กตลอดมา[1]

ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิของกรุงศรีอยุธยา เมืองด่านซ้ายได้มีบทบาทสำคัญทางประวัติศาสตร์คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2019 ซึ่งเป็นปีแรกที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราช พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ กษัตริย์พม่าผู้ครองกรุงหงสาวดีได้ยกกองทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ยกกองทัพออกรบ

---

[1] ดนุพล ไชยสินธุ์. ล.ค. หน้า 18.

กับพม่าและชนช้างกับพระเจ้าแปร ซึ่งเป็นแม่ทัพหน้าของพม่าจนต้องเสียสมเด็จพระศรีสุริโยทัยพระมเหสี ถูกพระเจ้าแปรฟันสิ้นพระชนม์ขบกับคอช้าง และการรบครั้งนี้พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้ เมื่อกลับกรุงหงสาวดีแล้วไม่นานก็สวรรคต พระเจ้าบุเรงนองจึงได้ครองราชสมบัติแทน ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่เข้มแข็งในการทำสงคราม จึงหาเหตุมาตีกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าบุเรงนองทรงแต่งพระราชสาส์นมาขอช้างเผือกไทย แต่ไทยไม่ยอมให้ พระเจ้าบุเรงนองจึงเอาสาเหตุนี้มาเป็นข้ออ้างในการทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาและตีหัวเมืองฝ่ายเหนือของไทยหลายเมืองรวมทั้งเมืองพิษณุโลกด้วย ได้ตกอยู่ใต้อำนาจของพม่า

นอกจากจะยกกองทัพใหญ่มารุกรานไทยแล้วพม่ายังยกกองทัพเลยไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต คือเมืองเวียงจันทน์ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชยกกองทัพมาป้องกันประเทศแต่สู้ไม่ได้ จึงพาไพร่พลหนีไป ฝ่ายพม่าเมื่อเข้าเมืองได้ก็เก็บทรัพย์สินกวาดต้อนผู้คนรวมทั้งพระมเหสีและสนม นางกำนัลของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชไปเมืองพม่า เมื่อพม่ายกทัพกลับไปแล้ว พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงได้พาไพร่พลกลับเข้าเมือง แล้วแต่งทูตมาสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับทูลขอพระเทพกษัตรีย์ พระธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ซึ่งประสูติแก่พระศรีสุริโยทัย เพื่อเห็นแก่ความเป็นไมตรีของทั้งสองพระองค์ซึ่งมีความรักใคร่กลมเกลียวกันจึงได้รวมกำลังสู้รบกับพม่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์จึงยกพระเทพกษัตรีย์ให้พระไชยเชษฐาธิราช แต่ขณะที่ขบวนของพระเทพกษัตรีย์จะเดินทางไปกรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งเชื่อว่าเส้นทางที่ขบวนของพระเทพกษัตรีย์จะเดินทางไปกรุงศรีสัตนาคนหุตนั้นจะต้องผ่านทางอำเภอด่านซ้ายในปัจจุบัน เพราะเป็นที่ราบเป็นเส้นทางข้ามลำน้ำเหืองและแม่น้ำโขงเข้าสู่กรุงศรีสัตนาคนหุตและบริเวณนี้เองที่พม่าได้ลักพาตัวพระเทพกษัตรีย์ไป ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นบริเวณที่ตั้งเมืองด่านซ้ายซึ่งเป็นเขตติดต่อชายแดนไทย–ลาว[1]

เพื่อเป็นสักขีพยานและการแสดงออกซึ่งไมตรีจิตมิตรภาพระหว่างกษัตริย์ทั้งสองพระนครคือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์แห่งกรุงศรีอยุธยาและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต จึงได้โปรดสร้างพระเจดีย์องค์หนึ่งไว้เป็นอนุสรณ์เมื่อปี พ.ศ.–2103 ใกล้บริเวณปากน้ำอู้ไหลตกลำน้ำหมันซึ่งอยู่ใกล้บริเวณที่ตั้งเมืองด่านซ้ายไว้เป็นอนุสรณ์

[1] สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. บรรยายสรุปข้อราชการอำเภอด่านซ้ายพ.ศ. 2534. หน้า 2.

โดยโปรดให้อำมาตย์ราชครูและพระราชาคณะ เป็นตัวแทนของสองพระนครมาดำเนินการสร้างแต่ก่อนที่จะสร้าง ผู้แทนทั้งสองพระนครได้มีการกระทำพิธีสัตยาธิษฐานว่าทั้งสองพระนครจะรักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยความซื่อสัตว์สุจริต เจดีย์ที่สร้างขึ้นไว้ ณ เมืองด่านซ้ายมีพระนามว่า "เจดีย์พระธาตุศรีสองรัก"[1] ซึ่งสร้างตรงกับปีวอก โทศก จุลศักราช 922 และสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2106 ตรงกับปีกุน เบญจศก จุลศักราช 925 เพื่อเป็นสักขีพยานแห่งการทำสัญญาพระราชไมตรี และเป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นว่า พระธาตุศรีสองรักนี้เป็นเขตแดนที่กั้นระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุตแห่งล้านช้าง และเมืองด่านซ้ายยังเป็นเมืองหน้าด่านเมืองหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นราชธานีของไทย[1]

เมืองด่านซ้ายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยกรุงธนบุรีจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองด่านซ้ายขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นหัวเมืองเอกส่วนเมืองด่านซ้ายเป็นหัวเมืองชั้นตรีที่ขึ้นอยู่กับเมืองพิษณุโลก เหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เมืองด่านซ้ายมีความสำคัญมากขึ้นคือ กรณีเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทางพรมแดนทางทิศตะวันออกของหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ติดกับหัวเมืองลาวและหัวเมืองในที่รอบสูงโคราชซึ่งเป็นดินแดนที่นำปัญหาระหว่างไทยกับญวนโดยมีลาวและกัมพูชาเป็นรัฐกันชนแห่งการแสวงหาผลประโยชน์ของฝ่ายไทยและฝ่ายญวน

ปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองของพรมแดนตะวันออกได้ส่งผลกระทบต่อหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะผลกระทบนั้นมีผลสืบเนื่องมาจากสงครามปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งสงครามครั้งนี้นำมาสู่การเกณฑ์ทัพจากหัวเมืองฝ่ายเหนือเข้าร่วมการปราบกบฏ หัวเมืองฝ่ายเหนือเป็นดินแดนที่อยู่ชอบเขตที่ได้รับผลกระทบจากภาวะสงครามโดยตรงคือลาวได้ยกกองทัพเข้ามากวาดต้อนไพร่พลในหัวเมืองฝ่ายเหนือเช่น เมืองน้ำปาด นครไทย นครชุม ด่านซ้าย ไปไว้ที่เมืองหล่มสักและบางส่วนถูกกวาดต้อนไปไว้ที่หัวเมืองลาวฝั่งซ้าย แม่น้ำโขง[2] ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่กองทัพ

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. ล.ค. หน้า 3.

[2]ขวัญ เมือง จันทโรจนี. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2394). หน้า 67.

จากหัวเมืองฝ่ายเหนือจะต้องถูกเกณฑ์ไปร่วมปรบกบฏทุกหัวเมือง เมื่อคนไทยทางหัวเมืองฝ่ายเหนือถูกกวาดต้อนไปดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงต้องมีการเกณฑ์คนเพื่อเป็นกำลังในการรบมากขึ้นดังหลักฐานที่กล่าวมา

> " ได้มีตราสั่งให้เจ้าเมืองพิษณุโลกให้เกลี้ยกล่อมไพร่เมืองหล่มสัก ด่านซ้าย และเลย เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่เมืองพิษณุโลก เพราะไพร่ในบริเวณหัวเมืองฝ่ายเหนือร่วงโรย "[1]

จากหลักฐานดังกล่าวที่กล่าวถึงนโยบายของรัฐส่วนกลางที่ไม่ต้องการจะให้หัวเมืองลาวมีกำลังคนมากต่อไป จะทำให้เกิดอันตรายต่ออำนาจรัฐส่วนกลางได้โดยเฉพาะการริดรอนอำนาจของหัวเมืองลาวที่เข้าร่วมกับกบฏเจ้าอนุวงศ์คือ เมืองหล่มสัก ดังนั้นนโยบายการริดรอนอำนาจทางการเมืองของหัวเมืองลาวเหล่านี้ โดยการกวาดต้อนผู้คนมาไว้ในอาณาเขตหัวเมืองฝ่ายเหนือและโอนหัวเมืองลาวเหล่านี้เข้ามาในสังกัดหัวเมืองฝ่ายเหนือ เช่น พิษณุโลก ได้ควบคุมเมืองด่านซ้าย พิชัย ได้ควบคุมเมืองปากเหืองและเพชรบูรณ์ควบคุมเมืองชื้น หล่มสัก แก่นท้าว และเลย เป็นต้น[2]

ปัญหาพรมแดนทางตะวันออกเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมในด้านเศรษฐกิจ หัวเมืองเหนือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ในขอบเขตหัวเมืองทั้ง 9 เมือง แต่ขอบเขตการศึกษานั้นเน้นที่เมืองพิษณุโลกซึ่งมีเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองชื้น เมืองด่านซ้ายเป็นเส้นทางทางการค้าที่หัวเมืองฝ่ายเหนือติดต่อกับดินแดนลาวโดยเส้นทางนี้จะเริ่มตั้งแต่เมืองพิษณุโลก นครไทย ด่านซ้าย เลย หลวงพระบาง ซึ่งเส้นทางนี้พ่อค้าชาวเมืองด่านซ้ายจะนำสินค้าไปจำหน่าย ได้แก่ ชี้ผึ้ง ครั่ง เร่ว กระวาน กำยาน ยางสน น้ำรัก เป็นต้นซึ่งจะนำไปจำหน่ายยังเมืองหลวงพระบาง[3]และเส้นทางนี้ยังเป็นเส้นทางหลวงพระบางใช้ติดต่อกับหัวเมืองฝ่ายเหนือและยังใช้ติดต่อกับหัวเมืองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างโดยเดินมาลงเรือที่พิษณุโลก เพราะฉะนั้นเมืองด่านซ้ายจึงนับได้ว่าเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง

---

[1] คณะรัฐบาล .. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 . เล่ม 4. หน้า 29,

[2] เจ้าพระยาทิพากรณ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 3. หน้า 50.

[3] ชวัญ เมือง จันทโรจน์. ล.ก. หน้า 173 – 174 .

เมืองด่านซ้ายในสมัยปรับปรุงประเทศ – พ.ศ. 2475

เมื่อ พ.ศ. 2449 อำเภอด่านซ้ายขึ้นอยู่กับเมืองพิษณุโลก เพิ่งโอนสังกัดมาอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเลยเมื่อ พ.ศ. 2450 พร้อม ๆ กับอำเภอวังสะพุงซึ่งสังกัดเมืองหล่มสัก เมื่อยังไม่โอนมาขึ้นจังหวัดเลยนั้นเมืองด่านซ้ายมีเจ้าเมืองชื่อ พระแก้วอาษา (ทองดี) เดิมเป็นอุปราชเมืองด่านซ้ายเป็นหลานของพระแก้วอาษา (แสง) ซึ่งได้ทุจริตเบียดเบียนเอาเงินภาษีอากรไว้ใช้ประโยชน์ส่วนตัว พระแก้วอาษา (ทองดี) จึงได้ฟ้องโทษพระแก้วอาษา (แสง) ไปยังเมืองพิษณุโลก เมื่อพระแก้วอาษา (แสง) ทราบจึงเกรงกลัวความผิดจึงได้พาครอบครัวหนีไปอยู่เขตบำรุงของฝรั่งเศส ฝั่งซ้ายแม่น้ำเหืองที่บ้านหาดแดงและติดต่อผักใฝ่กับฝ่ายฝรั่งเศสตลอดมา[1]

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงระยะที่ชาติมหาอำนาจทางยุโรปได้ออกล่าเมืองขึ้นในแถบประเทศในเอเชียอาคเนย์ ประเทศพม่า อินเดีย และมาเลเซียต้องตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ส่วนประเทศกัมพูชา ลาว และเวียดนามก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ที่เหลืออยู่ในวิกฤติการณ์ในการล่าเมืองขึ้นในขณะนั้นคือ ประเทศสยาม[2] การเกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112

ตั้งแต่ พ.ศ. 2436 เป็นต้นมารัฐบาลไทยได้พยายามเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสทุกวิถีทางเพื่อหาทางผ่อนคลายในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับฝรั่งเศส การเจรจาเป็นไปอย่างยากเย็น เพราะรัฐบาลฝรั่งเศสพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนไว้มากที่สุด และในขณะเดียวกันก็เรียกร้องดินแดนและผลประโยชน์ทางการเมืองจากไทย เป็นการตอบแทนในที่สุด ด้วยความพยายามและความสามารถของกรมหลวงเทวะโรปกรพระยาสุริยานุวัตร อัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีสและนายเอ็ดเวอร์ด สโตเบล ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในขณะนั้น ไทยก็ประสบความสำเร็จในการลงนามในอนุสัญญาฉบับฉันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 ไทยต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ ๆ อีกคือ หลังจากฝรั่งเศสถอนตัวออกจากจันทบุรีแล้ว ฝรั่งเศสก็เข้ายึดเมืองตราดแทนโดยอ้างว่า

---

[1] เติม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. หน้า 321.

[2] สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. ล.ค. หน้า 3.

เป็นหลักประกันว่าไทยจะยกดินแดนบนฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสโดยครบถ้วน ซึ่งเมืองฝั่งขวาแม่น้ำโขงได้แก่ หลวงพระบางบนฝั่งขวาแม่น้ำโขง เมืองจำปาศักดิ์ และเมืองมโนไพร[1] และไทยต้องปฏิบัติตามอนุสัญญาว่าด้วยการลงทะเบียนคนในบังคับฝรั่งเศสในขณะเดียวกัน ฝรั่งเศสก็เรียกร้องให้ไทยจ้างชาวฝรั่งเศสเข้ามารับราชการในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เหมือนชาติอื่นซึ่งไทยไม่ค่อยเต็มใจนัก นอกจากนี้การลงนามในอนุสัญญาอย่างเร่งรีบทำให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการคือ เรื่องเมืองด่านซ้าย เมืองตราด มณฑลเขมร

ตามอนุสัญญาและพิธีสารฉบับ พ.ศ. 2446 นั้น ไทยต้องยกเมืองด่านซ้ายให้กับฝรั่งเศสซึ่งฝรั่งเศสเข้าใจว่าเป็นดินแดนที่ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในทางยุทธศาสตร์ แต่อันที่จริงแล้วเมืองด่านซ้ายนี้ตั้งอยู่ใจกลางของดินแดนไทยในจังหวัดเลย[2]

อย่างไรก็ตามการที่รัฐบาลฝรั่งเศสยึดครองเมืองตราดและเมืองด่านซ้ายซึ่งอยู่ในจังหวัดเลยนั้นสร้างความกังวลใจให้แก่รัฐบาลไทยเป็นอย่างมากในแง่ของความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ในขณะเดียวกันก็ตระหนักดีว่าฝรั่งเศสสนใจอยากจะได้ครอบครองมณฑลบูรพา คือ พระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ มากเพราะถือว่ามีความสำคัญต่อความมั่นคงปลอดภัยในอินโดจีนของฝรั่งเศส อีกประการหนึ่งฝรั่งเศสมีโครงการที่จะสร้างทางรถไฟสายไซง่อน – ฮานอย ถ้าฝรั่งเศสสามารถสร้างผ่านพระตะบองได้ก็จะลดค่าใช้จ่ายมากกว่าที่สร้างผ่านที่ราบสูงตอนกลางของญวน ด้วยเหตุนี้ฝรั่งเศสจึงเปิดการเจรจากับไทยใหม่ โดยจะขอพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ จากไทยเพื่อแลกเปลี่ยนกับการยกเลิกจดทะเบียนคนในบังคับ

พันโทแบร์นาร์ด หัวหน้าคณะกรรมการการปักปันพรมแดนฝ่ายฝรั่งเศสเป็นผู้มองปัญหาในการที่เมืองตราดมีพลเมืองเป็นไทย แต่มีฝรั่งเป็นผู้ปกครอง ดังนั้นใน พ.ศ. 2449 เขาจึงเสนอแลกเปลี่ยนเมืองตราด เมืองด่านซ้ายและมณฑลเขมร และให้ยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสำหรับคนเอเชียในบังคับฝรั่งเศส ปรากฏว่ารัฐบาลฝรั่งเศสเห็นด้วย จึงหยั่งเชิงรัฐบาลไทย นายเจนส์ ไอ เวสเตนการ์ด ผู้ช่วยของ

---

[1] เพ็ญศรี ดุก. ปรยรัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475.หน้า 157.

[2] เพ็ญศรี ดุก. ล.ก.หน้า 135.

นายสโตเบลมีความเห็นว่าไทยควรรับไว้พิจารณาข้อเสนอของฝรั่งเศส

การเจรจาเริ่มขึ้นโดยนายสโตเบลเป็นแทนฝ่ายไทยที่มีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะว่าบทบาทของนายสโตเบลในฐานะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินมีส่วนช่วยให้การเจรจาครั้งนี้สำเร็จเร็วขึ้น[1] เนื่องจากเป็นผู้ที่ฝรั่งเศสยกย่องและไว้ใจ ในที่สุดรัฐบาลไทยก็ได้ลงนามในสนธิสัญญาฉบับวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2449 กับฝรั่งเศส ซึ่งยินยอมผ่อนคลายสิทธิสภาพนอกอาณาเขต นอกจากนี้ชาวเอเชียที่จดทะเบียนเป็นคนบังคับฝรั่งเศสทั้งก่อนและหลังสนธิสัญญาฉบับนี้จะมีสิทธิและหน้าที่เหมือนคนไทย แต่ได้ยกเว้นไม่ต้องรับราชการทหาร ในสนธิสัญญาฉบับนี้ไทยต้องยกมณฑลบูรพา ซึ่งประกอบด้วย พระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ส่วนฝรั่งเศสยินยอมคืนเมืองตราดและเมืองด่านซ้ายให้แก่ไทย[2] รวมเวลาที่เมืองด่านซ้ายตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสอยู่ 3 ปี 1 เดือน 10 วัน

ในระหว่างที่ฝรั่งเศสยึดเมืองด่านซ้ายนั้น ฝรั่งเศสได้ขุดเอาแผ่นศิลาจารึกที่ฝังไว้ใกล้ฐานพระเจดีย์ศรีสองรักทางด้านเหนือ 1 แผ่น เมื่อฝรั่งเศสได้ถอยทัพออกจากเมืองด่านซ้ายจึงได้นำเอาแผ่นศิลาจารึกใส่เรือล่องตามลำน้ำเหืองไหลสู่แม่น้ำโขงไปยังเมืองเวียงจันทน์พอมาถึงแก่งฟ้า แก่งจันทร์ใต้ เมืองเชียงคานเรือก็ล่มและหายไปพร้อมกับผู้โดยสารที่มากับเรือนั้นจมน้ำตายจนหมดสิ้น[3] ปัจจุบันนี้แผ่นศิลาจารึกที่ฝังอยู่กับองค์พระธาตุเป็นของที่ลอกมาจากแผ่นศิลาจารึกจริง ซึ่งพระแก้วอาษา (แสง) ร่วมกับ พระครูลุน พระเถรบ้านหนามแท่ง ที่ประชาชนเมืองด่านซ้ายให้ความเคารพมากที่สุด ได้พากันเข้าพบเจ้าหน้าที่สถานทูตฝรั่งเศสที่เมืองเวียงจันทน์ เพื่อขอคัดลอก "ตำนานการสร้างพระธาตุศรีสองรัก" ซึ่งจารึกไว้ในปี พ.ศ. 2106 อันเป็นปีที่สร้างพระธาตุศรีสองรักเสร็จซึ่งฝรั่งเศสได้รื้อเอาไปจากพระธาตุศรีสองรัก เมื่อพระแก้วอาษา (แสง) และคณะได้ทำการคัดลอกข้อความที่มีอยู่ในแผ่นศิลาจารึกอย่างถูกต้องแล้ว และได้นำแผ่นศิลลจารึกที่ทำการคัดลอกแล้วไปไว้ที่วัดพระธาตุศรีสองรัก ส่วนแผ่นศิลาจารึกตัวจริงนั้นในปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ลูป นครปารีส ประเทศฝรั่งเศส

---

[1] เพ็ญศรี ดุ๊ก. ล.ด.หน้า 136.

[2] เพ็ญศรี ดุ๊ก. ล.ด.หน้า 157.

[3] เติม วิภาคย์พจนกิจ. ล.ด.หน้า 322.

0443
30 SEP 2006
431292
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

พระแก้วอาษา (แสง) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองด่านซ้ายคนสุดท้ายก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งตอนที่ท่านปกครองเมืองด่านซ้ายอยู่นั้นได้มีพวกฮ่อมายึดแคว้นหลวงพระบาง ซึ่งขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาไทยราว พ.ศ. 2417 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้เจ้าหมื่นไวยวรนารถ ซึ่งต่อมาเป็นจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็นแม่ทัพใหญ่ในการปราบฮ่อครั้งนี้ และมีร้อยเอกหลวงบรมราชวรานุรักษ์ เป็นผู้อำนวยการใหญ่ในการระดมพล ในเขตเมืองพิษณุโลก สวรรคโลก สุโขทัย และเมืองพิชัย เข้าสมทบกับทหารที่กรุงเทพฯ ไปทำการปราบฮ่อ ทหารเมืองด่านซ้ายก็ถูกเกณฑ์ไปในการปราบฮ่อในครั้งนี้ด้วย และพระแก้วอาษา (แสง) ได้ไปเป็นผู้บังคับกองทหารเมืองด่านซ้ายในการปราบฮ่อในครั้งนี้ใช้เวลาถึง 12 ปี โดยเดินทางจากเมืองด่านซ้ายตั้งแต่ พ.ศ. 2420 การปราบฮ่อในครั้งนั้นไทยได้รับชัยชนะ และทหารได้กลับจากการปราบฮ่อเมื่อราว พ.ศ. 2432 พระแก้วอาษา (แสง) ได้นำทหารกลับเมืองด่านซ้ายเมื่อราว พ.ศ. - 2432 พระแก้วอาษานอกจากจะทำการสู้รบอย่างกล้าหาญแล้ว ยังได้รับเกียรติเป็นทหารคนสนิทของแม่ทัพใหญ่ด้วย

ต่อมาเมื่อทางราชการ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ พ.ศ. 2440 ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแบบเดิมมาเป็นแบบเทศภิบาล แบ่งท้องที่ออกเป็น มณฑล เมือง อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน แล้วเมืองด่านซ้ายก็ได้เปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอด่านซ้าย โดยนัยแห่งพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ และยังคงอยู่ในเขตการปกครองของเมืองพิษณุโลก ต่อมาจึงโอนมาขึ้นในเขตการปกครองของจังหวัดเลยเมื่อ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2450 และยังคงขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเลยมาจนถึงปัจจุบันนี้[1]

คำว่า "ด่านซ้าย" ได้มีผู้สันนิษฐานว่ามาจากคำว่าด่านซ้ายโดยตรง เพราะเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองหน้าด่านที่อยู่ทางด้านซ้ายของนครบางยาง และอีกทางหนึ่งมาจากคำว่า " ด่านช้าง " ที่มีชื่อว่าด่านช้าง เนื่องมาจากที่ตั้งของเมืองนี้อยู่ต่อแดนอาณาจักรล้านช้างซึ่งเป็นที่ช้างลงมากินโป่งอยู่ก่อนแล้ว และยังเป็นที่ช้างอยู่อาศัยท่องเที่ยวไปมาจึงได้ชื่อว่า "เมืองด่านช้าง" ครั้นเมื่อมาเป็นเมืองหน้าด่านของ

---

[1] สาร-สาระทัศนานันท์. ล.ด.หน้า 56.

พ่อขุนบางกลางหาวจึงเปลี่ยนเมืองด่านช้างมาเป็นเมือง "ด่านซ้าย" เพราะเป็นด่านที่อยู่ทางด้านซ้ายของนครบางยางเมื่อหันไปทางทิศใต้[1] ของนครบางยาง หรือปัจจุบันคือ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

เมืองด่านซ้ายหลัง พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน

นับตั้งแต่อำเภอด่านซ้ายโอนมาขึ้นกับเขตการปกครองของจังหวัดเลยเมื่อ พ.ศ. 2450 จนถึงปัจจุบันนี้ อำเภอด่านซ้ายได้แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็นอำเภอภูเรือเมื่อ พ.ศ. 2511 และเมื่ออำเภอนาแห้วเมื่อ พ.ศ. 2513[2]

แม้ว่าเมืองด่านซ้ายจะมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่โบราณแต่เมืองด่านซ้ายก็ยังไม่เจริญรุ่งเรือง เนื่องมาจากสภาพทางภูมิประเทศเป็นที่ทุรกันดาร เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยภูเขามีที่ราบเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ทางกระทรวงการคลังจึงกำหนดให้เมืองด่านซ้ายเป็นท้องที่ทุรกันดาร ด่านซ้ายมีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านของประเทศไทย แม้ปัจจุบันก็มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์

ใน พ.ศ. 2513 กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในได้กำหนดให้อำเภอด่านซ้ายเป็นอำเภอตัวอย่างใน 10 อำเภอทั่วประเทศตามแนวความคิดทางยุทธการที่ 105 และได้ปรับปรุงขึ้นเป็นอำเภอราษฎรพัฒนา (รรพ) เมื่อ พ.ศ. 2522 จนกระทั่งยกเลิกพ.ศ. 2526

นอกจากนั้นอำเภอด่านซ้ายในปัจจุบันยังเป็นที่ตั้งของหน่วยงานสำคัญอันได้แก่ แขวงการทางเมืองด่านซ้ายซึ่งรับผิดชอบงานทางหลวงในเขตอำเภอด่านซ้าย ภูเรือ นาแห้ว ของจังหวัดเลยและอำเภอนครไทย ฯลฯ ตั้งในจังหวัดพิษณุโลก เป็นที่ตั้งของกรมทหารพรานที่ 21 ที่รับผิดชอบครอบคลุมพื้นที่จังหวัดเลย จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองคาย และเป็นที่ตั้งของกองร้อย ตชด.ที่ 247[3] ดังนั้นอำเภอด่านซ้ายจึงมีความสำคัญในด้านความปลอดภัยของประเทศ

---

[1] สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. ล.ค.หน้า 4.
[2] นพดล เฮงเจริญ. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดเลย. หน้า 15.
[3] สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. ล.ค.หน้า 5.

แผนที่ประวัติอาณาเขตไทย
เครื่องหมาย
อาณาเขตขั้นบุคการวัดนิโกสันหร่
อาณาเขตปัจจุบัน
๑ เป็นของฝรั่งเศสตามหนังสือสัญญาฉบับ ลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ.๒๔๑๐
๒ เป็นของฝรั่งเศสเมื่อ ร.ศ.๒๔๓๑ (ร.ศ.๑๐๗)
๓ เป็นของฝรั่งเศสตามหนังสือสัญญาฉบับ ลงวันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ.๒๔๔๖ (ร.ศ.๑๒๒)
๔ เป็นของฝรั่งเศสตามหนังสือสัญญาฉบับ ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ.๒๔๕๐
๕ เป็นของฝรั่งเศส ตามหนังสือสัญญาฉบับ ลงวันที่ ๒๓ มีนาคม ร.ศ.๒๔๕๗ (ร.ศ.๑๓๓)
ประเทศไทย
อ่าวไทย
ทะเลจีน
เขมรโบราณ
เขียงหวา ฝั่งเดิม
ไร่ร่อน
เติมวิรากษ์เขตนิคา เรียน
๒๐ เมษายน ๒๕๑๓

<u>วัดพระธาตุศรีสองรัก</u>

สถานที่ที่ทำพิธีสมโภชนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ที่วัดแห่งนี้จะมีลำน้ำหมันไหลผ่านหน้าวัด

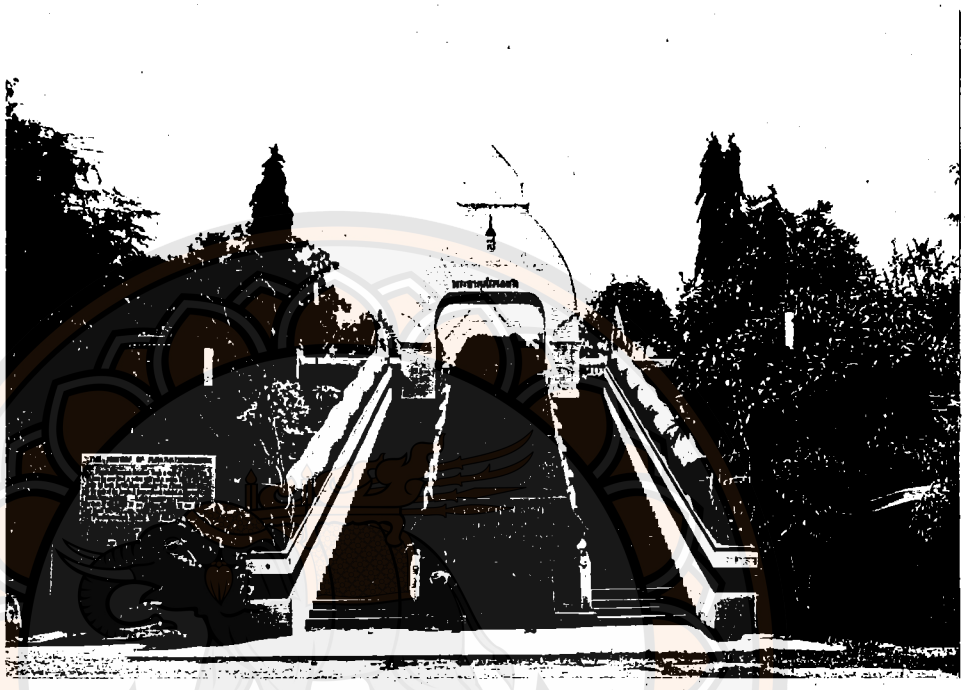

บันไดทางขึ้นวัดพระธาตุศรีสองรัก

เมื่อเราจะขึ้นไปนมัสการพระธาตุศรีสองรักเราต้องถอดรองเท้าตั้งแต่เชิงบันไดเพื่อความสะอาดของวัดพระธาตุศรีสองรัก

แผ่นศิลาจารึกของวัดพระธาตุศรีสองรัก

แผ่นศิลาจารึกที่จารึกการสร้างพระธาตุศรีสองรักอยู่ทางด้านซ้ายซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับหลักศิลาจารึกเก่าจะมีโบสถ์กั้นกลาง

แผ่นศิลาจารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก

แผ่นศิลาจารึกที่วัดพระธาตุศรีสองรักนี้ได้จารึกเกี่ยวกับตำนานการสร้างพระธาตุศรีสองรัก เป็นแผ่นที่คัดลอกมาจากแผ่นศิลาจารึกที่เมืองเวียงจันทน์ซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสได้มาชุดเอาไปตอนที่ฝรั่งเศสยึดเมืองด่านซ้าย แผ่นศิลาจารึกนี้จารึกโดยอักษรธรรมซึ่งใช้กันมากทางแถบภาคอีสาน

บทที่ 3
วัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองด่านซ้าย

เมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาช้านานนับตั้งแต่การตั้งอาณาจักรสุโขทัยในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์มาจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ซึ่งได้เชื่อมสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรล้านช้าง เมืองด่านซ้ายเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ทั้งสองเมืองได้ทำสนธิสัญญาพระราชไมตรีและได้สร้างพระเจดีย์ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ของความสัมพันธ์ในครั้งนี้ด้วยพระเจดีย์นั้นามว่า "พระธาตุศรีสองรัก" ซึ่งเป็นโบราณสถานที่สำคัญของเมืองด่านซ้ายและเมืองทางอาณาจักรล้านช้าง เนื่องจากเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญจึงได้รับวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างจากวัฒนธรรมทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่เป็นเขตรอยต่อของวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมล้านช้าง

<u>งานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก</u>

พระธาตุศรีสองรัก เป็นพระเจดีย์ที่ก่อด้วยอิฐถือปูน มีฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดกว้างด้านละประมาณ 8 เมตร สูงประมาณ 32 เมตร อยู่ห่างจากที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากที่ตั้งจังหวัดเลยไปทางทิศตะวันตกประมาณ 83 กิโลเมตร องค์พระเจดีย์ตั้งอยู่ในวัดพระธาตุศรีสองรัก บนเนินริมน้ำหมัน ซึ่งเป็นวัดที่ไม่มีพระพำนักอยู่ ถัดจากองค์พระธาตุไปทางทิศตะวันตก มีศิลาจารึกอยู่หนึ่งแผ่น ซึ่งจารึกการสร้างตำนานพระธาตุศรีสองรักด้วย "อักษรธรรม" ซึ่งเป็นตัวอักษรที่นิยมใช้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโบราณ เป็นตัวอักษรที่มีลักษณะคล้ายคลึงอักษรไทยน้อยและใช้อยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวขณะนี้

พระธาตุศรีสองรักสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิซึ่งครองกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชผู้ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) เพื่อเป็นสักขีพยานในการทำพระราชไมตรี และเป็นหลักแบ่งเขตแดนของสองพระนคร[1] พระธาตุศรีสองรักนี้ตามตำนานกล่าวไว้ว่าได้สร้างขึ้นที่กึ่งกลางแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่านบนไม้โคกคิดกัน พระธาตุศรีสองรักสร้างเมื่อ พ.ศ. 2301 ตรงกับปีวอก โทศก จุลศักราช 922 และสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2306 ตรงกับปีฉลู-เบญจศก จุลศักราช 925 ในวันพุธ ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 และได้ทำพิธีฉลองสมโภชในวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 [2]

การสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นนับว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าชนชาติไทยกับชนชาติลาวมีความรักใคร่กันมาแต่โบราณกาลและเป็นที่นับถือของประชาชนในจังหวัดเลยและจังหวัดใกล้เคียง เป็นปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ในวันเพ็ญเดือน 6 จะมีการทำพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักเป็นประจำทุกปี จนถือเป็นประเพณีตลอดมาจนทุกวันนี้ พระธาตุศรีสองรักนับตั้งแต่สร้างมาจนถึงปัจจุบัน นับได้ 400 ปี

ตำนานพระธาตุศรีสองรักมีปรากฏอยู่ในหลักศิลาจารึก ซึ่งประดิษฐ์อยู่ที่วัดพระธาตุศรีสองรัก โดยจารึกไว้ด้วยอักษรธรรม และจากตำนานการสร้างพระธาตุศรีสองรักเป็นผลที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว[3] และยังมีหลักฐานประกอบซึ่งทำให้ทราบว่ากรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนาคนหุตได้ร่วมกันสร้างพระเจดีย์ คือชื่อสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณองค์พระธาตุศรีสองรักหรือบริเวณที่ตั้งอำเภอด่านซ้ายยังคงมีหลักฐานอยู่เท่าทุกวันนี้ได้แก่

1. นาไทย เป็นทุ่งนาซึ่งถัดองค์พระธาตุศรีสองรักไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทุ่งนาแห่งนี้เป็นทุ่งนาที่ชาวกรุงศรีอยุธยาที่มาสร้างพระธาตุศรีสองรักพักอยู่จึงได้ชื่อว่า นาไทย

2. นาเวียง เป็นทุ่งนาที่อยู่ถัดจากที่ตั้งอำเภอด่านซ้ายไปทางเหนือประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นทุ่งนาที่เชื่อกันว่าชาวเมืองเวียงจันทน์มาพักอยู่ขณะที่ร่วมกันก่อสร้างพระเจดีย์จึงให้ชื่อว่า "นาเวียง" และยังเป็นหมู่บ้านหนึ่งของอำเภอด่านซ้าย ดังนั้น

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. ตำนานพระธาตุศรีสองรักและประวัติเมืองด่านซ้าย. หน้า 1.

[2]สาร สาระทัศนานันท์. อ.อ. หน้า 7.

[3]สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ. วัฒนธรรมพื้นบ้านในกรณีอีสาน. หน้า 298.

ชาวบ้านนาเวียงจึงมีเชื้อสายมาจากเมืองเวียงจันทน์เพราะคำว่า "เวียง" ย่อมาจาก "เวียงจันทน์" นั่นเอง

3. นาผ้าปะขาว หรือนาผ้าขาว เป็นทุ่งนาที่อยู่ทางทิศตะวันออกของที่ตั้งอำเภอด่านซ้ายเป็นทุ่งนาที่เชื่อว่าเป็นที่พักของพระสงฆ์อำมาตย์และชีปะขาว ซึ่งมาร่วมกันสร้างพระธาตุศรีสองรัก[1]

ศิลาจารึก ที่บันทึกตำนานการสร้างพระธาตุศรีสองรัก จารึกด้วยอักษรธรรมซึ่งเป็นภาษาไทยน้อยที่ใช้กันตามวัดทางภาคอีสานของไทย[2] จะจารึกถึงความสำคัญของเมืองด่านซ้ายตั้งแต่โบราณจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และเมื่อฝรั่งเศสได้ครอบครองเมืองด่านซ้ายจึงได้นำเอาหลักศิลาจารึกนี้ข้ามลำน้ำโขง แล้วนำไปไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ ปัจจุบันนี้หลักศิลาจารึกได้ถูกนำไปไว้ที่พิพิทธภัณฑ์ลูฟ ประเทศฝรั่งเศส[3] เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุศรีสองรักได้มีเรื่องเล่ากันอยู่มากมาย และขณะนี้ยังมีผู้ที่เชื่อถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ และเชื่อว่าหากผู้ใดให้ความเคารพนับถือ เมื่อผู้นั้นตกอยู่ในที่คับขันแล้วกราบระลึกถึงพระธาตุศรีสองรัก ก็จะสามารถแคล้วคลาดภยันตรายจริง ๆ เศษอิฐปูนขององค์พระธาตุ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ดินธาตุ" ติดตัวไปคุ้มครองภยันตรายต่าง ๆ ปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมาก การไปขอดินธาตุนี้ จะต้องนำดอกไม้และเทียนไปหา "แสน" คือผู้ที่มีหน้าที่เป็นข้าเฝ้าขณะพระเสื้อเมืองเข้าทรงเจ้ากวนและนางเทียม และมีหน้าที่ปฏิบัติพิธีการต่าง ๆ ในขณะที่มีงานเช่นไหว้พระเสื้อเมืองประจำปี และทำการแก้บนต่าง ๆ และยังหน้าที่ดูแลสถานที่ที่หอเจ้า และดูแลรักษาองค์พระธาตุศรีสองรักตลอดบริเวณด้วย ผู้ที่เป็นแสนได้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น เมื่อ "แสน" คนใดคนหนึ่งพาไปเคารพบูชาและขอเอาให้จึงจะได้ และมีข้อแม้อยู่ว่าผู้ที่นำเอาดินธาตุไปเมื่อเสร็จธุระแล้วให้นำมาคืนไว้ตามเดิม และจะทำหายไม่ได้เป็นอันขาดนอกจากเหตุสุดวิสัย หากทำหายมักจะให้ผู้นั้นมักมีอันเป็นไปต่าง ๆ เช่น ทำให้เป็นบ้าหรือเกิดเจ็บป่วย แต่เมื่อทำหายแล้วรู้สึกตัวว่าผิดและรับมาทำพิธีขอขมาต่อองค์พระเจดีย์ก็จะไม่เป็นอะไร

การเข้าชมหรือนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ผู้เข้าชมหรือไปนมัสการพระธาตุศรีสองรักจะไปโดยลำพังไม่ได้ จะต้องให้ "แสน" คนใดคนหนึ่งเป็นผู้นำไป และเมื่อ

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. ล.ค. หน้า 15.

[2]น.ค

[3]คนุพล ไชยสินทร์. มรดกไทเลย. หน้า 19.

จะเข้าประตูบริเวณวัดซึ่งพระเจดีย์ประดิษฐานอยู่ ถ้าสวมรองเท้าต้องถอดรองเท้าออกก่อน แต่การไปเข้าชมหรือไปนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ปัจจุบันนับว่าสะดวกมาก เพราะได้มีคณะ "แสน" เปลี่ยนเวรกันเฝ้าและอำนวยความสะดวกอยู่บริเวณวัดพระธาตุศรีสองรักแล้ว

การที่จะเข้าชมหรือนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ต้องมี "แสน" คนใดคนหนึ่งนำไปนี้ เป็นวิธีการที่ดีอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องแสดงว่าผู้นั้นมาโดยบริสุทธิ์ เพราะถ้าผู้นั้นจะไปทำมิดีมิร้ายอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็คงจะไม่ให้มีผู้นำไป และการที่ "แสน" นำไปนี้ หากผู้นั้นจะกระทำพิธีนมัสการอย่างใด หรือมีข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องราวของพระเจดีย์ และสิ่งที่อยู่ในบริเวณนั้น ก็จะสอบถาม "แสน" ได้ ส่วนก่อนที่จะเข้าไปในบริเวณองค์พระธาตุต้องถอดรองเท้าก่อนนั้น การปฏิบัติเช่นนี้คล้ายธรรมเนียมทางประเทศพม่าเขาปฏิบัติกันนั่นเอง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่ดีเป็นการแสดงว่าผู้ที่เข้าไปในบริเวณนั้น มีความเคารพต่อองค์พระเจดีย์ และเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์หรือความขลังแก่องค์พระเจดีย์ยิ่งขึ้น

พระธาตุศรีสองรักนับว่าเป็นอนุสรณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความรักระหว่างประเทศเพื่อนบ้านและยังนับว่าเป็นอนุสรณ์ที่สร้างด้วยความสัมพันธ์อันดีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสันติสุขของประชาชนโดยแท้จริง

<u>พิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรัก</u>

การสมโภชพระธาตุศรีสองรักจะทำพิธีในวันเพ็ญ 6 สืบทอดกันมา 400 ปีมาแล้วและถือว่าเป็นงานประจำปี จะเว้นไม่ทำไม่ได้ แม้ว่าปีใดเป็นปีที่มีเดือน 8 สองครั้ง ธรรมดาการทำบุญในวันวิสาขบูชาจะต้องร่นไปทำในวันเพ็ญ เดือน 7 แต่การพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักก็จะทำในวันเพ็ญ เดือน 6 เป็นประจำไม่มีการร่นไปเหมือนวันวิสาขบูชา ก่อนจะถึงวันเพ็ญ เดือน 6 เจ้ากวน เป็นผู้ชายที่มีหน้าที่เข้าทรงขณะทำพิธีเซ่นไหว้ประจำปี เจ้ากวนคือผู้ที่เลือกตั้งโดยวิญญาณพระเสื้อเมืองมาเข้าทรง นางเทียม เป็นผู้หญิงเลือกตั้งโดยวิญญาณพระเสื้อเมืองเหมือนเข้าทรง

เจ้ากวน บรรคาแสน คือผู้มีหน้าที่เป็นข้าเฝ้าขณะพระเสื้อเมืองเข้าทรงเจ้ากวนและนางเทียมและมีหน้าที่ปฏิบัติพิธีการต่าง ๆ ในขณะที่มีงานเช่นไหว้พระเสื้อเมืองประจำปี และทำการบนบานและแก้บนบานต่าง ๆ ผู้ที่เป็นแสนได้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น ฝ่ายนางแต่งคือนางข้าเฝ้าและดูแลปฏิบัตินางเทียมเป็นผู้หญิงมีหน้าที่เหมือนแสนจะชักชวนชาวบ้านไปทำความสะอาด และดายหญ้าบริเวณวัดและองค์พระเจดีย์ ตลอดจนซ่อมแซมสถานที่ที่ชำรุดทรุดโทรม เช่น ศาลารอบวัด ให้มีสภาพดี การทำความสะอาดเริ่มทำตั้งแต่วันเนา คือวันที่สองของวันตรุษสงกรานต์เป็นต้นไป จนกว่าจะเสร็จเรียบร้อย[1]

พอถึงวันเพ็ญเดือน 6 ภายหลังการรับประทานอาหารเช้า เจ้ากวน นางเทียม บรรคาแสน และนางแต่ง ตลอดจนประชาชนจะหลั่งไหลกันเข้าไปบูชาพระธาตุโดยจะถือดอกไม้ธูปเทียนไปด้วย เทียนนั้นจะมีเทียนที่ควั่นให้มีความยาวเท่ารอบศรีษะของพ่อบ้านหรือแม่บ้าน บ้านละ 1 เล่ม เรียกว่า "เทียนเวียนหัว" และมีเทียนเล่มสั้นเท่าจำนวนคนและสัตว์เลี้ยงใหญ่ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ ในบ้านเจ้าของโดยเรียกเทียนนี้ว่า "เทียนเส้นคนและเส้นสัตว์"[2] การแต่งกายไปในงานสมโภชและการนมัสการพระเจดีย์จะนุ่งผ้าสีแดงไม่ได้และดอกไม้ที่จะนำไปบูชาจะเป็นสีแดงไม่ได้ ทั้งนี้เพราะว่าพระธาตุศรีสองรักเป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรัก ไม่ใช่ถูกสร้างโดยการรุกรานจึงไม่ชอบสีแดง ซึ่งหมายถึงสีเลือดหรือสีแห่งการทำสงคราม[3]

การกระทำพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักนั้นมีพิธีตามลำดับดังนี้

1. <u>พิธีบูชาธาตุ</u> ในวันเพ็ญเดือน 6 ตอนเช้าเวลา 9 นาฬิกา เจ้ากวน นางเทียม แสน และนางแต่งและชาวบ้านที่มีความชำนาญในพิธีการจะช่วยกันจัดเครื่องเพื่อกระทำพิธีบูชาองค์พระธาตุ เครื่องบูชานี้ประกอบ กระทงใหญ่ 1 กระทง ขนาดกว้างยาว 2 ศอก กระทงน้อย 8 กระทง ขนาดกว้างยาวประมาณ 1 คืบ ขอบกระทงทำด้วยกาบกล้วยและไม้ตอกสอดประสานให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมเหมือนเตาไฟเชิงกราน ก้นกระทงทำด้วยไม้ตอกสอดสานกัน แล้วกรุด้วยกาบกล้วย กระทงใหญ่ใส่เครื่องบูชาอย่างละ 100 กระทงน้อยใส่เครื่องบูชาตามจำนวนของกำลังวัน คือ เมื่อวันเพ็ญเดือน 6 ปีนั้นตรงกับวันอะไร เช่น วันอาทิตย์ 6, วันจันทร์ 15, วันอังคาร 8,

---

[1]<u>สัมภาษณ์</u> เจ้าพ่อกวนถาวร เชื้อบุญมี, 22 กรกฎาคม 2536.

[2]สาร สาระทัศนานันท์. <u>ล.ค.</u> หน้า 20.

[3]<u>สัมภาษณ์</u> เจ้าแม่นางเทียมเมืองด่านซ้าย, 22 กรกฎาคม 2536.

พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

เป็นโบราณสถานที่สำคัญของชาวเมืองด่านซ้าย จังหวัดเลย

วันพุธ 17, วันพฤหัสบดี 19, วันศุกร์ 21, วันเสาร์ 10 ก็ใส่เครื่องบูชาตามกำลังของวันนั้น ๆ

เครื่องบูชาที่ใส่ในกระทงได้แก่ เมี่ยง หมาก กล้วย อ้อย แก้วส้ม แกงหวาน ขนมต่าง ๆ มีช่อและธง ช่อคือ ไม้ไผ่มาฝานเป็นปื้นแบบตอก แล้วเอามีดผ่าเป็นฝอยตอนปลายตั้งขึ้นส่วนธงทำแบบเดียวกับช่อ แต่ต้องเอามีดฝานให้เป็นฝอยตั้งลงตามจำนวนเครื่อง ส่วนกระทงน้อย กระทงหนึ่ง ๆ ใส่เครื่องบูชาตามกำลังวันนั้น

นอกจากนี้การทำ "กระเบียนย่อง" ซึ่งสานด้วยไม้ไผ่รูปแบน ๆ สี่เหลี่ยมเหมือนขันโตก มีตีนสูง จำนวน 100 ใบ โดยใส่อาหารคาว 50 ใบ อาหารหวาน 50 ใบ[1]

พอใส่เครื่องดังกล่าวพร้อมแล้ว ก็ยกเอากระเบียนย่องและกระทงเข้าไปใกล้องค์พระธาตุริมกำแพงแก้วด้านนอกแล้วนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มาสวดพระพุทธมนต์ซึ่งมีเครื่องบูชาดังกล่าว เมื่อพระสงฆ์สวดเสร็จแล้วก็ตรวจน้ำใส่กระทงและกระเบียนย่องทุกอัน พิธีนี้จะทำก่อนเพลและทำในขณะที่ประชาชนมาชุมนุมกันมากแล้ว พอพระสงฆ์ตรวจน้ำเสร็จแล้วก็ยกกระทงใหญ่ไปล่องในลำน้ำหมัน ซึ่งอยู่ใกล้องค์พระเจดีย์ กระทงน้อยยกไปบูชาตามบริเวณวัด ส่วนกระเบียนย่องยกไปไว้บนกำแพงแก้วรอบองค์พระเจดีย์เป็นเสร็จพิธีบูชาธาตุ[2]

2. <u>พิธีสรงธาตุ</u> เป็นพิธีที่ทำภายหลังเมื่อทำพิธีบูชาพระธาตุแล้ว โดยผู้สรงน้ำอบน้ำหอมใส่ขันแล้วเอาดอกไม้จุ่มชัดไปรอบ ๆ องค์พระเจดีย์ การสรงธาตุมีพิธีดังนี้

ผู้ชายให้เข้าไปในจงกำแพงแก้วรอบองค์พระเจดีย์ พร้อมกับขันน้ำอบและน้ำหอม มีเจ้ากวนเป็นหัวหน้านำสรง คือเจ้ากวนจะเดินนำหน้า และติดตามบรรดาแสนซึ่งจัดยืนเรียงลำดับดังนี้คือ แสนด่าน (ถัดจากเจ้ากวน) แสนเชื่อน แสนหอม แสนฮอง แสนหนูรินทร์ แสนบุญค่ายอ แสนจันทร์ แสนแก้วอุ่นเมือง แสนบัวโฮม แสนศรีสองรัก แสนตางใจ แสนศรีสมบัติ แสนกลาง แสนศรีรักษา แสนกลางโฮง แสนธุระ และ แสนกำกับเป็นคนสุดท้าย ต่อจากนั้นถึงจะถึงประชาชนผู้ชาย

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. <u>ล.ค.</u> หน้า 22.

[2]<u>สัมภาษณ์</u> เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี, 22 กรกฎาคม 2536.

ผู้หญิงนำโดยนางเทียม ถัดมาก็นางแต่งตั้งทั้ง 4 คน จึงจะถึงประชาชนผู้หญิงนี้สรงใต้กำแพงรอบนอกองค์พระเจดีย์เท่านั้น การสรงธาตุนี้ เดินชักน้ำอบน้ำหอมรอบองค์พระเจดีย์ 1 รอบเป็นอันเสร็จพิธี

3. <u>พิธีสู่ขวัญพระธาตุ</u> คือพิธีสู่ขวัญพระธาตุ ซึ่งมีพิธีกรรมดังนี้คือ ขันบายศรี 4 มุมของพระเจดีย์ มุมละ 1 ขัน ขันบายศรีนี้ทำมาจากบ้านต่าง ๆ คือจากบ้านเจ้ากวน 1 ขัน บ้านนางเทียม 1 ขัน บ้านนางแต่ง 1 ขัน และแสนบ้านกลางโฮม 1 ขัน ในขันบายศรีสู่ขวัญใส่เครื่องบูชามี เมี่ยง หมาก กล้วย อ้อย ขนม พร้อมด้วยดอกไม้เทียนสั้น เทียนเวียนหัว 1 เล่ม ข้าวเหนียวนึ่ง 1 ก้อน และเงินขันละ 4 บาท เฉพาะขันบายศรีนางเทียมยังมีชู้ฉิ้งเป็นปีก ผ้าขาว 1 วา เป็นพิเศษ เมื่อตั้งขันบายศรีทั้ง 4 มุมพระเจดีย์ และจุดเทียนเวียนหัวแล้ว เจ้ากวนพร้อมแสนนั่งตามลำดับพิธีสรงธาตุ และประชาชนผู้ชายนั่งเป็นวงรอบองค์พระเจดีย์ตอนในกำแพงแก้ว ส่วนผู้หญิงนั่งรอบนอกกำแพงแก้ว โดยมีนางเทียมและนางแต่งเป็นหัวหน้าแล้วมีกล่าวคำสวดหรือคำสู่ขวัญพระธาตุคนหนึ่ง ปรกติเป็นหน้าที่ของแสนด่านหรือแสนเชื่อน คำกล่าวนั้นเป็นทำนองอ้อนวอนพระเจดีย์ให้คลบันดาลให้ประชาชนผู้มาร่วมชุมนุม และผู้ที่เคารพนับถือ ให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน ขณะกล่าวคำสวดทุกคนต้องประนมมือ พอผู้สวดกล่าวจบบรรดาผู้นั่งอยู่บริเวณนั้นยกมือไหว้จรดหน้าผากพร้อมกัน เป็นเสร็จพิธี[1]

ก่อนการกล่าวสู่ขวัญธาตุ มีการกล่าวคำคารวะพระธาตุ คือเมื่อกล่าวนโม ฯลฯ 3 จบแล้วก็กล่าวคำว่า "นะคะโลเก เทวะโลเก ชุมพูทิเป ตาวะติงเส ชินนะธาตุโย อรหันตา นะมามิ" จึงกล่าวคำสู่ขวัญ[2] สำหรับคำคารวะพระธาตุนี้ นอกจากใช้ในพิธีสู่ขวัญพระธาตุแล้วยังใช้ในทุกโอกาสที่ผู้คนไปนมัสการพระธาตุศรีสองรักด้วย

4. <u>พิธีเวียนเทียน</u> พอสู่ขวัญพระธาตุเสร็จก็ถึงพิธีเวียนเทียน ผู้ที่จะเข้าพิธีเวียนเทียนก็คือผู้นั่งรอบองค์พระเจดีย์ตอนสู่ขวัญพระธาตุนั่นเองจะมีเฉพาะผู้ชาย โดยมีเจ้ากวนนั่งหัวแถว ถัดไปก็บรรดาแสนนั่งตามลำดับตามตำแหน่งเช่นเดียวกับพิธีสรงธาตุ ถัดจากแสนก็ได้แก่ ประชาชนที่ไปร่วมพิธีนั่งเรียงกันจนรอบองค์พระเจดีย์เมื่อเริ่มพิธีเจ้ากวนเอาเทียนเวียนหัวของผู้ไปร่วมพิธีแล้วบิดเป็นมัด ๆ หลาย ๆ มัด แต่เทียน

---

[1] <u>สัมภาษณ์</u> เจ้าแม่นางเทียมเมืองด่านซ้าย, 22 กรกฎาคม 2536.

[2] สาร สาระทัศนานันท์. <u>น.ค.</u>

มัดแรกมีเทียนของเจ้ากวน นางเทียม และแสนเท่านั้น เทียนมัดแรกนี้ทำเครื่องหมายมัดช่อดอกไม้ติดไว้ด้วย เพื่อที่จะได้ทราบว่าเวียนครบ 3 รอบเมื่อใด เจ้ากวนเป็นผู้จุดเทียนมัดแรกแล้วส่งถัดไปทางขวา แล้วจุดเทียนมัดต่อไปจนหมดทุกมัด จุดเทียนมัดใดก็ส่งต่อ ๆ ไปจนเวียนครบ 3 รอบ จึงเสร็จพิธี การเวียนเทียนนี้มีผู้เอาขันใส่น้ำไปตั้งรองไว้ข้างล่างของเทียนเพื่อให้ขี้ผึ้งของเทียนหยดลงใส่ขัน น้ำที่หยดลงขัน ถือว่าเป็นน้ำสิริมงคล และทำให้มีโชคลาภด้วย ส่วนก้นเทียนที่เหลือจากการเวียนเทียนคนก็ถือแบ่งติดตัว เพื่อคุ้มกันอันตรายต่าง ๆ

5. <u>พิธีบวชนาคและบูชบั้งไฟ</u> เมื่อเสร็จพิธีเวียนเทียนก็เริ่มทำพิธีบวชนาคที่พระอุโบสถในบริเวณวัดพระธาตุศรีสองรัก พร้อมกับจุดบั้งไฟไปพร้อม ๆ กันด้วย ซึ่งปรกติเริ่มจากพระฉันเพลแล้ว การบวชนาคนี้ ปีหนึ่ง ๆ มีหลายรูป เพราะมีผู้นิยมกันว่าผู้ใดได้บวชที่วัดพระธาตุศรีสองรักมีอานิสงฆ์แรงมาก เมื่อบวชเป็นองค์พระภิกษุแล้วก็แยกย้ายไปอยู่ตามวัดต่าง ๆ เพราะวัดพระธาตุศรีสองรักนี้ ไม่มีพระภิกษุประจำอยู่เลย ส่วนบั้งไฟที่จุดนั้นได้จากคิ่นประสิวที่แสนชะบอกบุษขอเงินไปซื้อ แล้วแจกให้ช่างตามละแวกหมู่บ้านไปจัดทำ และได้จากหมู่บ้านต่าง ๆ ที่มีผู้มีจิตศรัทธาทำขึ้นแล้วนำมาถวายเพื่องานนี้

6. <u>พิธีคารวะพระธาตุ</u> เมื่อเสร็จพิธีบวชนาคแล้ว ก่อนจะกลับบ้าน เจ้ากวน นางเทียม นางแต่ง และผู้ที่มาร่วมงาน ซึ่งยังไม่ได้กลับบ้าน ก็มานั่งรวมชุมนุมกันรอบองค์พระเจดีย์กราบไหว้แล้วแสนคนใดคนหนึ่งกล่าวคำขอขมาพระเจดีย์ ซึ่งมีคำกล่าวโดยเฉพาะ เมื่อแสนผู้นั้นกล่าวจบ ผู้ร่วมพิธีกราบอีกครั้งหนึ่ง เป็นอันเสร็จพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรัก

คำคารวะพระธาตุ มีดังนี้

"อุกาสะ อุกาสะ อัจจะยันตุ โยโจเม ภันเต อัตถตะมะยะถะ พาเรยัตถะ มูลละเหยะถะ กุตสะ เรเยวะ มะยัง เอวังถะวะรัตถะ กิตตาคุรุคารวะ พะเจ ติยะ ธาตุโต อัมหากัง ทีฆะระติ ทีฆะรัตตัง อัตถายะ หิตายะ สุขายะ มัคคะพละถ้วนสี่ ปฏิปตายะถ้วนห้า อโรคาปะทะวะถ้วนหก ปฏิปตายะถ้วนเจ็ด

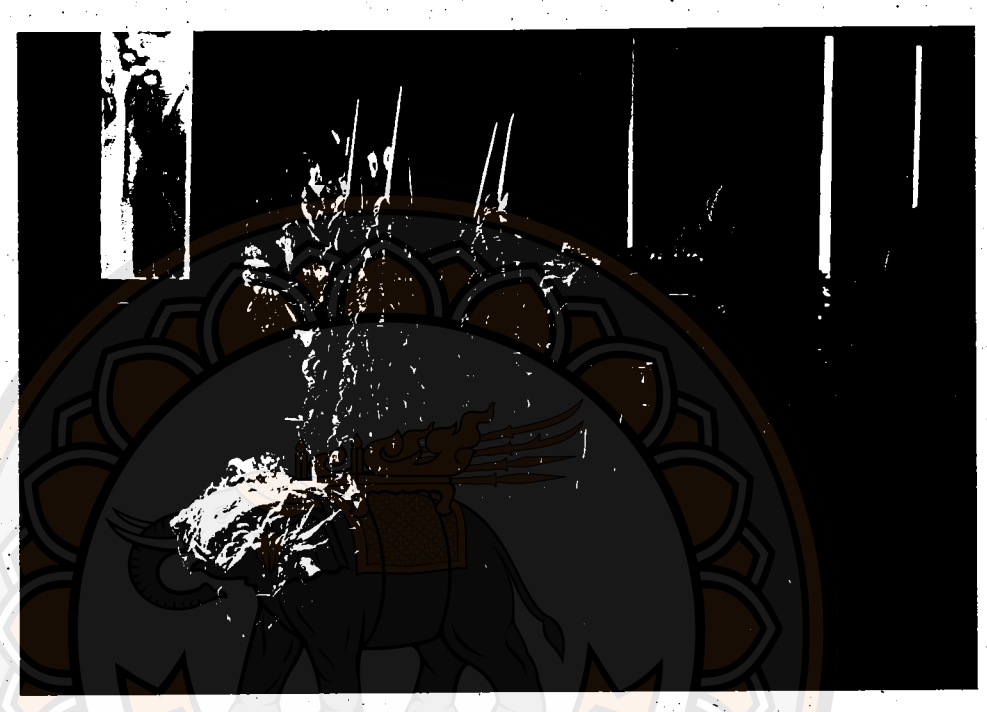

เครื่องพิธีบวชนาค

เครื่องพิธีบวชนาคนี้จะประกอบไปด้วย พานเงิน พานทอง ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ปี่นโต ขัน กระโทน หมอน ตาลปัตร ดอกไม้ ผ้าทรงของนาค

จงเสด็จมาจำเริญพิทักษ์รักษาแห่งฝูงข้าทั้งหลายให้อยู่ดีมีสุขเทอญ"[1]

พิธีสมโภชพระธาตุศรีสองรักทำเฉพาะกลางวันโดยเริ่มเมื่อเวลา 9 นาฬิกา และทำติดต่อกันจนเสร็จพิธี ซึ่งกว่าเสร็จพิธีทุกอย่างก็เวลาล่วงเลยมาถึงตอนบ่าย การทำพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักนี้ ตอนเช้าวันทำพิธีนั้นมีแสนคนหนึ่งนำดอกไม้และเทียนไปบูชาที่หอหลวง (คือที่อยู่ของพระเสื้อเมือง) ซึ่งอยู่ในป่าใกล้องค์พระธาตุ เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ทราบเผื่อมีผิดพลาดประการใดก็จะได้ให้อภัย และขอให้คุ้มครองผู้ที่มาในงานนั้นให้ปลอดภัยและมีบางท่านที่อยู่ต่างจังหวัด เข้าใจว่าองค์พระธาตุศรีสองรักนั้นมีการถวายสัตว์ต่าง ๆ เช่น กระบือ หมู ไก่ เป็นต้น เป็นเช่นเครื่องไหว้นั้นที่จริงแล้วไม่เป็นความจริง การเซ่นด้วยสัตว์ต่าง ๆ เป็นพิธีเลี้ยงประจำปี และการแก้บนบานที่หอเจ้าประจำเมือง องค์พระเจดีย์นั้นมีการบนบานและถวายด้วยต้นผึ้งใหญ่ ต้นผึ้งน้อย พร้อมกับทองคำเปลว กับเทียน และดอกไม้ใส่ขันมาด้วย 2 ขัน แต่ละขันใส่ดอกไม้และเทียนขันละ 5 คู่ และ 8 คู่ เรียกว่าขัน 5 และขัน 8 สิ่งที่ใช้แก้บนบานพระธาตุศรีสองรักมีเพียงเท่านี้[2]

<u>งานบุญพระเวส</u>

งานบุญประเพณีบุญพระเวสนี้ที่อำเภอด่านซ้ายเรียกว่า "บุญหลวง" ซึ่งเป็นงานเฉพาะอำเภอด่านซ้าย และพื้นที่อำเภอนาแห้ว คำว่า "บุญหลวง" คนพื้นเมืองเรียกว่า "บุญใหญ่" ทั้งนี้เพราะเป็นงานที่จัดขึ้นกันอย่างใหญ่โตเป็นพิเศษ

การทำพิธี "บุญหลวง" เป็นการทำบุญโดยการนำพิธีบุญพระเวสและบุญบั้งไฟมารวมกัน ซึ่งประเพณีทั้งสองอย่างนี้อยู่ในฮีต 12 คือ การทำบุญตามประเพณีทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี ซึ่งส่วนใหญ่จัดทำเหมือนชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั่วไปคือ เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม เดือนยี่ บุญคูณลาน เดือนสาม บุญข้าวจี่ เดือนสี่ บุญพระเวส เดือนห้า ทรุษสงกรานต์ เดือนหก บุญบั้งไฟ เดือนเจ็ด บุญชำฮะ เดือนแปด บุญเข้าพรรษา เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน เดือนสิบ บุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา เดือนสิบสอง บุญกฐิน[3] เป็นต้น การทำบุญหลวงนี้จะนำเอาบุญพระเวสที่ทำ

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. <u>อ.ค</u>. หน้า 23 - 24.

[2]<u>สัมภาษณ์</u> เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี, 22 กรกฎาคม 2536.

[3]คนุพล ไชยสินธุ์. <u>มรดกไทเลย</u>. หน้า 35.

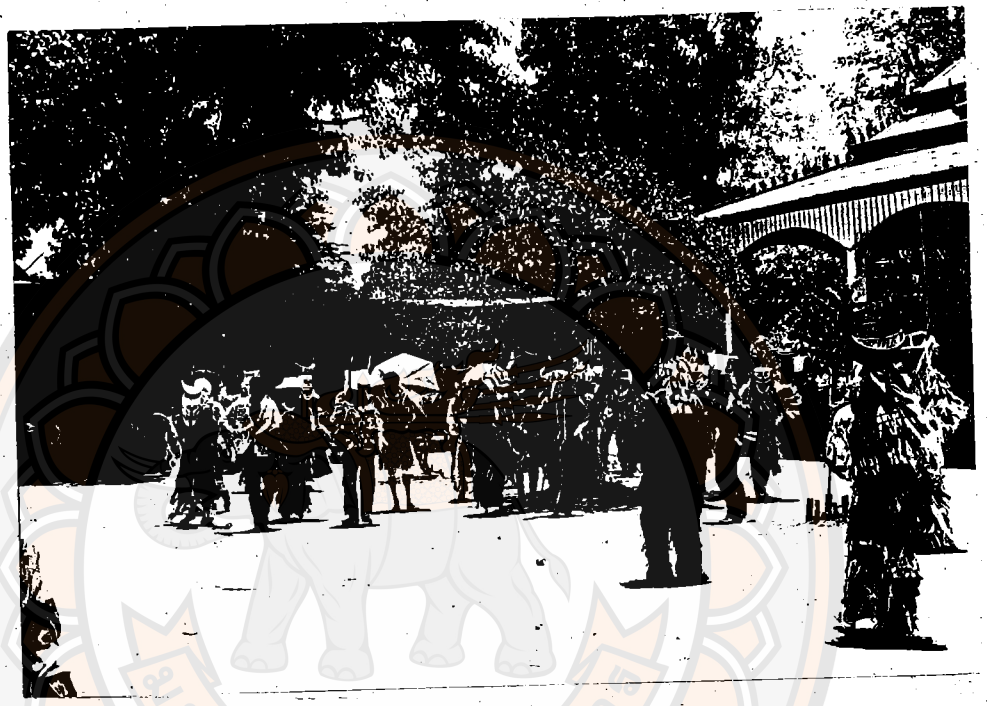

การละเล่นผีตาโขนที่ วัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย

ผีตาโขน คือ มีผู้สันนิษฐานว่าเป็นพวกคนป่าที่ตามมาส่งท่านพระเวสสันดรและพระนางมัทรี จะมีการละเล่นผีตาโขนเมื่อมีงานพิธีทำบุญพระเวสของเมืองด่านซ้าย

กันในเดือนมีนาคมและ "บุญบั้งไฟ" ที่นิยมทำกันในเดือนพฤษภาคมรวมเข้าเป็นบุญเดียวกันแต่เลื่อนมาทำในเดือนมิถุนายนหรือเดือนกรกฎาคม บุญพระเวสสันดรเป็นบุญที่จัดขึ้นเพื่อฟังเทศน์เรื่องพระมาลัยหมื่น มาลัยแสน เทศน์สังกาศ และเทศน์พระเวสสันดรตามลำดับ[1] โดยชาวบ้านเชื่อว่า ใครได้ฟังเทศน์ดังกล่าวจบภายในหนึ่งวันจะได้กุศลแรง อาจดลบันดาลให้พบพระศรีอริยเมตไตรย์ในชาติหน้า ส่วนบุญบั้งไฟเป็นงานบุญที่จัดขึ้นเพื่ออารักษ์หลักเมือง เป็นประเพณีบุญขอฝน เมื่อทำบุญนี้แล้วเชื่อว่าจะช่วยดลบันดาลให้ตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งจะทำให้พืชพันธ์ต่าง ๆ ได้ผลดี ทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข

การทำบุญหลวงที่วัดโพนชัย อำเภอด่านซ้ายซึ่งเป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดของเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองด่านซ้าย บุญหลวงปรกตินิยมทำกันในเดือนมิถุนายนหรือเดือนกรกฎาคมภายหลังเมื่อเสร็จพิธีบวงสรวงอารักษ์หลักเมืองประจำอำเภอด่านซ้ายซึ่งเรียกว่า "หอหลวง" และ "หอน้อย" ประจำปีเสร็จแล้ว โดยขณะที่ทำพิธีบวงสรวงวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าเมืองในอดีตที่จะเข้าทรง "เจ้ากวน" และจะมีรับสั่งอนุญาตให้จัดทำบุญหลวง บุญหลวงเป็นประเพณีประจำปีของวัดโพนชัยจะเว้นทำไม่ได้เพราะถ้าไม่ทำเชื่อว่าอาจทำให้เกิดเหตุเภทภัยต่าง ๆ เช่น ทำเกิดการเจ็บป่วย ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น การทำบุญหลวงในท้องที่อำเภอด่านซ้ายที่เคยปฏิบัติมาเป็นประเพณีทุกปี จะจัดทำที่วัดโพนชัย ส่วนวัดอื่น ๆ หากมีใจศรัทธาจะจัดทำก็ต้องทำภายหลัง "บุญหลวง" ที่วัดโพนชัย อำเภอด่านซ้ายเสร็จเรียบร้อยก่อนและส่วนมากทำเพียงสองวันคือ วันรวม มีการแสดงการละเล่น แห่พระเวสสันดรเข้าเมืองและมักจะมีการละเล่นผีตาโขน คือผีตาโขนน่าจะมาจากบรรดาผีที่ตามมาส่งพระเวสสันดรเข้าเมือง ผีตาโขนในปัจจุบันจะสวมหน้ากากคล้ายกับการสวมโขนละคร ซึ่งแต่ก่อนเรียกผีตาโขนว่า "ผีตามคน" ต่อมาจึงเพี้ยนเป็น "ผีตาโขน" ในวันรวมจะมีการแสดงผีตาโขนขนาดเล็ก

ผีตาโขน มีลักษณะคล้ายกันคือ ผีทุกตัวจะสวมหน้ากาก ซึ่งทำด้วยหวดนึ่งข้าวเหนียวที่สานด้วยไม้ไผ่หักพับขึ้นทำเป็นหมวก นำมาเปียกต่อส่วนโคนของก้านมะพร้าว ซึ่งถากเป็นรูปหน้ากากผีแล้วตกแต่งด้วยสีน้ำมัน ในสมัยก่อนไม่มีสีน้ำมันจะเขียนด้วยปูนขาวกับดินหม้อซึ่งจะเจาะที่ช่องตาแล้วต่อจมูกยาวเหมือนงวงช้าง เอาเศษผ้าที่ไม่ใช้มาเย็บติดกันเป็นผืนใหญ่ห่มคลุมร่าง ผีทุกตัวจะถืออาวุธในมือซึ่งทำด้วยทางมะพร้าวโดยทำด้ามเป็นลักษณะคล้ายอวัยวะเพศชาย ผีบางตัวจะมีกระบองผูก เวลาเดินจะทำให้เกิดเสียงดัง ลักษณะการเดินต้องขย่มตัว ส่ายสะโพก โยกขา ขยับเอว

[1] สัมภาษณ์ เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี, 22 กรกฎาคม 2536.

ขบวนแห่ผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย

เป็นขบวนแห่ผีตาโขนในวันที่สอง ตอนเช้าจะมีการละเล่นผีตาโขนกันรอบเมืองด่านซ้าย ซึ่งตาโขนที่พากันเดินขบวนเราเรียกว่า "ผีตาโขนใหญ่"

ส่วนผีตาโขนขนาดใหญ่จะมีในวันที่สองของงาน จะมีฟังเทศน์เป็นเสร็จพิธี [1]

พิธีทำ "บุญหลวง" เริ่มด้วยการที่แสนและประชาชนจะช่วยกันทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ก่อนกำหนดงาน 3 วัน เครื่องใช้เหล่านี้จะทำจากไม้ทั้งหมด โดยทำเป็นดอกบัวหลวง 100 ดอก ดอกบัวน้อย 1,000 ดอก ดอกกางของ 1,000 ดอก ดอกผักคบ 1,000 ดอก ปืนใหญ่ 4 กระบอก ดาบใหญ่ 4 เล่ม ดาบเล็ก 100 เล่ม หอก 100 ด้าม กระบอง 4 อัน ฉัตรหนึ่งชั้น สองชั้น สามชั้น อย่างละต้น พัดโบก 4 ด้าม ธงพันชั้น 2 ผืน ต้นยี่ ต้นเกียงเทียน ต้นขันแก้ว อย่างละ 1 ต้น ฝ่ายห้า ฝ่ายแปด ตุ่มน้ำใหญ่ 1 ตุ่ม ตุ่มน้ำเล็ก 1 ตุ่ม ในแต่ละตุ่มมีน้ำ จอก แหน ดอกบัวจริง หญ้าไทร กุ้ง หอย ปู ปลา ตลอดจนหมากพลู บุหรี่ ดอกไม้ ธูปเทียน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกนำไปไว้ที่วัดโพนชัย ซึ่งเป็นสถานที่ทำพิธีบุญหลวง[2] การทำพิธีวันแรก เป็นวันรวมเป็นวันที่ประชาชนตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ในอำเภอด่านซ้ายและหมู่บ้านใกล้เคียงเริ่มมาร่วมงานเริ่มด้วยพิธีเบิกพระอุปคุต โดยแสนและประชาชนช่วยกันจัดทำหอพระอุปคุต กระทงเสก 4 กระทง วางตามทิศทั้งสี่บนหอ ประกอบด้วยเครื่องใช้ในการบวชนาค มีร่มขนาดใหญ่กางไว้ เวลา 04.00 - 05.00 นาฬิกา คณะของแสนทุกคน จะนำอุปกรณ์ที่เตรียมไว้มี ดาบ มีด หอก ฉัตร ถือเดินนำขบวนไปที่ริมฝั่งแม่น้ำหมัน เพื่อเชิญพระอุปคุตคือหินก้นกรวดสีขาวในแม่น้ำหมัน ในขณะเดียวกันที่บรรดาผีตาโขนทั้งหลาย ก็จะออกร่วมขบวนด้วย ก่อให้เกิดเสียงอึกทึกครึกโครมจากเครื่องดนตรี เครื่องแต่งกายและลักษณะการเดินของผีตาโขนเหล่านี้ เมื่อได้พระอุปคุตมาแล้ว ก็นำใส่หาบเคลื่อนขบวนกลับมาทำพิธีที่หออุปคุต โดยพ่อแสนแก้วเป็นผู้ที่ทำพิธีว่าคาถาไปจนเสร็จพิธีทั้งสี่ทิศ โดยยิงปืนขึ้นแทรกเมื่อเสร็จทิศละ 1 นัด แล้วแห่รอบโบสถ์ 3 รอบ แล้วนำขบวนไปบ้านเจ้าพ่อกวน และเจ้าแม่นางเทียม ซึ่งทั้งสองบ้านนี้จะเลี้ยงอาหารเหล้า เมื่อถึงเวลาอันสมควรแล้วก็เคลื่อนขบวนแห่ไปตามถนนสายต่าง ๆ แล้วก็กลับมายังวัดโพนชัย เวียนรอบอุโบสถ 3 รอบ ผีตาโขนทั้งหลายก็เพิ่มจำนวนขึ้นร่วมขบวนไปหลอกล้อผู้คนที่มาชมงาน ประชาชนอื่นก็เข้าร่วมด้วย งานในวันแรกนี้จะมีการ

---

[1]คนุพล ไชยสินธุ์. ล.ค. หน้า 242.

[2]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอด่านซ้าย. จุลสารเผยแพร่ความรู้ทางวัฒนธรรม. พ.ศ. 2536.

ละเล่นหลายอย่างนอกจากผีตาโขนแล้วยังมีการเล่น ทั่งบั้ง คือการเล่นคนป่ากระทุ้ง-พลอง การเล่นควายกู้ คือการเล่นไถนา เป็นต้น จะเป็นที่สนุกสนานมากในวันนี้

วันที่ลองของงาน พวกผีตาโขนจะเริ่มเล่นไปตามหมู่บ้านตั้งแต่เช้ามืดและถึงเวลาประมาณ 14.00 นาฬิกาบรรดาผีตาโขนทุกประเภทตลอดจนผู้ร่วมงานซึ่งมีคณะแสน เจ้าแม่นางเทียม นางแต่งและประชาชนถืออุปกรณ์ในพิธีเช่นวันแรก นำขบวนแห่ไปที่บ้านเจ้าพ่อกวนเพื่อแห่พระเวสไปยังวัดโพนชัย ในขบวนแห่พระเวสนี้ประกอบด้วย พระพุทธรูป 1 องค์ พระสงฆ์ 4 รูป และเจ้าพ่อกวนที่นั่งคานหาม เจ้าแม่นางเทียม, แสน, นางแต่งและประชาชนทั่วไปเดินตามขบวนซึ่งมีฆ้อง กลองบรรเลงไปด้วย และที่ขาดไม่ได้คือบรรดาผีตาโขนใหญ่น้อยทั้งหลาย เมื่อถึงวัดโพนชัยก็เดินเวียนรอบโบสถ์ 3 รอบ แล้วเป็นพิธีการจุดบั้งไฟ เสร็จแล้วทั้งผีตาโขนและประชาชนทั่วไปก็แยกย้ายกันกลับบ้าน พอถึงเวลาประมาณ 19.00 นาฬิกาจึงออกมาฟังเทศน์มหาชาติกันที่วัดโพนชัย จนถึงเวลา 24.00 นาฬิกา [1]

การแสดงผีตาโขนนี้ เป็นการปฏิบัติเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ และการจัดงาน "บุญหลวง" หรือบุญพระเวส ของชาวเมืองด่านซ้ายแต่ละครั้งจะมีการแสดงผีตาโขน แสดงเป็นคู่กัน ทั้งนี้เพื่อให้งานสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และชาวบ้านบางคนเชื่อว่า การทำ "บุญหลวง" อาจทำให้บ้านเมืองสงบสุขและยังทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ในงานบุญหลวงเมืองด่านซ้ายนอกจากจะมีการรวมเอาประเพณีบุญพระเวส-สันดรและประเพณีบุญบั้งไฟที่นำประยุกต์ให้เป็นประเพณีที่สำคัญของเมืองด่านซ้ายที่เรียกว่า "บุญหลวง" หรือบุญพระเวสซึ่งนอกจากจะรวมเอาประเพณีในฮีตสิบสองและคลองสิบสี่ซึ่งหมายถึง หลักธรรมที่อยู่ในสังคมต้องปฏิบัติ 14 ข้อ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วยกันอย่างเป็นปรกติสุขได้แก่ ฮีตเจ้าคลองขุน เป็นข้อปฏิบัติของผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง ฮีตเท้าคลองเพีย เป็นข้อปฏิบัติของข้าราชการหรือผู้ดูแลบ้านเมือง

---

[1]สำนักงานศึกษาธิการอำเภอด่านซ้าย. ส.ค. พ.ศ. 2536.

ฮีตไพร่คลองนาย เป็นข้อปฏิบัติของลูกน้องและผู้ที่เป็นนายจ้าง ฮีตคลองบ้านคลองเมือง เป็นข้อปฏิบัติตามจารีตประเพณีหรือความนิยมของแต่ละท้องถิ่น ฮีตผัวคลองเมีย เป็นข้อปฏิบัติของสามีภรรยา ฮีตพ่อคลองแม่ เป็นข้อปฏิบัติที่พึงปฏิบัติต่อลูก ฮีตลูกคลองหลาน เป็นข้อปฏิบัติของลูกหลาน ฮีตไท้คลองเขย เป็นข้อปฏิบัติของลูกเขยและลูกสะใภ้ ฮีตป่าคลองลุง เป็นข้อปฏิบัติของคนแก่ชรา ฮีตปีคลองเดือน เป็นประเพณีปฏิบัติประจำปีเดือนและปี ฮีตคลองไร่นา เป็นข้อปฏิบัติในการทำไร่นาหรือประกอบอาชีพ ฮีตวัดคลองสงฆ์ เป็นข้อปฏิบัติของพระสงฆ์และผู้ที่นับถือศาสนา จารีตประเพณีเหล่านี้ชาวเมืองด่านซ้ายและชาวจังหวัดเลยปฏิบัติมาช้านาน ทำให้บุญประเพณีงานบุญพระเวสมีความสนุกสนานและศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพของชาวเมืองด่านซ้ายและชาวเมืองใกล้เคียง [1]

งานประเพณีปุริมเข้าพรรษา

งานประเพณีปุริมเข้าพรรษานั้น ก่อนที่จะมีพิธีแห่เทียนชาวบ้านจะไปช่วยกันทำเทียน แต่ละหมู่บ้านจะช่วยกันทำของหมู่บ้านตนและชาวเมืองด่านซ้ายจะนำต้นเทียนมารวมกันที่วัดในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เป็นวันที่ชาวบ้านมาชุมนุมกันที่วัด เวลาบ่าย 4 โมงเย็นชาวบ้านจะนำเทียนเข้าพรรษาไปรวมกันที่วัดโพนชัยพร้อม ๆ กันทุกต้น เวลากลางคืนในวันแรกจะมีการเวียนเทียนก็มีหนุ่มสาวคนแก่เฒ่าชรามารวมกันที่วัดเพื่อที่จะมาเวียนเทียน และรุ่งเช้าของวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 เป็นวันเข้าพรรษา ตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร เครื่องตักบาตรก็มี ขนมหมก ขนมหวาน ขนมข้าวต้มกับข้าว ข้าวเหนียวหรือข้าวสวย แล้วชาวบ้านจะนำมาใส่บาตรตอนเช้า พอถึงตอนเย็นจะมีการเวียนเทียนฟังเทศน์เป็นเสร็จพิธี แต่เมื่อถึงวันออกพรรษา ชาวเมืองด่านซ้ายและชาวเมืองเลยจะเรียกวันออกพรรษาค้าง แต่แทนที่จะจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 แต่เลื่อนจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 3 การทำบุญมักจะชวนชาวบ้านใกล้เคียงมาร่วมทำบุญและเพื่อความสนุกสนานของงาน [2]

---

[1] คนุพล ไชยสินธุ์. ล.ค. หน้า 35.

[2] เติม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติอีสาน. หน้า 425.

งานประเพณีบุญข้าวประดับดิน

ประเพณีบุญข้าวประดับดินหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญแจกข้าว มีจุดหมายอยู่ 2 พิธี คือพิธีส่งข้าวเปรต กับพิธีอุทิศส่วนกุศล วันทำพิธีคือ วันก่อนวันสิ้นเดือน 9 หนึ่งหรือสองวันชาวบ้านจะเตรียมอาหารทั้งคาว และหวานจัดพร้อมไว้ตลอดจนหมากพลูและบุหรี่ซึ่งมวนด้วยใบตองแห้ง เมื่อถึงสิ้นเดือนเวลาเช้ามืดก่อนถึงตอนเช้าจะนำห่ออาหารที่เราเตรียมไว้ไปวางตามพื้นดิน หรือต้นไม้ใกล้บริเวณวัด เพื่อส่งข้าวเปรต ทั้งนี้ชาวบ้านเชื่อว่ายมบาลจะปล่อยสัตว์นรกมารับทานจากญาติ พอตอนเช้าก็จะเรียกกลับ ฉะนั้นคนที่ตื่นสายก็ถึงกลับร้องไห้เสียใจ เพราะกลัวผีปู่ย่าตายายจะอด พอถึงเวลาพระบิณฑบาตก็จะนำเครื่องไทยทานไปทานไปศักบาตรเพื่อที่จะอุทิศส่วนกุศลและตรวจนำถึงเปรตอีกครั้งหนึ่งเป็นเสร็จพิธี [1]

งานประเพณีเลี้ยงหอ

เรื่องราวเกี่ยวกับหอเจ้าประจำเมืองด่านซ้ายนี้ เป็นคนละเรื่องกับพระธาตุศรีสองรักซึ่งไม่มีการเกี่ยวพันกันมากนัก จะมีเกี่ยวข้องเฉพาะการแต่งตั้งเจ้ากวนและแสนเพื่อปรนนิบัติรักษาพระธาตุ และการบนบานหอเจ้าและพระธาตุมักจะทำควบคู่กันไป คือ เมื่อบนบานหอเจ้าก็มักจะทำการบนบานพระธาตุด้วย ส่วนการทำพิธีแก้บนจะกระทำพร้อมกันหรือคนละครั้งก็ได้ [2]

คำว่า "หอเจ้า" หมายถึง สถานที่พำนักของพระเสื้อเมืองพระทรงเมืองเป็นพระภูมิเจ้าที่หรือหลักเมืองของเมืองด่านซ้าย

1. ชนิดของหอ หอเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ของตัวเมืองด่านซ้ายมีอยู่ที่ป่า 2 แห่ง และที่บ้านอีก 2 แห่ง รวมเป็น 4 แห่งคือ

1.1 หอหลวง อยู่ที่ป่าใกล้พระธาตุศรีสองรัก ห่างจากพระธาตุศรีสองรักไปทางทิศตะวันตกประมาณ 50 เมตร พระเสื้อเมืองซึ่งสิงสถิตอยู่ "หอหลวง" เรียกว่า "เจ้าองค์หลวงและเจ้าองค์ไทย"

1.2 หอน้อย อยู่ในป่าถัดหมู่บ้านเด่น ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย

---

[1] เคิม วิภาคย์พจนกิจ. ล.ค. หน้า 634.

[2] สัมภาษณ์ เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี, 22 กรกฎาคม 2536.

ไปทางทิศตะวันตก ริมห้วยน้ำศอก พระเสื้อเมืองที่สิงสถิตในหอนี้เรียกว่า "เจ้าแสนเมือง"

1.3 <u>ที่หิ้งบ้านเจ้ากวน</u> ที่หิ้งบ้านเจ้ากวนซึ่งขณะนี้อยู่ที่บ้านเด่น หมู่ที่ 3 ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย มีหิ้งอยู่บนบ้านทางหัวนอน บนหิ้งจะประกอบไปด้วย รูปช้าง ม้า ซึ่งทำด้วยไม้ และเครื่องบูชา เช่น พานดอกไม้ ข้างใต้หิ้งมีไม้ไผ่ขัดเป็นตาเหลวหนึ่งอัน (ตาเหลวคือ ไม้ไผ่ที่นำมาสอดเข้ากันเป็นตาสี่เหลี่ยมมีรูปร่างคล้ายถาดใส่อาหารแต่ทำด้วยไม้ไผ่ที่มีรูปร่างโปร่ง) และมียอดต้นคูณ กับยอดต้นย่าเข่าขัดติดกับตาเหลวอย่างละ 1 ยอด ข้าง ๆ หิ้งมี**อาวุธโบราณ** ได้แก่ หอก ดาบ ง้าว โตมร เป็นต้น กับฆ้อง ระฆัง กังสดาล และเครื่องทรงสมัยโบราณ พระเสื้อเมืองที่สิงสถิตอยู่บนหิ้งนี้เรียกว่า "เจ้าเมืองวัง"

1.4 <u>ที่หิ้งบ้านนางเทียม</u> บ้านนางเทียมขณะนี้อยู่ในหมู่บ้านหนองข้องหมู่ที่ 2 ตำบลด่านซ้าย มีหิ้งอยู่ที่บนบ้านทางหัวนอน บนหิ้งมีเครื่องบูชา ได้แก่ พานดอกไม้และขวดเหล้า ข้างใต้หิ้งมีตาเหลว 1 อัน กับยอดต้นคูณและยอดย่าเข่า และข้าง ๆ หิ้ง มีอาวุธต่าง ๆ ทั้งฆ้อง ระฆัง กังสดาล ชนิดต่าง ๆ คล้ายที่บ้านเจ้ากวน พระเสื้อเมืองที่สิงสถิตอยู่บนหิ้งบ้านนางเทียมนี้เรียกว่า "เจ้าเมืองกลาง"

2. <u>ตำแหน่งผู้เข้าทรงและผู้เข้าเข้า</u>

2.1 <u>เจ้ากวน</u> เป็นผู้ชาย มีหน้าที่เข้าทรงขณะทำพิธีเซ่นไหว้ประจำปีซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่เรียกว่า "เจ้ากวน" เจ้ากวนเลือกโดยวิญญาณพระเสื้อเมืองมาเข้าทรงผู้นั้น การตั้งเจ้ากวนนี้ ถ้าเจ้ากวนคนก่อนถึงแก่กรรมลงหรือถูกถอดออกจากตำแหน่ง เพราะประพฤติตนไม่เหมาะสม ก็มักจะเลือกตั้งลูกหรือหลานของเจ้ากวนคนก่อนเป็นผู้สืบทอดต่อไป เจ้ากวนนี้มักจะแต่งตัวแตกต่างจากชาวบ้านธรรมดา คือจะไว้ผมยาวและมีผ้าขาวคาดศรีษะอยู่เสมอ นุ่งผ้าโจงกระเบนและเสื้อขาว หรือเสื้อผ้าสีเข้ม ยกเว้นสีแดง สีเหลือง หรือสีที่เจิดจ้า เจ้ากวนนอกจากเข้าทรงเซ่นไหว้ประจำปีแล้วยังเข้าทรงเมื่อมีผู้อัญเชิญเข้าทรง เพื่อสอบถามถึงสาเหตุบางอย่าง และเป็นหัวหน้าในการทำพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรักประจำปี เจ้ากวนนี้

เจ้าพ่อกวนถาวร เชื้อบุญมี

เจ้าพ่อกวนถวนคือผู้ที่พระเสื้อเมืองมาเข้าทรง เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี คือเจ้ากวนคนปัจจุบัน ซึ่งอยู่ที่บ้านเดื่อ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ชาวเมืองด่านซ้ายหรือชาวบ้านชุมชนใกล้เคียงเรียกว่า "เจ้าพ่อกวน"

2.2 นางเทียม เป็นผู้หญิง เลือกตั้งโดยวิญญาณพระเสื้อเมือง เข้าทรงเหมือนเจ้ากวนและส่วนมากมักจะเลือกตั้งลูกหลานของนางเทียมคนก่อน ๆ เช่นเดียวกับเจ้ากวน เมื่อตำแหน่งนางเทียมว่างลง โดยการถึงแก่กรรมหรือเมื่อไม่สามารถปฏิบัติภารกิจได้ เช่น เจ็บป่วยนาน ๆ เป็นต้น นางเทียมนี้เป็นผู้หญิงที่มีหน้าที่เข้าทรงเหมือนเจ้ากวน และไว้ผมยาวเกล้าผมไว้บนกระม่อมเสมอ นุ่งผ้าถุงและสวมเสื้อสีขาว นางเทียมชาวเมืองด่านซ้ายเรียกว่า "เจ้าแม่นางเทียม"

2.3 แสน แสนคือผู้ที่มีหน้าที่เป็นข้าเฝ้าขณะพระเสื้อเมืองเข้าทรงเจ้ากวนและนางเทียม และมีหน้าที่ปฏิบัติพิธีการต่าง ๆ ในขณะที่มีงานพิธีเช่นไหว้พระเสื้อเมืองประจำปีและทำการบนบานและแก้บนบานต่าง ๆ เมื่อมีผู้นำสิ่งของมาแก้บน ทั้งนี้ยังมีหน้าที่ดูแลสถานที่ที่หอเจ้า และดูแลรักษาองค์พระธาตุศรีสองรักตลอดบริเวณด้วย การเลือกตั้งแสนจะกระทำโดยพระเสื้อเมืองเข้าทรงเจ้ากวน และเลือกตั้งผู้ใดผู้หนึ่งในตำแหน่งแสน ก็โดยเอาด้ายผูกข้อมือคนนั้น ผู้ที่จะเป็นแสนได้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น ตำแหน่งแสนมีดังนี้

ข้าเฝ้าฝ่ายเจ้าเมืองวัง คือ ฝ่ายเจ้ากวนมี 10 คน ได้แก่ แสนด่าน เป็นหัวหน้า แสนหอม แสนฮอง แสนหนูรินทร์ แสนศรีสองรัก แสนตางใจ แสนกลาง แสนศรีรักษา แสนศรีสมบัติ และแสนกำกับ

ข้าเฝ้าฝ่ายเจ้าเมืองกลาง คือ ฝ่ายนางเทียมมี 9 คน ได้แก่ แสนเชื่อน เป็นหัวหน้า แสนบุญคำยอ แสนจันทร์ แสนแก้วอุ่นเรือน แสนบัวโฮม แสนกลางโฮง แสนสุขะ เมืองแสนและเมืองจันทร์

แสนนี้จะต้องประพฤติตนเป็นคนดี คือ ต้องอยู่ในศีลธรรม หากประพฤติไม่เหมาะสม เช่น เป็นคนเกเร สูบฝิ่นและกัญชา เป็นต้น จะต้องถูกถอดออกจากตำแหน่งแสน เมื่อตำแหน่งแสนใดว่างลง เจ้ากวนก็จะทำการเลือกตั้งบุคคลอื่นแทนตำแหน่งแสนที่ว่างลง โดยวิธีผูกข้อมือขณะเข้าทรงดังที่กล่าวมาแล้ว

2.4 นางแต่ง นางแต่งคือข้าเฝ้าและปรนนิบัติฝ่ายหญิง นางแต่งนี้นางเทียมเป็นผู้แต่งตั้งขณะเข้าทรงโดยผูกข้อมือเช่นเดียวกับเจ้ากวนแต่งตั้งแสน นางแต่งมีจำนวน 4 คนและตำแหน่งว่างลงก็ทำเช่นเดียวกับตำแหน่งแสน

ไม่ว่าแสนและนางแต่ง เมื่อมีพิธีเซ่นไหว้ประจำปีจะต้องไปช่วยงานพิธีและเข้าเฝ้าทั้งหอหลวง หอน้อย บ้านเจ้าเมืองวัง (บ้านเจ้ากวน) และบ้านเจ้าเมืองกลาง (บ้านนางเทียม)

3. พิธีเซ่นไหว้ประจำปี มีพิธีต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้

3.1 พิธีเซ่นไหว้หรือเลี้ยงที่บ้านเจ้าเมืองวัง ที่บ้านเจ้ากวน จะมีการกระทำพิธีในราวข้างขึ้นเดือน 4 ของทุกปี พิธีมี 2 วัน วันแรกเป็นวันที่เรียกว่า "วันตั้งไหเหล้า" มีการเอาไหเหล้ามาตั้งไว้ 4 ไห พร้อมเครื่องเซ่นต่าง ๆ เช่น เครื่องมืออาชีพมี มีด พร้า เสียม ขวาน จอบ ทั่ง แห ใบหมัน ใบคูณ เมล็ดฝ้าย เป็นต้น วันที่สอง เรียกว่า " วันเลียบไหเหล้า" วันเลียบไหเหล้านี้ เมื่อเลี้ยงอาหารเช้าแล้ว ประมาณ 10.00 นาฬิกา เจ้ากวนจะเข้าทรงพร้อมกับแสนศรีสองรักและแสนค่าน ขณะที่เจ้ากวนเข้าทรง ก็จะการบอกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปีนั้น เช่น การทำมาหากินของประชาชนจะเป็นอย่างไร มีโรคภัยไข้เจ็บหรือไม่ เป็นต้น แล้วทำพิธีคล้องช้างคล้องม้า เดินอ้อมไหเหล้า ทำพิธีทำไร่ เช่น พิธีตัดไม้ ดายหญ้า หว่านเมล็ดฝ้ายและรดน้ำ โดยเจ้ากวนเป็นผู้ทำพิธี และมีแสนศรีสองรักเป็นผู้ร่วมด้วย ส่วนแสนค่านเป็นผู้แบกคาบ ซึ่งมีเทียนมัดติดปลายเดินตามหลัง มืออีกข้างหนึ่งยกเป็นท่าไหว้ไปด้วย เมื่อเจ้ากวนรดน้ำเมล็ดฝ้ายที่หว่านแล้ว จะสาดน้ำใส่คนที่ไปร่วมพิธีต่อไปประชาชนที่ไปร่วมพิธีจะสาดน้ำกันจนเปียกตาม ๆ กันไปหมด ต่อจากนั้นเจ้ากวนก็จะเอาด้ายมาผูกข้อมือให้แก่บรรดาแสน และให้ผู้ที่ไปร่วมทำพิธี ในขณะที่ทำ ฆ้องระฆัง กังสดาล จะถูกตีเสียงดังอยู่ตลอดเวลา ในพิธีนี้บรรดาแสนทุกคนต้องไปเฝ้าและที่ศรีษะของแสนมีพวงมาลัยดอกไม้ชนิดต่าง ๆ คาดศรีษะทุกคน ส่วนนางเทียมไปเฉพาะวันแรกคือวันเตรียมงานหรือวันแต่งเท่านั้น ในวันคล้องช้างคล้องม้านางเทียมไม่ได้ไปร่วมด้วย เมื่อเสร็จพิธีประชาชนที่ไปร่วมงานส่วนมากกลับบ้านไปแล้ว

บรรดาแสนและผู้ที่เข้าเฝ้าใกล้ชิด ได้ร่วมทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้ากวนด้วย

เกี่ยวกับการถวายช้างถวายม้า ในราวเดือน 8 ช้างขึ้น แสนแก้วอุ่นเมืองเป็นผู้ไปหาไม้ทองหลางมา ให้เมืองจันทร์เป็นคนทำช้างและม้าไม้อย่างละ 1 ตัว พอทำเสร็จเมืองจันทร์มอบให้แสนแก้วอุ่นเมืองนำไปมอบให้นางเทียม นางเทียมจึงนำช้างและม้าไม้นั้นไปถวายขึ้นหิ้งเจ้าเมืองวัง (บ้านเจ้ากวน) พร้อมกับบรรดาแสน ในตอนถวายช้างม้านี้ มีการอัญเชิญเจ้าเมืองวังเข้าทรงเจ้ากวน เพื่อทำพิธีรับช้างม้าด้วย ช้างม้านี้เมื่อมีมากขึ้นก็จะมีผู้มาขอ นำไปประดิษฐานไว้บนหิ้งทางหัวนอนของตนเพื่อเป็นเครื่องพิทักษ์รักษาคุ้มกันอันตรายต่าง ๆ

3.2 <u>งานพิธีเซ่นไหว้หรือเลี้ยงที่บ้านเจ้าเมืองกลาง</u> คือที่บ้านนางเทียมกำหนดพิธีกรรมในราวเดือน 5 หรือเดือน 6 แล้วแต่วันตรุษสงกรานต์จะตรงกับวันไหน พิธีมี 2 วัน คือในวันแรกตรงกับวันที่ 14 เมษายน บรรดาแสน นางแต่งและชาวบ้านจะมาทำบายศรีและจัดดอกไม้ธูปเทียนไว้ และวันที่ 15 เมษายน ซึ่งเป็นวันทำพิธี ตอนเช้าเวลาประมาณ 9.00 นาฬิกา พอเลี้ยงอาหารตอนเช้าเสร็จเมื่อบรรดาแสนและนางแต่งพร้อมแล้ว นางเทียมก็นำบายศรีและดอกไม้ธูปเทียนขึ้นถวายหิ้ง "เจ้าเมืองกลาง" นางเทียมก็เข้าทรง ในขณะที่นางเทียมเข้าทรงจะตีฆ้อง ระฆัง กังสดาลด้วย และนางเทียมจะพูดแจ้งโรคภัยไข้เจ็บและมีการถามถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วย ในพิธีนี้เจ้ากวนไปร่วมพิธีเหมือนกัน แต่ไม่ได้เข้าทรงเพียงไปนั่งร่วมพิธีเท่านั้น

3.3 <u>พิธีเซ่นไหว้หรือเลี้ยงที่หอหลวง</u> ทำในราวเดือน 7 ข้างขึ้น ก่อนทำพิธีแสนทุกคนจะพากันหาเงิน โดยขอบริจาคจากประชาชนทั่วไป เมื่อได้เงินพอที่ซื้อกระบือได้แล้วก็จะพากันไปซื้อกระบือมาเตรียมไว้ 1 ตัว ในวันพิธีตอนเช้า 9.00 นาฬิกา พอรับประทานอาหารเช้าเสร็จจะมีพิธีดังนี้

<u>ฝ่ายเจ้าเมืองวัง</u> พอประมาณ 9.00 นาฬิกา เจ้ากวนแต่งตัวเสร็จ เจ้าเมืองวังจะเข้าทรงเจ้ากวน แล้วออกเดินนำหน้าขบวนจากบ้านเจ้ากวน โดยแสนจะเดินตามขบวนเจ้ากวนของฝ่ายเจ้าเมืองวัง ตามด้วยลูกสมุนแบกอาวุธก็

มี ดาบ หอก ดั้ง โตมร ฯลฯ ตามหลังขบวน ถัดจากอาวุธก็มี ฆ้อง ระฆัง กังสดาล ชนิดต่าง ๆ ตีไปตลอดทาง และมีประชาชนเดินตามหลังเป็นขบวนสุดท้าย พอถึงหอหลวงเจ้ากวนจะขึ้นพักบนแท่น แล้วงดเข้าทรงชั่วคราว ส่วน หอก ดาบ ดั้ง โตมร ฆ้อง ระฆัง กังสดาล ฯลฯ รวมเก็บไว้ที่อันสมควร

ฝ่ายเจ้าเมืองกลาง พอสายหน่อยเมื่อขบวนของเจ้ากวนผ่านไป เมื่อถึงหอหลวงแล้ว นางเทียมแต่งตัวเสร็จ เจ้าเมืองกลางจะเข้าทรงนางเทียมแล้วออกเดินนำหน้าจากบ้านนางเทียมไปยังหอหลวง ติดตามด้วยนางแต่งทั้ง 4 คน ถือ หอก ดาบ ดั้ง โตมร ตามขบวนนางเทียมและแสนฝ่ายเจ้าเมืองกลางทั้ง 9 คน ต่อมาก็จะมีขบวน ฆ้อง ระฆัง กังสดาล ฯลฯ และติดตามด้วยประชาชน เมื่อถึงหอหลวงขึ้นนั่งที่ที่จัดไว้แล้วเลิกเข้าทรงชั่วคราว

ต่อไปแสนผู้เป็นหัวหน้านำเครื่องสักการะเซ่นไหว้ไปยังศาลเจ้า 3 ครั้งคือ ครั้งแรกนำขันดอกไม้และเทียนไปถวายก่อน เพื่อแสดงความเคารพ ครั้งที่สอง นำข้วดเหล้าและกระติบข้าวไปถวาย ครั้งที่สาม นำดอกไม้และเทียนไปถวายพร้อมกับบอกกล่าวที่จะมาทำพิธีบวงสรวงประจำปี แล้วมีผู้นำกระบือไปผูกและจัดการฆ่าชำแหละเนื้อ เสร็จแล้วแสนจะเอาเนื้อสดพร้อมทั้งเครื่องในและอาหารที่ปรุงจากเนื้อกระบือไปถวายตามศาลเจ้าต่าง ๆ ในบริเวณนั้นทั้ง 10 หลัง ตั้งแต่การเริ่มฆ่ากระบือจนถวายอาหารนี้ เจ้ากวนและนางเทียมจะเข้าทรงตลอดเวลา โดยเจ้ากวนจะเข้าทรงก่อน วิญญาณของเจ้าที่เข้าทรงเจ้ากวน เข้าทรงตามลำดับดังนี้ เจ้าเมืองวัง เจ้าแสนเมือง เจ้าองค์หลวงหรือเจ้าเมืองลาว และเจ้าองค์ไทย เมื่อเจ้ากวนเข้าทรงเสร็จนางเทียมจึงจะเข้าทรง มีเจ้าที่เข้าทรงนางเทียมตามลำดับคือ เจ้าเมืองกลาง นางจวง นางจันทร์ นางน้อย (ยอมเข้าทรงเป็นบางปี) และเจ้าองค์ไทย ขณะเข้าทรงเจ้ากวนและนางเทียมจะบอกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปีนั้น เมื่อวิญญาณเจ้าเข้าทรงตามลำดับเสร็จหมดแล้ว ก็เป็นอันเสร็จพิธี มีข้อแปลกอยู่อย่างหนึ่งคือ เมื่อวิญญาณเจ้าองค์หลวงหรือเจ้าองค์ลาวเข้าทรง เจ้ากวนจะกินอาหารด้วยตะเกียบ แต่เมื่อเจ้าองค์ไทยเข้าทรง จะกินอาหารด้วยช้อน [1]

---

[1] สัมภาษณ์ เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี, 22 กรกฎาคม 2536.

ในระหว่างที่เจ้ากวนและนางเทียมเข้าทรงอยู่นั้นหรือยังไม่เสร็จพิธี ผู้ไปร่วมพิธีจะกลับบ้านก่อนไม่ได้เป็นอันขาดต้องอยู่เฝ้าจนกว่าจะเข้าทรงเสร็จ ส่วนเนื้อกระบือที่เหลือจากการเซ่นไหว้ ก็แล่แจกชาวบ้านที่ไปร่วมพิธี

3.4 <u>งานพิธีเซ่นไหว้หรือเลี้ยงที่หอน้อย</u> การเซ่นไหว้หรือการเลี้ยงที่หอน้อยนี้จะทำที่บ้านเดิ่นในวันที่ถัดจากวันเลี้ยงที่หอหลวง ในวันเลี้ยงนั้น เมื่อเวลาประมาณ 9.00 นาฬิกาพอเจ้ากวน แสน นางแต่ง และประชาชนที่มีใจศรัทธาเข้าเฝ้าพร้อมกันที่หอเจ้าแล้วมีการทำอาหารถวายตามศาลเจ้าทุกศาลในบริเวณนั้น อาหารที่ทำถวายหอน้อยนี้ อาหารคาวทำจากหมูหรือไก่ หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าทำจากหมูก็ใช้หมู 1 ตัว ถ้าใช้ไก่จะใช้ทั้งหมด 4 ตัว ขณะทำอาหารถวายนี้ วิญญาณเจ้าแสนเมืองก็เข้าทรงเจ้ากวน และมีการซักถามตามธรรมเนียม การทำพิธีที่หอน้อย บรรดาแสนและนางแต่งต้องไปทุกคน ส่วนนางเทียมไม่ได้ไปร่วมงานด้วย

ในวันเลี้ยงหอหลวง หอน้อย ประชาชนที่เชื่อถือจะไม่ค่อยพากันเที่ยวสัญจรไปตามถนนตามป่าและแม่น้ำลำธารเพราะกลัวสัตว์ร้ายหรือผีที่มาร่วมงานทำร้าย จึงต้องมีประกาศให้ชาวบ้านทราบก่อน

4. <u>พิธีบนบานและการแก้บนบาน</u> เมื่อมีผู้ใดมีความจำเป็นเช่น การเจ็บป่วย การขึ้นศาล ประชาชนมักจะบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง 4 แห่ง และองค์พระธาตุศรีสองรัก

สิ่งที่จะทำการบนบาน และนำไปแก้ที่หอเจ้าประจำเมืองทั้ง 4 แห่ง ได้แก่สัตว์ชนิดต่าง ๆ ดังนี้

4.1 กระบือ เรียกว่า ค้วงเฟือง (ถวายเฉพาะหอหลวง)

4.2 หมู เรียกว่า ค้วงแกลบหรือหมูใหญ่

4.3 อ้น เรียกว่า หมูเหลา ใช้แทนหมูใหญ่เมื่อหาหมูใหญ่ไม่ได้

4.4 ตุ่น เรียกว่า หมูว่าน

4.5 ไก่ เรียกว่า ไก่ดูลัว

4.6 ไข่ เรียกว่า ไข่คั่ว ไข่นี้ถ้าใช้ไข่ไก่ให้ใช้ 2 ฟอง ไข่เป็ดใช้ 1 ฟอง

วิธีบนบาน แบ่งเป็นชั้น ๆ ดังนี้

1. <u>การบนบานด้วยด้วงเฟื่อง</u> เป็นการบนบานชั้นสูงสุดจะทำการบนบานเมื่อผู้นั้นอยู่ในอันตรายอย่างหนักหรือทำผิดพลาดต่อหอเจ้า หรือต้องการให้ช่วยธุรกิจที่สำคัญ วิธีบนบาน นำเทียนไปหาแสนด่าน 6 เล่ม เพื่อไปบนบานหอหลวง แสนแก้วอุ่นเมือง 5 เล่ม เพื่อไปบนบานพระธาตุศรีสองรัก เจ้ากวน 3 เล่ม เพื่อบนบานเจ้าเมืองวัง นางเทียม 3 เล่ม เพื่อไปบนบานเจ้าเมืองกลาง แสนศรีสองรัก 3 เล่ม เพื่อไปบนบานเจ้าแสนเมือง (หอน้อย)

การบนบานด้วยด้วงเฟื่อง ต้องเอาสิ่งต่อไปนี้ไปมอบให้เจ้ากวน นางเทียม และแสน ตามจุดต่าง ๆ ที่เอาเทียนไปบนบานไว้ เพื่อดำเนินการแก้บนแก่ผู้นั้นต่อไปคือ

1) นำด้วงเฟื่อง (กระบือ) 1 ตัว ไปถวายหอหลวง มอบให้แสนด่าน

2) นำหมูใหญ่ 1 ตัว ไปถวายเจ้าแสนเมือง (หอน้อย) มอบให้แสนศรีสองรัก

3) นำหมูว่าน (ตุ่น) 1 ตัว ไปถวายเจ้าเมืองวัง มอบให้เจ้ากวน

4) นำหมูว่าน (ตุ่น) 1 ตัว ไปถวายเจ้าเมืองกลาง มอบให้นางเทียม

5) นำต้นผึ้งใหญ่ ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่และกาบกล้วย 1 ต้น ทองคำเปลว 20 แผ่น ขัน 5 ขัน 8 อย่างละขัน คือ ใส่เทียนและดอกไม้อย่างละ 5 คู่ และ 8 คู่ ตามลำดับ ไปถวายพระธาตุศรีสองรัก มอบให้แสนแก้วอุ่นเมือง

2. <u>การบนบานหมูใหญ่</u> เป็นการบนบานที่มีธุรกิจหรือเหตุการณ์รองลงมาจากบนบานด้วยด้วงเฟื่อง หรือเพื่อความคุ้มครอง เมื่อมีธุระสำคัญ วิธีบนบานนำเทียน 3 เล่ม ไปหาเจ้ากวน เพื่อบนบานเจ้าเมืองวัง หรือนำเทียน 3 เล่ม ไปหาแสนศรีสองรัก เพื่อบนบานเจ้าแสนเมือง หรือนำเทียน 3 เล่ม ไปหานางเทียม

เพื่อบนบานเจ้าเมืองกลาง จะบนบานแห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ แล้วแต่ความประสงค์ของผู้บน วิธีแก้บนบานก็นำเอาหมูไปถวายยังที่ผู้นั้นบนบานไว้

3. <u>การบนบานสามสิบหรือพันกลาง</u> เป็นการบนบานที่มีการเจ็บป่วยไข้ทั่ว ๆ ไปหรือความจำเป็นที่ต้องขอความคุ้มครองทั่ว ๆ ไป การบนบานชนิดนี้ประชาชนนิยมมากที่สุด วิธีบนบาน นำเทียนตามจำนวน ไปยังจุดต่าง ๆ ดังการบนบานด้วยด้วงเฟื่อง แต่ต้องบอกว่าใส่ 30 หรือพันกลาง เพื่อไม่ให้เข้าใจผิด การแก้บนสามสิบหรือพันกลางมีการถวายดังนี้

1) หมูว่าน (ตุ่น) 1 ตัว ไปถวายเจ้าเมืองวัง โดยมอบให้เจ้ากวน

2) นำไก่ดูลัว (ไก่) 1 ตัว ไปถวายเจ้าแสนเมือง โดยมอบให้แสนศรีสองรัก

3) นำไข่คั่ว ไปถวายเจ้าเมืองกลาง โดยมอบให้นางเทียม

4) นำอาหารหวานไปถวายหอหลวง โดยมอบให้แสนค่าน

5) นำต้นผึ้งน้อย 1 ต้น ทองคำเปลว 10 แผ่น และขัน 5 และขัน 8 ไปถวายพระธาตุศรีสองรัก โดยมอบให้แสนแก้งอุ่นเมือง

การร่วมพิธีบวงสรวงประจำปี ผู้ใดจะไปร่วมพิธีก็ได้ แต่ต้องสำรวมกิริยามิฉะนั้นแล้วจะโดนทำโทษ คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะมาดลบันดาลให้มีอันเป็นไป แล้วต้องถวายเครื่องเซ่นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น [1]

การเข้าทรงของเจ้ากวนและนางเทียมนั้น นอกจากจะเป็นพิธีบวงสรวงประจำปีแล้วอาจมีผู้ที่เจ็บป่วยมาขอยัญเชิญให้ทรงก็ได้ ขณะเข้าทรงต้องมีแสนเข้าขาอยู่ด้วย คนที่จะไปแก้บนนั้นปรกติผู้บนบานจะนำไปในวันบวงสรวงประจำปี แต่จะไปแก้บนในวันอื่น ๆ แต่เว้นอยู่ระหว่างพระสงฆ์เข้าพรรษา วันพุธและวันพระ [2] ถ้าใครไปบนวันดังกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นท่านไม่รับของแก้บน การแก้บนที่ผ่านมาแล้วนั้น เป็นจารีตประเพณีที่ทำมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว ซึ่งทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละบุคคล บางท่านอาจคิดว่าเป็นเรื่องงมงาย แต่ประชาชนชาวเมืองด่านซ้ายได้กระทำพิธีบวงสรวงหอเจ้าประจำทุกปี

---

[1]สาร สาระทัศนานันท์. <u>อ.ค.</u> หน้า 14 - 46.

[2]สัมภาษณ์ เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี, 22 กรกฎาคม 2536.

บทสรุป

อำเภอด่านซ้ายเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเลย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของที่ตั้งจังหวัดจังหวัดเลย อำเภอด่านซ้ายอยู่ห่างจากที่ตั้งจังหวัดเลยระยะทางประมาณ 82 กิโลเมตร ซึ่งเดิมเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่ขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของมณฑลพิษณุโลก จนกระทั่งเมื่อ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2450 ได้โอนเมืองด่านซ้ายมาขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเลยจนกระทั่งทุกวันนี้ ลักษณะพื้นที่ประกอบไปด้วยภูเขาสลับซ้อนมีที่ราบระหว่างหุบเขาบางแห่ง เฉลี่ยมีพื้นที่ราบทั้งหมด 20% ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นดินเป็นดินร่วน และดินปนทราย ส่วนมากประชาชนเมืองด่านซ้ายมีอาชีพเกษตรกรรมปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ พืชที่ทำรายได้ให้แก่ประชาชนเมืองด่านซ้าย คือ พักหอม มะขามหวาน หน่อไม้หวาน เป็นต้น อำเภอด่านซ้ายในปัจจุบันมีพื้นที่ทั้งหมด 1,734 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนประชากรประมาณ 41,028 คน เป็นชาย 21,383 คน เป็นหญิง 19,645 คน มี 8,303 ครัวเรือน การศึกษาประวัติและสภาพทั่วไปของเมืองด่านซ้าย พอจะสรุปได้ดังนี้

1. ประวัติเมืองด่านซ้าย

อำเภอด่านซ้ายเป็นอำเภอที่ตั้งมานานแล้ว ที่มีชื่อว่าเมือง "ด่านซ้าย" เนื่องมาจากว่าเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองหน้าด่านของนครบางยางซึ่งเป็นเมืองที่พ่อขุนบางกลางหาวเป็นเจ้าเมืองในขณะนั้น เมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่อยู่ทางด้านซ้ายของนครบางยาง ตามจารีตประเพณีการปกครองเมืองของไทยตั้งแต่โบราณถือว่าเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองหน้าด่านทางทิศใต้ของนครบางยาง ชาวไทยที่มาอยู่เมืองด่านซ้ายเป็นชนเผ่าไทยที่อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้าง ต่อมาเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์เมืองด่านซ้ายยิ่งมีบทบาทมากขึ้นเมื่อผู้ครองกรุงศรีอยุธยากับผู้ครองกรุงศรีสัตนาคนหุตได้ทำสัตยาบันกันและได้สร้างพระเจดีย์ไว้เป็นอนุสรณ์เพื่อระลึกว่าเป็นเมืองทั้งสองได้มีการช่วยกันรบกับพม่า และเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างสองอาณาจักร พระเจดีย์นี้นามว่า "พระธาตุศรีสองรัก" ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอด่านซ้าย

เมืองด่านซ้ายนับว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญมากทางด้านยุทธศาสตร์ เพราะเป็นเมืองที่ติดชายแดน เมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน มีอากาศหนาวเย็นที่สุดอำเภอหนึ่งของจังหวัดเลยและหนาวกว่าทุกจังหวัดในภูมิภาคนี้

2. วัฒนธรรมเมืองด่านซ้าย

เมืองด่านซ้ายเป็นเมืองเขตแดนระหว่างอาณาจักรกรุงศรีอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง เมืองด่านซ้ายเป็นสถานที่ที่พระมหากษัตริย์สองพระนครได้กระทำสัตยาบันกันแล้วมีการสร้างพระเจดีย์ไว้เป็นอนุสรณ์ คือเจดีย์พระธาตุศรีสองรักซึ่งเป็นหลักแบ่งเขตแดนของสองอาณาจักรในสมัยนั้น เพราะเหตุนี้พระธาตุศรีสองรักจึงมีความสำคัญมาก ประชาชนเมืองด่านซ้ายจึงได้ทำการจัดพิธีฉลองสมโภชพระธาตุศรีสองรัก การสร้างพระธาตุศรีสองรักนี้มีจุดประสงค์อย่างหนึ่งที่เรียกว่า "อุททิศเจดีย์" หรือ "อุเทสิกะเจดีย์" พระธาตุนี้จึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่สถิตแห่งดวงวิญญาณของทั้งสองฝ่ายที่มีส่วนในการสร้างพระเจดีย์ ตามคติความเชื่อในการนับถือผีบรรพบุรุษผสมผสานกับความเชื่อแบบพระพุทธศาสนาที่ชาวบ้านนับถือจึงเกิดประเพณีที่สำคัญหลายอย่าง เช่น ประเพณีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ประเพณีการเข้าทรงของเมืองด่านซ้าย

สรุปแล้วเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์นับตั้งแต่สมัยโบราณ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองด่านซ้ายในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของไทยเพราะเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางด้านการปกครอง เป็นเมืองที่มีวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชาวเมืองด่านซ้ายที่เราชาวไทยทุกคนควรช่วยกันอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ดีงามไว้เพื่อชนรุ่นหลังจะได้ศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

คณะรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, จัดพิมพ์ทูลเกล้าถวาย, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 4. กรุงเทพ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพาณิชย์, 2530.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 เล่ม 1-2. พระนคร : คุรุสภา, 2505.

รายงานผลสัมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ครั้งที่ 2. สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม พิษณุโลก, กรุงเทพ : คุรุสภา, 2527.

สมคิด ศรีสิงห์. บทความทางวิชาการสโมสรอาจารย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. กรุงเทพ : โรงพิมพ์พิฆเณศ, 2517.

2. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง

ชวัญเมือง จันท์โรจนี. "ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2394)". วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต กรุงเทพ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

คนุพล ไชยสินธุ์. มรดกไทเลย. เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, 2534.

คำเนิน เลขะกุล, พลโท. ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2475 เล่ม 2. 2525.

เดิม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1. กรุงเทพ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513.

เดิม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 2. ครั้งที่ 2 ; กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

นคร พันธ์ณรงค์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2523.

นพดล เฮงเจริญ. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดเลย. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิชจำกัด, 2525.

เพ็ญศรี ดุ๊ก. ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475 เล่ม 2. 2525.

สงเคราะห์ กาญจนะโกมล. พระแก้วอาษา. เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, 2533.

สนั่น เมืองวงศ์. ประวัติศาสตร์ธนบุรี - รัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2518.

สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

สาร สาระทัศนานันท์. ประวัติจังหวัดเลยและพระธาตุศรีสองรัก. เลย : เมืองเลยการพิมพ์, 2522.

_____ ตำนานพระธาตุศรีสองรัก. เลย : รุ่งแสงการพิมพ์, 2524.

_____ ตำนานพระธาตุศรีสองรักและประวัติเมืองด่านซ้าย. พิมพ์ครั้งที่ 9, เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, 2528.

_____ อีศลิบสอง - คลองสิบสี่. เลย : ร่วมใจการพิมพ์, 2530.

วิจิตรวาทการ, พ.อ. หลวง. ชนชาติไทย. กรุงเทพฯ: กรุงเทพวัฒนภูมิ, 2513.

อุทัย เทพสิทธา. ความเป็นมาของไทย-ลาว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เปรมชัย, 2513.

3. เอกสารทั่วไป

สำนักงานจังหวัดเลย. บรรยายสรุปข้อราชการ จังหวัดเลย, พ.ศ. 2535.

สำนักงานจังหวัดเลย. เลย. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เพิ่มเสริมกิจ, 2535.

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ในกรณีอีสาน, พ.ศ. 2534.

สำนักงานอำเภอด่านซ้าย. บรรยายสรุปข้อราชการอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, พ.ศ. 2534.

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอด่านซ้าย. วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, พ.ศ. 2535.

4. บทสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ เจ้ากวนถาวร เชื้อบุญมี, 22กรกฎาคม 2536.

สัมภาษณ์ เจ้าแม่นางเทียม , 22 กรกฎาคม 2536.

สัมภาษณ์ นายไสว โพธิ์คำดี, 22 กรกฎาคม 2536.

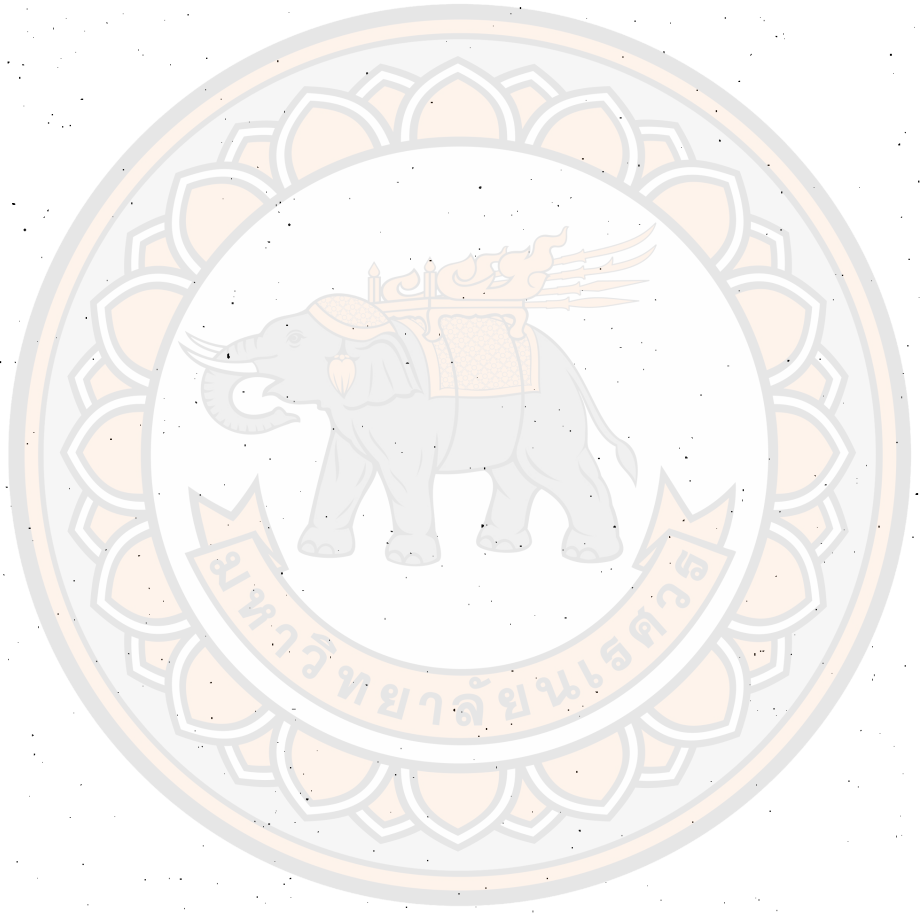

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ตำนานพระธาตุศรีสองรัก

ตำนานพระธาตุศรีสองรัก มีปรากฏในศิลาจารึก ซึ่งประดิษฐานอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุศรีสองรัก โดยจารึกไว้ด้วย "อักษรธรรม" ซึ่งเป็นตัวอักษรที่มีลักษณะคล้ายคลึงอักษรไทยน้อย เป็นอักษรที่นิยมใช้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโบราณและใช้อยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ศิลาจารึกมีข้อความดังต่อไปนี้

"นะมามิ รัตนัตตนเตยยัง สัพพะสิทธิสวัสดีจักกล่าวนิทานตำนานศิลาเลขพระยาธรรมมิกราช ตั้งแต่ศุภมัสสันตุศักราชอดีเรกได้ 1482 โทศกปีวอก อดีตวรพุทธศาสนา ตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่นิรพานไปแล้วได้ 2103 ปี จิงมีมหากษัตร์าธิราชเจ้า 2 พระองค์ ทรงนามกรชื่อว่า พระยาธรรมมิกราช ตนเป็นอาชญ์ในเมืองจันทบุรีศรีสัตนาคนหุตมหานครบวรราชธานี แต่นั้นยังมีพระมหากษัตริย์เอกองค์ 1 ชื่อว่าพระมหาจักรสรติตถวรราชาธิราช ตนเป็นอาชญ์ในเมืองกรุงศรีอโยธิยามหาดิลกนพรัตนบุรีศรีมหานครบวรราชาธานีบุรีเริงรมย์พรหมจารี ศรีมหากษัตริย์เจ้าทั้ง 2 ก็จิงปองหิตประโยชน์สบถต่อกัน ครั้นตั้งคำต่อพระศาสนาพระศถาคตเจ้า 5000 พระวัสสาก็จิงตั้งเมตตาไมตรีจิต คิดให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินทั้ง 2 คือ ดองผารบในธรรมหนักหนา ก็จิงใช้ราชามหาอำมาตย์ไปเถิงมหาอุปราชเจ้าทั้ง 2 ให้นำดองดีไมตรีธรรมปรมัตถสุขเป็นอันยิ่ง จิงพร้อมกันทั้ง 2 กษัตริย์ ให้ไปนิมนต์พระสงฆ์เจ้าตนทรงศีลอันบริสุทธิ์ตนชื่อว่า พระมหาบาลีตน 1 แล้วนิมนต์พระอริยะกัสสปะตน 1 แล้วจิงนิมนต์พระมหาธรรมเสนาปัตติตน 1 แล้วจิงนิมนต์ พระพุทธวิลาศมหาเถรตน 1 แล้วจิงนิมนต์พระสุธรรมรังสีมหาเถรตน 1 แล้วจิงนิมนต์พระวิริยาชิกมุนีตน 1 พระสงฆ์เจ้าทั้ง 7 ตนนี้ มีลูกศิษย์บัวระบัด 10 ตนรู้แล

พระสงฆ์เจ้าอันอยู่ฝ่ายกรุงศรีอโยธิยา ตนชื่อว่าพระครูบรมจาริยะตน 1 พระอริยมุนีตน 1 มีพระสลีวิสุทธอุตมเป็นเค้าประธาน แลมีพระครูสุเมธารุจิวิญญาณตน 1

มีพระมหาสุธรรมมาตุลยคน 1 มีมหาพรหมสารคม 1 มีมหาราชมุนีคน 1 และพระสงฆ์เจ้า 7 คนนี้ มีลูกศิษย์บัวระบัด 10 คนชูคนแล

มหาอำมาตย์ฝ่ายกรุงศรีสัตนาคบุรีคือ องค์จันทประสิทธิราชภักดี หมื่นอุปนารี-ลูกเมีย พร้อมกันสัมฤทธิ์ไมตรี รักแพงกับมหาอำมาตย์ฝ่ายกรุงศรีอโยธิยามหาดิลกนพรัตนมหานคร ก็พร้อมกัน ครั้นพระสงฆ์แลมหาอำมาตย์ทั้ง 2 ก็หมายมาชุมนุมกันในที่จักหล่อน้ำสัจจา พระสงฆ์ผู้ทรงศีลบริสุทธิ์ และหลวงราชามหาอำมาตย์ ก็เอาน้ำสัจจในกระออมแก้วแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าทั้ง 2 เจือกัน เป็นกระออมแก้วอันถียวกัน แล้วจิงเอาน้ำในเมืองหงสา ในกระออมทองแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าทั้ง 2 เจือกัน เป็นกระออมทองอันเดียวกัน แล้วจิงเอาน้ำพัฒน์ตระพังจาในกระออมนากแห่งมหาอุปราชเจ้าทั้ง 2 เจือกัน เป็นกระออมนากเดียวกัน แล้วจึงเอาน้ำในกระออมแก้วแล้วเอาน้ำในกระออมเงินแห่งมหาอำมาตย์ทั้งสองเจือกัน เป็นกระออมเงินอันเดียวกัน แล้วให้อ่านสัตยาว่าดังนี้ สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าแห่งกรุงศรีสัตนาค สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงศรีอโยธิยามหาดิลก จิงมีพระราชวงศา 2 พระองค์ จิงจากับนางให้เป็นพระราชไมตรี โดยปุพพประเวณีเพื่อจักสืบเชื้อ คือสุริยวงศาพันธุนิมิตอุษารมณ์เพื่อจักให้เป็นบรมสุขสวัสดี เป็นประโยชน์แก่สมณพราหมณาอาจารย์เจ้า ชาวประชาอาณาราษฎร์ทั้งหลายตราบต่อเท่าถ้วนกัปป์อันนี้ เป็นเค้าเป็นประธานสารคีดีในมหาปถพีคิริต ใกล้ห้อมห้วยภูเขารกรสิรวร เอกสิมม ขอจงเป็นเอกสีมาปริมณฑลเป็นอันเดียวกัน เกลี้ยงกลมงามมณฑลเท่าพงศ์พันธุลูกเต้าหลานเหลน อย่าได้ชิงช่วงล่วงด่านแดนแสนหญ้า อย่าได้กระทำโลภเลี้ยวแก่กัน จนเท่าเสี้ยงพระอาทิตย์พระจันทร์เจ้าตกลงมาอยู่เหนือแผ่นดินอันนี้เทอญ

ครั้นอ่านสัจจอธิษฐานทั้ง 2 ฝ่ายแล้ว พระสงฆ์แลอามาตย์ทั้ง 2 ฝ่าย ก็หลั่งน้ำสัจจะลงในมหาปถพี แม่นสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายกษัตริย์ ก็นมีใจภิรมย์ชมชื่นยินดี มีเสน่หาไมตรีรักแพงกันเท่าเสี้ยงมหาปถพีพุทธชันตรกัปป์ 1 แล้วบ่มิให้กระทำโลภเลี้ยวแก่กันเลย ตั้งแต่อันกระทำสร้างแปงอุทิศเจดีย์ศรีมหาธาตุ ให้เป็นเอกสีมาอันเดียวกันไว้ให้เป็นหลักด่าน ตั้งแต่หลักด่านนี้ไปน้ำของแลน้ำน่านเกิ่งกันนี้แล น้ำของแลน้ำน่านก็ปั่นแคนกันโคกไม้ติดกันนี้แล

แรกกระทำสร้างแปงอุทิศเจดีย์ธาตุศรีสองรักเจ้า สร้างปีวอก โทศกเถิง ปีกุนเบญจศก (จุลศักราช 925) เดือน 6 ขึ้น 14 ค่ำ พ่ำว่าได้จิตฤกษ์ราศี พระอาทิตย์สถิตสิริราช มีพระมหาอุปราชเจ้าทั้ง 2 พระยาพระหัวเมืองมันทมุขแสนหมื่นชุมนุมกัน ในอาณาสัณฑสีมาสองรัก ถึงเดือน 6 เพ็ญ วันห้า (พฤหัสบดี) ก็ฉลองแล้ว บรบวร พระพฤหัสสถิตมังกรราศีพระอาทิตย์สถิตสิงหราศี พระจันทร์สถิตพฤลราศี พระ-อังคารสถิตกุมภ์ราศี พระพุธสถิตเมษราศี พระพฤหัสพระเสาร์สถิตเมถุนราศี พระศุกร์สถิตมีนราศี พระราหูสถิตมังกรราศี พระเกตุสถิตเมถุนราศี พอเมื่อแล้วจตุนาพิกาบาทฉายา 4 หล่มมีคณะสงฆ์มหานาคและสงฆ์ฝ่ายกรุงศรีสัตนาค คือพระสังฆราชาเป็นเค้าเป็นประธาน คือ พระวัดทมหาสุวรรณดูหาคน 1 มหาญาณวชิรวรรณราศี ศากยสงฆ์ทั้งหลาย และพระมหาอุปราชสีวิภักดี พระเวียงอรหัตการ พระยาหลเทศนายกเจ้าทิพยมณฑาเจ้าคิยเสถียร อันพระยามหานาหมื่น 330,000 เจ้าขุนหมื่นขุนแสนทั้งหลาย พระสังฆ์ฝ่ายกรุงศรีอโยธิยา คือ สมเด็จพระสังฆราชาธิดี พระสังฆนายก คือพระอริยะกัสสปะ คือ พระอริยะกัสสปะ คือ พระธรรมโคตมมุนี คือ พระอริยวงศา คือ พระมหานพพาหุ คือ พระคุณธรรมจริยะ แลพระมหากษัตริย์เจ้าทั้ง 2 พระองค์ จึงปรารถนาเป็นกษัตริย์พันธุมิตร สมเด็จบพิตรพระเจ้ากรุงพระนครอโยธิยามหานคร คือกรุงโคตนาคนหุต สืบสุริยพันธุวงศาวรรณวงศาธิราชสมเด็จพระกศัตราลีลา จากอาณาสัณฑสีมาในวันศุกร์ เดือน 6 แรม 1 ค่ำ ก็แล้วนาฬิกา 3 บาท เสด็จไปยังพระนครจันบุรีคือกรุงโคตนาคนหุตมหานครปฐม.....สมันตา"

อนึ่ง ในศิลาจารึกตำนานพระธาตุศรีสองรัก หลักปัจจุบันซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ บริเวณวัดพระธาตุศรีสองรัก พระครูฉุนและคณะคงเติมข้อความใส่ไว้ประมาณ 3 บรรทัดแรกด้วยซึ่งมีข้อความว่า " วันครสจักรปี 1906 ตรงกับจัน 5^{9}_{7} ค่ำปีมะเมีย อัฐศก จุลศักราช 1268 (รวาย สง้า)" ซึ่งเข้าใจว่า เป็นวันเดือนปีเริ่มทำศิลาจารึก หรือวันทำศิลาจารึกหลักนี้เสร็จสาเหตุที่มีการบันทึกคริสตศักราชไว้ด้วย คงจะเนื่องจากวันทำศิลาจารึก ดินแดนเมืองด่านช้ายยังเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสอยู่อยากทราบว่าตรงกับพุทธศักราชเท่าใด ก็เอา 543 บวกเข้ากับคริสตศักราช และเอา 1181 บวกเข้ากับจุลศักราช ซึ่งตรงกับพุทธศักราช 2449 พอดี ส่วนคำว่า รวายสง้า หมายถึง ปีมะเมีย

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า ศิลาจารึกหลักนี้ได้จัดทำขึ้นเมื่อ วันพฤหัสบดี ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 7 ปีมะเมีย จุลศักราช 1268 คริสตศักราช 1906 หรือพุทธศักราช 2449

ความหมายศัพท์บางคำในตำนานพระธาตุศรีสองรัก

เลขที่	ศัพท์	ความหมาย
1.	ศักราช 1482	หมายความถึง มหาศักราช เราอยากทราบว่า ตรงกับพุทธศักราชเท่าใดก็เอา 621 บวกเข้า ตามศักราชที่กล่าวนี้ ก็ตรงกับพุทธศักราช 2103
2.	นีรพาน	เข้าสู่นิพพาน
3.	จิง	จึง
4.	อาชญ์	อำนาจ หมายถึงความเป็นใหญ่
5.	เริงรมย์	สนุก บันเทิงใจ พึงใจ
6.	พรหมจารี	ผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีเว้นจากเมถุนเป็นต้น เช่นพระภิกษุ หญิงที่ยังบริสุทธิ์
7.	ปอง	มุ่ง, หวัง, มุ่งหมาย
8.	วัสสา	ปี, ฤดูฝน
9.	หิต	ความเกื้อกูล ประโยชน์
10.	ตถาคต	พระนามของพระพุทธเจ้า
11.	คองผารบ	ข้อปรารภ เรื่องปรารภ เรื่องที่พูดกัน
12.	คองคดี	เรื่องราวต่าง ๆ ทางการดำเนิน
13.	ปรมัตถ	ประโยชน์อย่างยิ่ง ความจริงอันเป็นที่สุด
14.	บัวระบัด	ปรนนิบัติ คอยปฏิบัติรับใช้
15.	ชู่ตน	ทุกตน ทุกคน
16.	สัมฤทธิ์	ความสำเร็จ
17.	รักแพง ๆ	รักอย่างสงวน รักอย่างหวงแหน

เลขที่	ศัพท์	ความหมาย
18.	พัฒน์	ความเจริญ
19.	ตระพังจา	ภาชนะชนิดหนึ่งสำหรับใส่น้ำทำพิธีต่าง ๆ ตามลัทธิไสยศาสตร์
20.	หมาย	มุ่ง คาด กะ กำหนด
21.	น้ำสัจจา	น้ำแห่งความจริง น้ำสาบาน
22.	สัตยา	คำมั่น คำสัญญา คำสาบาน
23.	ปุพพะประเวณี	ตามขนบธรรมเนียมหรือแบบแผนแต่ถ่ากาก่อน
24.	พันธุนิมิต	เครื่องหมายแห่งญาติพี่น้อง
25.	อุษารมณ์	อารมณ์อันสดชื่นแจ่มใส
26.	กัปป์	ระยะเวลานานเหลือเกิน โบราณถือว่าโลกประลัยครั้งหนึ่ง
27.	ปถพี	แผ่นดิน
28.	เอกสิมม	เป็นดินแดนอันเดียวกัน
29.	อย่าได้ชิงช่วงล่วงด่านแดนแสนหญ้า	ไม่ให้ล่วงล้ำอธิปไตย หรือเขตแดนซึ่งกันและกัน
30.	โลภเลี้ยว	ไม่ซื่อตรง
31.	เสี้ยง	สิ้น หมด เกลี้ยง
32.	พุทธันดร	เวลาระหว่างพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งกับอีกองค์หนึ่งบังเกิดขึ้น
33.	เกิ่ง	ครึ่ง กลาง
34.	สร้างแปง	ทำขึ้น ก่อสร้างขึ้น
35.	อุทิศเจดีย์	เจดีย์ที่ทำเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง
36.	น้ำของ	แม่น้ำโขง

เลขที่	ศัพท์	ความหมาย
37.	ปีวอกโทศก	หมายถึงปีวอก จุลศักราช 922 ซึ่งมีเลข 2 อยู่ท้าย จึงเรียกว่า โทศก อย่ากทราบตรงกับ พ.ศ. ใด ให้เอา 1181 บวก
38.	ปีกุนเบญจศก	หมายถึงปีกุน จุลศักราช 925 ซึ่งมีเลข 5 อยู่ท้าย จึงเรียกว่า เบญจศก อย่ากทราบตรงกับ พ.ศ. ใด ให้เอา 1181 บวก
39.	พ่ำ	พร้อม พอดี
40.	อาณาสัณฑ์	เขตป่าดง ราวป่า
41.	บรบวร	บริบูรณ์ เสร็จเรียบร้อย
42.	พันธุมิตร	เป็นมิตรกันดุจญาติพี่น้อง วงศ์วานเดียวกัน
43.	ลีลา	การเยื้องกราย ท่าทางอันงาม
44.	บาท	หนึ่งในส่วนสิบของชั่วโมงหรือ 6 นาที
45.	สมันตา	โดยรอบ ใกล้เคียง

ภาคผนวก ข

รายชื่อนายอำเภอด่านซ้าย

1. พระแก้วอาษา (ทองดี)	พ.ศ. 2449-2452
2. หลวงศุภกิจอุปกรณ์	พ.ศ. 2452-2456
3. หลวงพินิจอักษร	พ.ศ. 2456-2458
4. ขุนชัยประชานุบาล	พ.ศ. 2458-2462
5. หลวงพลานุกูล	พ.ศ. 2462-2464
6. ขุนพิพัฒน์สหุงเขต	พ.ศ. 2464-2466
7. หลวงแก้วโกมล	พ.ศ. 2466-2467
8. ขุนวิสัยอุดรกิจ	พ.ศ. 2467-2468
9. ขุนวิจารณ์จำนง	พ.ศ. 2469-2473
10. ขุนสฤษดิ์บำรุงเมือง	พ.ศ. 2473-2476
11. ขุนจารุวรประศาสน์	พ.ศ. 2477-2478
12. ขุนกุวังคดิลกวิลาศ	พ.ศ. 2478-2479
13. ขุนวิวัฒน์บุญคุปต์	พ.ศ. 2479-2480
14. นายหิรัญ สุวรรณรังษี	พ.ศ. 2481-2482
15. ขุนกาญจนลักษณ์	พ.ศ. 2482-2484
16. นายเสถียร นาครวาจา	พ.ศ. 2484-2490
17. นายต่วน ไกรศรีวรรธนะ	พ.ศ. 2491-2494
18. นายคม จันทะบาตร	พ.ศ. 2494-2496
19. นายดาบไพศาล วรามิตร	พ.ศ. 2496-2498
20. นายเสถียร หุนตระกูล	พ.ศ. 2498-2501
21. นายประเสริฐ รัตนารมย์	พ.ศ. 2501-2501
22. นายสันทัด บุญประคอง	พ.ศ. 2501-2505

23. นายจัด สุรเดโช	พ.ศ. 2505-2511
24. นายสงัด แช่มช้อย	พ.ศ. 2511-2514
25. นายทัศน์ คำยา	พ.ศ. 2514-2515
26. ร้อยตรีพยนต์ พิเรนทร	พ.ศ. 2515-2517
27. ร้อยตรีพิชัย วรรณพัฒน์	พ.ศ. 2517-2519
28. เรือตรีไพเวศ เศรษฐประณัยน์	พ.ศ. 2519-2522
29. นายธวัช เสถียรนาม	พ.ศ. 2522-2526
30. นายอานนท์ พรหมนารท	พ.ศ. 2526-2529
31. นายไพรัตน์ สกลพันธุ์	พ.ศ. 2529-ปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยนเรศวร